

Statistiska centralbyrån Statistics Sweden

Ungdomars etablering *Generationsklyftan 1980–2003*

Ungdomars etablering

Generationsklyftan 1980–2003

Living Conditions

Report no 108

Young people in Swedish society

The generation gap 1980–2003

Statistics Sweden 2005

Producent SCB, Enheten för Social Välfärdsstatistik
Producer Box 24 300, 104 51 Stockholm
Tfn +46 8 506 940 00
E-post: eiwor.hoglund@scb.se

Förfrågningar Joachim Vogel, tfn +46 8 506 949 30
Inquiries E-post: joachim.vogel@scb.se
Lars Häll, tfn +46 8 506 950 30
E-post: lars.hall@scb.se

Om du citerar ur denna publikation, var god uppge källan:
SCB, Ungdomars etablering: Generationsklyftan 1980–2003

Omslagsbild: J Vogel, A Orrgård, SCB, Mikaela Vogel.

©2005, Statistiska centralbyrån

Enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är det förbjudet att helt eller delvis mångfaldiga innehållet i denna publikation utan medgivande från Statistiska centralbyrån.

ISSN 0347-7193
ISBN 91-618-1288-9

Printed in Sweden

SCB-Tryck, Örebro 2005.10 Trycksak 341242

Förord

Sverige har en lång tradition av välfärdsräkningar, som går tillbaka till slutet av 1960-talet. Sedan 1974 genomför Statistiska centralbyrån årliga intervjuundersökningar med stora stickprov ur befolkningen. SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) mäter individernas och hushållens välfärd med ett stort antal så kallade *sociala indikatorer* inom ett tiotal levnadsnivåkomponenter. Sociala indikatorer är direkta mått på individuell välfärd.

SCB har tidigare publicerat drygt 100 socialrapporter, med varierande inriktning och omfattning. Föreliggande rapport behandlar ungdomars etablering i vuxenvärlden med avseende på deras levnadsförhållanden. Den ger en översikt över ungdomars välfärd omkring 2002/03, den jämför ungdomars och äldre generationers situation, och den belyser dessutom utvecklingen sedan 1980.

Rapporten har utarbetats av professor Joachim Vogel, SCB samt Umeå universitet, och avdelningsdirektör Lars Häll, SCB. Professor Sven-Erik Johansson, SCB och Karolinska institutet har medverkat som metodstatistiker.

SCB vill rikta ett varmt tack till alla som medverkat, inte minst till intervjuarna och till alla dem som medverkat i undersökningarna under perioden 1980-2003.

Statistiska centralbyrån i oktober 2005

Berndt Öhman

Eiwor Höglund Dávila

Innehåll

A separate text in English is provided at the end of the publication, on page 111.

Förord	3
Sammanfattning	9
Introduktion	9
Analysmetod.....	10
Etablering i arbetslivet (kapitel 2).....	10
Ekonomiska resurser (kapitel 3)	11
Materiell standard (kapitel 4)	11
Hälsa (kapitel 5).....	12
Sociala kontakter (kapitel 6)	12
Fritidsaktiviteter (kapitel 7)	13
Politiska aktiviteter (kapitel 8)	13
Exponering för kriminalitet m.m. (kapitel 9)	13
Kapitel 1 – Välfärds­mätning och social rapportering	15
1.1 Inledning.....	15
1.2 Välfärds­mätning och social rapportering	16
SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF)	17
SCB:s system för social rapportering.....	17
1.3 Välfärdsregim och välfärdsförsörjning	18
1.4 Välfärd som resurser och upplevelser.....	20
1.5 Etableringsprocessen.....	20
1.6 Analysprogram	22
Läs­anvisning till diagrammen i denna rapport:.....	24
Kapitel 2 – Etablering i arbetslivet.....	25
2.1 Inledning.....	25
2.2 Sysselsättning	27
Heltidsarbete.....	27
Deltidsarbete.....	27
2.3 Arbetslöshet	29
Undersysselsättning	29
Tidsbegränsat arbete.....	30
2.4 Arbetsmiljö	31
Fysisk belastning.....	31
Psykosocial arbetsmiljö	33
Arbetsmotivation	33
Kapitel 3 – Ekonomiska resurser.....	37
3.1 Inledning.....	37
3.2 Arbetsinkomster	38
3.3 Disponibel inkomst.....	40
3.4 Monetär fattigdom	42
3.5 Välbeställda.....	43
3.6 Ekonomisk kris i hushållet.....	44

Kapitel 4 – Materiell standard.....	47
4.1 Inledning.....	47
4.2 Allmänna tendenser	48
Ett index för levnadsstandard	48
Låg levnadsstandard.....	50
Hög levnadsstandard.....	50
4.3 Fritid: semesterresa.....	51
4.4 Transportresurser: tillgång till bil	51
4.5 Mediakonsumtion: daglig tidning	52
4.6 Bostadsutrustning: diskmaskin	53
4.7 Bostadsstandard	53
Utrymmesstandard	54
Småhusboende.....	54
Bostadsrätt och hyresrätt.....	55
Kapitel 5 – Hälsa.....	57
5.1 Inledning.....	57
5.2 Upplevda hälsoproblem.....	58
5.3 Långvarig sjukdom	59
5.4 Svåra besvär	60
5.5 Nedsatt arbetsförmåga.....	61
5.6 Psykosomatiska besvär.....	62
5.7 Vårdkonsumtion	63
5.8 Livsstil.....	64
Daglig rökning.....	64
Motion.....	65
Övervikt.....	65
Kapitel 6 – Familj och sociala nätverk.....	67
6.1 Inledning.....	67
6.2 Familj och nära anhöriga.....	68
6.2.1 Kvarboende hos föräldrarna.....	68
6.2.2 Ensamboende.....	68
6.2.3 Umgänge med nära anhöriga	70
6.3 Umgänge med grannar	71
6.4 Umgänge med vänner och bekanta utanför släkten.....	72
6.6 Har någon nära vän.....	73
Kapitel 7 – Fritid	75
7.1 Inledning.....	75
7.2 Friluftsliv	76
7.3 Idrott och motion.....	78
7.4 Kulturella aktiviteter	80
7.5 Data och Internet i hemmet.....	84
Kapitel 8 – Politiska resurser och aktiviteter	87
8.1 Inledning.....	87
8.2 Föreningsaktiviteter	87
8.2.1 En allmän översikt.....	88
8.2.2 Medlemskap i olika föreningstyper	89
8.3 Partipolitiska aktiviteter.....	90
8.3.1 Medlem i politiska partier	90
8.3.2 Politiska möten	92
8.4 Valdeltagande	92
8.5 Intresse för politiska frågor	94
8.6 Förmåga att överklaga beslut.....	95

Kapitel 9 – Utsatthet för kriminalitet och andra otrygga förhållanden.....	97
9.1 Inledning.....	97
9.2 Utsatta för våld eller hotelser	98
9.3 Oro för att bli utsatt för våld.....	100
9.4 Offer för stöld eller skadegörelse	102
9.5 Oroande förhållanden	103
Oro för familjens ekonomi.....	103
Övriga oroande förhållanden.....	105
Rapportförteckning.....	107
Summary.....	111
Introduction	111
Data and method of analysis.....	112
Young adults and working life (Chapter 2)	112
Economic resources (Chapter 3).....	113
Material standard (Chapter 4).....	113
Health (Chapter 5).....	114
Social contacts (Chapter 6).....	115
Leisure activities (Chapter 7).....	115
Political activities (Chapter 8).....	115
Victimisation (Chapter 9).....	116

Sammanfattning

av Joachim Vogel och Lars Häll

Introduktion

Befolkningens levnadsförhållanden varierar efter ett antal skiktningssvariabler, såsom kön, arbetsmarknadsstatus, yrkesgrupp, ålder, region, familjeförhållanden, etnisk grupp. Sedan 30 år genomför SCB löpande undersökningar och analyser av olika befolkningsgruppers välfärdsutveckling, och hur välfärdsflyftor förändras över tid. I SCB:s rapportserie *Levnadsförhållanden* ingår en delserie med denna inriktning (rapporter om utsatta grupper). I mer övergripande rapporter visas hur den svenska fördelningsstrukturen i sin helhet har förändrats och hur den ser ut i internationell jämförelse. SCB:s undersökningar och tidigare rapporter visar bl.a. att klasstillnader och könstillnader har minskat på lång sikt, medan generationsskillnaderna har vuxit så långt vi kan följa dem tillbaka i statistiken¹. Statistiken visar att ungdomsgenerationens välfärd sedan länge har utvecklats sämre än äldre generationers.

I denna rapport beskriver vi ungdomsgenerationens välfärdsutveckling med två ansatser. För det första visar vi hur välfärden har förändrats för ungdomar (20-34 år) i reala termer, med ett brett välfärdsperspektiv för ett tiotal välfärdskomponenter. Här visar vi hur samsättning, arbetsmiljö, arbetsinkomster, materiell levnadsstandard, hälsa, politiskt deltagande, sociala nätverk och

trygghet och säkerhet har utvecklats, och om välfärden för unga vuxna i viss ålder har minskat eller ökat. Vårt andra perspektiv gäller en systematisk välfärdsjämförelse med andra åldersgrupper. Här vill vi visa om unga vuxnas välfärd håller jämna steg med äldre generationers: om generationsklyftorna vidgas eller om de minskar. Rapporten beskriver utvecklingen sedan 1980.

Välfärden bestäms av välfärdsproduktionen som sker på *arbetsmarknaden* (arbetsinkomster; inkomsttrygghet; arbetsmiljö), kompletteras och modifieras via *välfärdsstaten* (transfereringar och tjänster), samt genom *familjen* (stöd från föräldrar; försörjningsbörda; samboendets stordriftsfördelar). När vi studerar välfärdsförsörjningen för olika befolkningsgrupper ser vi effekterna av samverkan mellan de tre *välfärdsinstitutionerna* (s.k. "välfärdsmix" mellan arbetsmarknaden, välfärdsstaten och familjen), dels i nutid, dels under tidigare perioder.

Vi kan se *välfärd som en karriär*, som sträcker sig över vår livstid. Under olika livsfaser har vi olika behov och resurser, och arbetsmarknad, välfärdsstat och familj erbjuder också olika möjligheter. Unga vuxna ska etablera sig i vuxen världen, och startar en välfärdskarriär via yrkesutbildning, utflyttning från föräldrahemmet, inträde på arbetsmarknaden, egen bostättning, par- och familjebildning, som konsumenter med egen ekonomi och deltagande som vuxna i samhällslivet (som medborgare och i föreningar) etc.

¹ Se t.ex. Vogel, J. och Råbäck, G. (2004): Materiell ojämlikhet i tids- och internationellt perspektiv. Kapitel 4 i *Välfärd och ofärd på 90-talet*. Rapport 100 i serien *Levnadsförhållanden*. SCB.

För ungdomsgenerationen gäller större krav än för tidigare generationer under *etableringsfasen*. *Utbildningskraven* har ökat markant, vilket leder till en senareläggning av förvärvsarbete, inkomster, bosättning, samt lägre levnadsstandard vid samma levnadsålder. Under 90-talskrisen skärptes trycket på ungdomsgenerationen via markant högre ungdomsarbetslöshet. Detta bidrar till en förlängd etableringsfas och eftersläpning i välfärden i jämförelse med äldre generationer.

Som en allmän sammanfattning av generationsskillnaderna kan vi säga:

- att unga vuxnas välfärdskarriär fördröjdes på bred front. Etableringsfasen utsträcktes i tiden och avslutas vid allt högre levnadsålder
- att unga vuxnas sysselsättning, inkomster, levnadsstandard, och hälsa var oförändrade eller t.o.m. minskade, jämfört med jämnåriga för ett 20-tal år sedan
- att 90-talet innebar en djup nedgång för unga vuxna, men att vi fick en markant återhämtning fram till 2003
- att äldre generationer hade en väsentligt bättre välfärdsutveckling
- att generationsskillnaderna därför har ökat på bred front

De äldre generationerna hade under samma period, och även under 90-talskrisen en fortsatt positiv välfärdsutveckling. Pensionärer fick ökade pensioner (genom ATP-reformens genomslag och genom ökade pensionsrätter via kvinnoysselsättning under 70- och 80-talet). Den etablerade föräldragenerationen i medelåldern hade bättre sysselsättnings- och inkomsttrygghet.

Analysmetod

Underlaget i denna rapport är SCB:s årliga undersökningar av levnadsförhållanden (ULF). För att kunna redovisa detaljerad välfärdsstatistik för finfördelade åldersgrupper (5-årsklasser från 20-

84 år) har beräkningar genomförts för fyra perioder, som omfattar flera år (4 år i början av 80-talet, i slutet av 80-talet, i mitten av 90-talet, resp. i början av 2000-talet). Datamaterialet omfattar drygt 20 000 intervjuer per period. Bortfallet var ca. 20 procent.

Vi renodlar ålderseffekten i denna rapport: alla beräkningar av åldersskillnader genomförs med kontroll för struktur-skillnader i klass, familjesituation, kön och region. Dessa beräkningar bygger på regressionsanalys, där separata skattningar tas ut för finfördelade åldersgrupper (5-årsklasser). Beräkningarna redovisar vi inte i tabellform utan som färgdiagram för att göra resultaten maximalt överskådliga.

Etablering i arbetslivet (kapitel 2)

Vår tids ungdomsgeneration har introducerats till en betydligt kärvare arbetsmarknad än tidigare generationer. Under 90-talet försvann mer än vart tionde arbetstillfälle. Återhämtningen sedan dess har ännu kommit knappt halvvägs.

De som var nya på arbetsmarknaden fick därför mycket lägre sysselsättningsnivå och mycket högre arbetslöshet än jämnåriga unga vuxna hade på 70- och 80-talet. Vid mitten av 90-talet var var femte i åldern 20-24 år *undersysselsatt*, och varannan hade ett *tidsbegränsat arbete*.

Samtidigt har ungdomsutbildningen ökat, men därmed också kompetens och förväntningar på arbetsmarknaden. Nu är det alltså en mer kvalificerad ung arbetskraft som möter en kärv arbetsmarknad präglad av global konkurrens, ökad produktivitet och ökade arbetskrav. Därför blir också unga vuxnas bedömningar av *arbetsmiljön* mera negativa än på 80-talet. SCB:s undersökningar registrerar fler unga vuxna som rapporterar *fysisk belastning* i sitt arbete, och fler som anser sig ha ett *tempoarbete*, jämfört med såväl unga vuxna på 80-talet, som med äldre på 2000-talet.

Dessutom är det betydligt fler unga vuxna idag som rapporterar en *instrumentell inställning till arbetet* ("man arbetar enbart för lönen") än tidigare ungdomskullar. Ökad andel med instrumentell inställning gäller generellt för alla åldrar under 90-talet, men mest i ungdomsgenerationen.

Ekonomiska resurser (kapitel 3)

I kapitel 3 redovisar vi att inkomstskillnaderna mellan olika generationer har ökat under de senaste 20 åren. Utvecklingen har varierat starkt mellan olika generationer. Resultaten pekar mot ökade generationsklyftor i samtliga indikatorer, men trots detta reala förbättringar i alla åldrar från slutet av 90-talet.

Under etableringsfasen i 20-årsåldern är sysselsättningen väsentligt lägre än i medelåldern, och den har minskat dels genom ökad ungdomsutbildning, och dels genom ökad ungdomsarbetslöshet under början av 90-talet. Under 90-talskrisen har därför *arbetsinkomsterna* minskat i åldern 20-24 år (i reala termer), och i stort sett legat stilla från mitten av 80-talet till mitten av 90-talet i åldrarna upp till 50 år. Efter återhämtningen i slutet av 90-talet har arbetsinkomsterna ökat i alla åldrar, jämfört med mitten av 90-talet. Inkomstökningen är däremot betydligt större i medelåldern, och inkomstklyftan till ungdomsgenerationen har därför ökat markant.

De *disponibla inkomsterna* (köpkraft i relation till hushållsstorlek) har ökat i alla åldrar sedan mitten av 80-talet och fram till början av 2000-talet. Ökningen är dock minst bland de yngsta och störst i 50-60-årsåldern. Generationsskillnaderna har således ökat även ifråga om disponibla inkomster.

Fattigdomskvoten har ökat bland 20-24-åringar under 90-talet, och sedan minskat något till 2000-talet. Ungdomsfattigdomen är fortfarande betydligt högre än i medelåldern.

I den övre delen av inkomstfördelningen har stora förändringar inträffat.

Andel *välbärgade* (som har en disponibel inkomst som motsvarar minst dubbla socialbidragsnormen) har ökat dramatiskt i medelåldern (45+). Det finns en viss ökning även i ungdomsgenerationen.

Akuta problem med hushållsekonomin (betalningsproblem, lån till mat, socialbidrag, obetalda hyror mm) är betydligt vanligare i ungdomsgenerationen. Även här fanns det en kraftig ökning under 90-talskrisen, men sedan en viss minskning fram till 2000-talet.

Materiell standard (kapitel 4)

Befolkningens materiella standard bestäms av deras arbetsinkomster, skatter och bidrag och av försörjningsbördan (barn). Inkomstbehoven varierar under olika faser i vår livscykel, och därmed även konsumtion och materiell standard.

Arbete och inkomster kommer allt senare under etableringsfasen, och det har lett till att generationsklyftorna i levnadsstandard har ökat sedan 80-talet, särskilt under 90-talskrisen och delvis in på 2000-talet. Ungdomsgenerationens levnadsstandard har stagnerat i de flesta avseenden och delvis också minskat, jämfört med tidigare unga vuxna på 80-talet. Parallellt med stagnation eller minskad standard har vi mätt stora standardökningar i medelåldern och i pensionsåldern. Där fick 90-talskrisen endast marginella konsekvenser. I pensionsåldern har ökade pensionsrättigheter ofta gjort det möjligt att fortsätta med den materiella livsstil man hade mitt i livet.

Medan andelen med "*låg levnadsstandard*" (ett index) halverades för pensionärer sedan 80-talet, så ökade andelen bland de yngsta. Medan *semesterresandet* minskade hos unga vuxna ökade det markant hos pensionärerna. *Bilnehav* ökade också kraftigt i åldrarna över 50 år, men minskade under 30-årsåldern.

Vidare minskade *utrymmesstandarden i boendet* i ungdomsgenerationen (under 30 år), men ökade i medelåldern och i

pensionsåldern. Likaså minskade *småhusboendet* i yngre år, men ökade över 50 år.

Ökade generationsklyftor har således uppstått på två sätt: dels genom fortsatta standardökningar bland de äldre (50+), dels genom stagnation och reala standardsänkningar hos de yngsta.

Hälsa (kapitel 5)

Orsakerna till folkhälsoförändringar är komplexa, men de avsätter spår i befolkningsgrupper som vi kan följa via hälsomätningar år för år. Förändringar i folkhälsan kan ses som reaktioner på påfrestningar relaterade till sysselsättning och arbetsmiljö, inkomstproblem och materiell levnadsstandard, naturmiljö, sociala relationer, och otrygghet i tillvaron inom dessa områden. Undersökningarna visar ökade välfärdsproblem under 90-talet inom dessa områden (se arbetslöshet och arbetsmiljö i kapitel 2; resp. ekonomiska resurser i kapitel 3).

Folkhälsan har förändrats i olika riktningar för olika åldersgrupper. Under 90-talet registrerar SCB *hälsoförsämringar* framför allt i de yngre åldrarna. Hälsoproblem uppträder således något tidigare än i början av 80-talet (dvs. vid yngre år).

I de övre åldrarna, särskilt i pensionsåldern är denna tendens inte lika tydlig, och i vissa avseenden kan vi också se förbättrad funktions- och arbetsförmåga. Hälsoskillnaderna mellan generationerna har alltså minskat något, på grund av tydliga försämringar i ungdomsgenerationen.

För samtliga hälsoindikatorer ökade sjukligheten mest för ungdomsgenerationen. Det gäller särskilt *psykosomatiska indikatorer* (sömlöshet, trötthet, ångest och oro).

Även *livsstilen* påverkar folkhälsoutvecklingen. Undersökningarna visar att rökning har minskat kraftigt i ungdomsgenerationen, att fler motionerar, men också att övervikt ökar.

SCB:s hälsomätningar innehåller delvis subjektiva element (de baseras på egenrapporterad sjuklighet), och kan i viss mån också spegla ökade hälsoanspråk, bättre diagnostisering och ökad kunskap om den egna hälsan under de senaste 20 åren.

Sociala kontakter (kapitel 6)

I kapitlet redovisas hur *förutsättningarna* för ensamhet eller gemenskap ser ut – omfattningen av familjekontakter, grannkontakter och kontakter med andra vänner och bekanta. Välfärdsstatistiken kan belysa kvantitet och allsidighet i de sociala relationerna, men saknar kvalitativa mått för upplevelsen av samhörighet eller ensamhet.

De flesta ungdomar flyttar från föräldrahemmet kring 20-årsåldern, i stort sett oförändrat sedan början av 80-talet. *Kvarboendet* har inte påverkats nämnvärt av 90-talets massarbetslöshet. Däremot har *ensamboendet* ökat bland de utflyttade, mest markant i ungdomsåren mellan 20 och 35. Detta tyder på en mer utdragen parbildning – en återspeglning av de sämre ekonomiska villkor och svårigheter att få en egen permanent bostad under 90-talet.

Drygt 50 procent av ungdomarna upprätthåller veckovisa *kontakter med nära anhöriga* (föräldrar, syskon) sedan man lämnat föräldrahemmet. Detta är en markant minskning sedan 80-talet.

Täta *kontakter med grannar* har också minskat påtagligt bland ungdomarna sedan 80-talet.

Däremot har unga vuxna ett mycket frekvent *umgänge med övriga vänner och bekanta* (utanför slakten). Cirka 90 procent av 20–29-åringarna träffar vänner minst varje vecka (studiekamrater; omfattande kontakter i parbildningsåldrarna).

Över 90 procent i åldrarna upp till 35 år har ”*någon nära vän som man kan ta kontakt med och prata med om vad som helst*”. Även här har det skett en positiv

utveckling, och i alla åldrar sedan början av 80-talet.

Fritidsaktiviteter (kapitel 7)

I detta kapitel skildras i huvudsak fritidens möjligheter genom t.ex. friluftsliv, idrott och motion, kultur- och nöjesaktiviteter mm.

Flertalet *friluftaktiviteter* har ökat i frekvens (trädgårdsarbete, strövtåg i skog och mark och andra nöjespromenader). Det är främst de äldre som svarat för ökningen. Aktiviteter som kan vara mera ekonomiskt resurskrävande, t.ex. utflykter med fritidsbåtar, har minskat bland ungdomarna.

Frekvent *motion, minst två gånger per vecka*, har ökat kraftigt i samtliga åldersgrupper. Bland unga kvinnor är ökningen ca 20 procentenheter sedan början av 80-talet, och unga kvinnor har nu passerat männen och ligger nu kring 50 procent.

Kulturaktiviteter, som besök på teatrar, konserter, bio och bibliotek har ökat sedan början av 80-talet, men mest i de övre årsklasserna. En aktivitet som tappat terräng sedan början av 80-talet är *gudstjänstbesök*. Ungdomarna ligger dock kvar på i stort sett oförändrade nivåer.

Besök på restauranger, pubar och kaféer har ökat mycket kraftigt i alla åldersgrupper. Deltagande i studiecirkel har minskat bland unga vuxna men ökat bland de äldre.

Slutligen visas i kapitlet den explosionsartade utvecklingen när det gäller dator- och Internetanvändning. Den gäller alla åldrar.

Politiska aktiviteter (kapitel 8)

Sett i ett internationellt perspektiv är deltagandet i *intresseorganisationer* (medlemskap, mötesdeltagande) fortfarande omfattande. Redan i 16–24-årsåldern är mer än tre av fyra ungdomar medlemmar i någon förening och över 40 procent säger sig delta aktivt i föreningens verksamhet.

Men engagemanget i föreningslivet har minskat kraftigt jämfört med 80-talet. *Medlemsskapen i politiska partier* har halverats sedan 80-talet, från 15 procent till 6 procent 2004. framför allt bland ungdomar. Bland unga män 16–24 år har andelen partimedlemmar minskat med nästan tre fjärdedelar. Sammantaget ser vi en tydlig bild av att återväxten till partierna är i kraftigt avtagande, men att äldre är trofasta högt upp i åldrarna. Det har inträffat en markant förgubbing. Detsamma gäller *politiskt mötesdeltagande*. Även *valdeltagandet* har minskat, från ca. 90 procent kring 1980 till 73 procent år 2002. Även här är minskningen störst bland de yngre.

Vi har också mätt om man ”*själv skulle kunna författa en skrivelse och överklaga ett beslut av en myndighet*”. Det är anmärkningsvärt att ungdomar under 30 år verkar ha tappat kompetens jämfört med 80-talet. Bland äldre åldersgrupper har självförtroendet ökat markant under denna period.

Exponering för kriminalitet m.m. (kapitel 9)

Exponering för våld eller hot (under en ettårsperiod) har ökat sedan 80-talet fram till början av 2000-talet i samtliga åldersgrupper upp till 65-årsåldern. Exponeringen varierar från cirka 14 procent bland de yngsta, 20-24 år, successivt ned till under två procent i pensionärsåldrarna.

De tydligaste riskgrupperna är unga män på offentliga platser (gator, restauranger, nöjesställen etc.), vilket har en bakgrund i mansrollen, unga och medelålders kvinnor som blir utsatta för våld i den egna eller annans bostad (ofta av nuvarande eller f.d. partners), samt vissa yrkesgrupper (polis, vårdpersonal, busschaufförer etc.).

Oron för att bli utsatt för våld är ett alltmer *ökande* problem bland unga vuxna och i yngre medelålder. Fortfarande är dock oron för våld mångdubbelt högre hos pensionärerna, dvs. i de grupper

som egentligen har minst risk att drabbas.

Yngre tillhör betydligt oftare hushåll som drabbats av stöld eller skadegörelse (35 procent bland 20-30-åringar under en ettårsperiod).

I ett avslutande avsnitt om ”oroande förhållanden” som kan påverka männi-

skors trygghet visas bl.a. att unga vuxna i betydligt större utsträckning än äldre oroar sig för sin framtida ekonomi och för risken att bli arbetslös. Detta korre- sponderar mot de resultat vi fann i kapi- tel 2 rörande ungdomsarbetslöshet, i kapitel 3 rörande unga vuxnas inkomst- utveckling och i kapitel 5 rörande psyko- somatisk hälsa.

Kapitel 1 – Välfärds­mätning och social rapportering

av Joachim Vogel

1.1 Inledning

1990-talets huvudtema i svensk politik är anpassningen av välfärdsstaten till nya yttre förutsättningar. Vi fick en massarbetslöshet på samma nivå som de flesta andra EU-länder, med stora påfrestningar på statsfinanserna. Budgetunderskotten och inflationsbekämpningen framtvingade nedskärningar i transfereringar och offentliga tjänster.

Inför sekelskiftet kunde vi konstatera att flera av folkhemmets centrala målsättningar har förlorat terräng. Det gäller den fulla sysselsättningen, som har avlösts av klart lägre sysselsättning och väsentligt högre arbetslöshet. Det gäller den långsiktiga utvecklingen mot ökande jämlikhet ifråga om materiella levnadsförhållanden, som bröts redan under första halvan av 80-talet. Och det gäller inkomsttryggheten, som garanterades genom generösa transfereringssystem som ersatte inkomstbortfall vid sjukdom, arbetslöshet, arbetsskada och ålderdom. Tryggheten försämrades inte bara genom lägre ersättningsnivåer, begränsade ersättningstider och sämre inträdesregler, utan också genom ökad risk för att inte kunna försörja sig genom eget arbete. Till bilden hör att sysselsättningsminskningen har ledsagats av produktivitetsökningar, ökade exportsiffror och företagsvinster.

Livet blev mindre förutsägbart. 90-talet kan karakteriseras av en otrygghetschock för ungdomsgenerationen. SCB sammanfattade välfärdsutveckling-

en under 90-talet i rapport 100 i serien *Levnadsförhållanden*².

Hösten 1997 publicerade Statistiska centralbyrån en generell socialrapport, med tillbakablick på perioden 1975-1995³. Denna rapport beskrev en relativt positiv utveckling mot såväl högre levnadsnivå som allt mera jämnt fördelade levnadsförhållanden fram till ungefär 1990. Sedan dess har den allmänt positiva trenden brutits.

1994 genomfördes en större genomlysning av ungdomars levnadsförhållanden⁴, som omfattade dels en välfärdsanalys, dels en värderingsstudie. Rapporten baseras på två SCB-undersökningar.

År 2000 kom en generell rapport om generationsklyftans utveckling sedan 1980⁵, publicerad av SCB, Socialdepartementet och Socialstyrelsen. I den rapporten genomfördes en systematisk granskning av generationskillnadernas utveckling, denna gång med inriktning på pensionärernas situation i jämförelse med

² SCB (2004): *Välfärd och ofärd på 90-talet: en temabok om ekonomi, åldrande, inkomst, hälsa, jämlikhet, sociala nätverk, demokrati, fritid och Sverige i världen*.

³ Vogel, Joachim och Häll, Lars, red (1997): "Välfärd och ojämlikhet i 20-års­perspektiv 1975-1995", rapport nr 91 i SCB:s serie *Levnadsförhållanden*

⁴ Vogel, Joachim, ed. (1994): *Ungdomars välfärd och värderingar*. SOU 1994:74. Rapport till Barn- och ungdomsdelegationen och Generationsutredningen

⁵ Vogel, Häll, Johansson och Skjöld (2000): "Äldres levnadsförhållanden 1980-1998", rapport 93 i SCB:s serie *Levnadsförhållanden*.

yngre generationer. Metoden var denna gång mer analytisk, med renodling av ålderskillnadernas utveckling 1980-1998. Denna rapport utarbetades på uppdrag av Socialdepartementet och Socialstyrelsen med anledning av FN:s äldreår.

Denna rapport följer vi nu upp med en ny genomlysning av generationsskillnaderna med samma analysteknik, som tar oss fram till år 2003. Men denna gång lägger vi istället fokus på ungdomsgenerationens situation, även denna gång med jämförelse med samtliga vuxna, och med tillbakablick till 1980.

Under vintern 2005/06 följer sedan ytterligare en större generationsrapport som baseras på samma datamaterial, men nu åter med inriktning på pensionärernas situation. Denna rapport ingår i PSAE (*Panel Survey of Ageing and the Elderly*), som är en komplettering av SCB:s undersökningar av *Levnadsförhållanden (ULF)* för åren 2002/03 och finansieras av FAS. Denna rapport utarbetas i samarbete med Umeå universitet, sociologiska institutionen.

1.2 Välfärds­mätning och social rapportering

Sverige har en lång tradition av välfärds­mätningar, som går tillbaka till slutet av 1960-talet (Låginkomstutredningen). Sedan 1974 genomför Statistiska centralbyrån årliga intervjuundersökningar med stora stickprov ur befolkningen. **SCB:s undersökningar av lev­nadsförhållanden (ULF)** mäter individernas och hushållens välfärd med ett stort antal så kallade **sociala indikatorer** inom ett tiotal levnadsnivåkomponenter.

Sociala indikatorer är direkta mått på individuell välfärd. Resultaten publiceras i så kallade **sociala rapporter**. SCB har tidigare publicerat 107 rapporter, med varierande inriktning och omfattning. Föreliggande rapport är en översiktsrapport som sammanfattar välfärdsutvecklingen för ungdomsgenerationen 20-34 år under de senaste 24 åren.

Gemensamt för sociala rapporter är vissa grundläggande strategier. ULF-undersökningarnas allmänna inriktning – hur man definierar och beskriver välfärden (eller ofärden) – bygger på ett antal centrala ställningstaganden:

1. *man observerar välfärd på individ- eller hushållsnivå.* Det är en förutsättning för fördelningsanalyser, för bedömningar av kausalsamband och för socialpolitiska överväganden.
2. *man begränsar man sig inte enbart till ekonomiska mått på välfärd* såsom inkomster, bidrag, förmögenhet
3. *ULF omfattar indikatorer inom följande uppsättning av komponenter:* utbildning, sysselsättning och arbetstider, arbetsmiljö, inkomster, boendeförhållanden, transporter, fritid, sociala relationer, politiska resurser, trygghet och säkerhet, hälsa och social rörlighet.
4. ULF beskriver i huvudsak *hur olika människor objektivt sett har det*, och man intresserar sig därför primärt för utfall, såsom människornas faktiska inkomster, bostadsstandard, hälsa etc., till skillnad från verksamhetsstatistik rörande bostadsbyggande, investeringar i sjukvård osv.
5. *Välfärdstatistiken ska kunna fungera som varningsklocka.* Den ska både ge fakta om nuläget och om förändringar.
6. Välfärdsstatistiken ska vidare jämföra levnadsförhållanden i olika befolkningsgrupper. Resultaten får därmed karaktären av *systematisk statistik för jämlikhetsdebatten*, för fördelningspolitisk planering och beslut.
7. Mätningarna under ett år avser *samma urval av personer*, vilket gör det möjligt att dels teckna ett välfärdspanorama för samma personer och grupper, dels analysera samband mellan olika typer av välfärdsproblem.

Även om ULF har stor detaljrikedom kan undersökningen inte tillgodose alla intressen på information om vår välfärd. Urvalet bygger på konsensus mellan

olika intressenter. Undersökningsprogrammet har därför utformats i samarbete med ett stort antal experter inom forskning, offentlig förvaltning och intresseorganisationer. Programmet följer i praktiken en utpräglat pragmatisk ansats, som är möjlig genom den stora variabelbredden. ULF omfattar ca. 700 variabler (indikatorer och klassificeringsvariabler), vilket tillåter långtgående detaljredovisning. En löpande revision av hela programmet genomförs vart annat år.

SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF)

Sedan 1974 genomför SCB årliga systematiska undersökningar av levnadsförhållanden (ULF). Undersökningarna sker i form av timplånga personliga intervjuer med slumpmässiga urval ur den vuxna befolkningen 16–84 år, (1974-1979 enbart 16-74 år). Intervjuundersökningarna kompletteras varje år med registeruppgifter rörande inkomster, skatter och transfereringar samt demografiska data.

ULF är inte en standardiserad årlig undersökning utan ett system av sociala undersökningar. Huvuddelen av datainsamlingen (intervju och registerkomplettering) omfattar en uppsättning sociala indikatorer inom var och en av tidigare nämnda välfärdskomponenter. Därutöver förekommer fyra fördjupningsprogram som ingår i undersökningarna under två år och sedan återkommer efter 8 år. Fördjupningsprogrammen är underlag för detaljerade redovisningar på sektornivå (komponentnivå).

Intervjuerna genomförs av SCB:s lokala intervjuare. Uppgifterna är skyddade enligt sekretesslagen och genomförs enligt föreskrifter från datainspektionen.

ULF är en kombinerad tvärsnittundersökning och panelundersökning. Ungefär halva urvalet intervjuas vart åttonde år.

Stickprovsstorleken har under senare år varit ca 6000 intervjuer per år. Bortfallet i undersökningen är cirka 20 procent.

I denna rapport redovisar vi levnadsförhållanden efter *ålder i femårsklasser* från 20 till 84 år. Genom att lägga samma fyra års datainsamling (t.ex. från år 2000 t.o.m. 2003) byggs relativt stora stickprov upp. Stickprovsstorleken för femårsgrupperna i en sådan period är cirka 2000 personer.

SCB:s system för social rapportering

Publikationsserien Levnadsförhållanden bildar ett system för social rapportering i bemärkelsen att den ger både översiktlig och detaljerad information om hur det är att leva i Sverige. Den sociala rapporteringen berör många av de frågor som är centrala i den politiska debatten. Man kan säga att den är en utvärdering av politiken; den beskriver i siffror vad marknad, stat och kommun, och sociala nätverk har åstadkommit ifråga om välfärd och jämlikhet.

I serien Levnadsförhållanden inom Sveriges officiella statistik (SOS) redovisar SCB systematiska analyser av levnadsförhållanden enligt en långsiktig plan. Rapporteringen omfattar i sin helhet tre typer av rapporter:

- **Sektorielement** över levnadsförhållanden inom de olika levnadsnivåkomponenterna (arenorna). Dessa rapporter publiceras i princip vart åttonde år och utnyttjar dels fördjupningsmodulerna under en tvåårsperiod, dels sociala indikatorer insamlade sedan 1975.
- **Översikter över utsatta gruppers situation**, som utnyttjar flera datainsamlingsår och i första hand bygger på sociala indikatorer. Föreliggande rapport inriktas på levnadsförhållanden i ungdomsgruppen 20-34 år.
- **Generella sociala rapporter**, som ger en översikt över välfärdsutveckling och fördelning för många befolkningsgrupper. Denna typ av rapporter publiceras med längre mellanrum.

Därutöver förekommer analyser av speciella frågeställningar, ofta såsom

särskilda uppdrag. Tidigare rapporter i serien Levnadsförhållanden finns förtecknade i slutet av denna rapport. Rapporterna kan beställas från SCB, Publikationstjänsten, 701 89 Örebro, tfn: 019-17 68 00, fax: 019-17 64 44.

Till serien Levnadsförhållanden hör vidare en teknisk appendixserie. Ytterligare information om undersökningens allmänna uppläggning och kvalitetsarbete finns t.ex. i appendix 15 "Teknisk rapport 1990-93".

Om man vill veta mer om ULF-undersökningarna eller beställa egna tabeller kan man ringa 08-5069 40 00, faxa till 08-5069 40 05, eller skriva till SCB, BV/SV, Box 24 300, 104 51 Stockholm.

1.3 Välfärdsregim och välfärdsförsörjning

Detta är några av principerna för uppbyggnaden av det centrala välfärdsstatistiska systemet. Urvalet av komponenter och sociala indikatorer som ingår i mätningarna anknyter i viss mån till de traditionella politikområdena utbildning, arbetsmarknad, ekonomi, bostadsmarknad, fritidssektorn, transportsektorn, vårdsektorn och säkerhetssektorn. Välfärdspolitikerna ska tillgodose välfärdsförsörjningen inom dessa sektorer, och välfärdsstatistiken ser man ofta som ett planeringsunderlag för den offentliga sektorns verksamhet, för den offentliga tjänsteproduktionen och transfereringssystemet.

Välfärdsförsörjningen avgörs emellertid i huvudsak utanför den offentliga sektorn. Välfärdspolitikerna har snarast en korrigerande funktion, vars omfattning har varierat över tid och mellan olika länder. Den har expanderat fram till slutet av 80-talet, men begränsats sedan dess.

Mera allmänt kan man skilja mellan tre övergripande och samverkande välfärdsförsörjningssystem (välfärdsregim), nämligen **marknaden** (arbetsmarknaden), **offentliga sektorn** (eller välfärds-

staten) och **sociala nätverk** (familjen, vänkretsen). Det är en distinktion som också anknyter till den politiska debatten om välfärdsstatens omfattning och roll. I Sverige har distinktionen mellan de tre försörjningssystemen diskuterats under 80-talet av bl.a. Sten Johansson som skiljer mellan **privatlivet, marknaden och politiken**, och Hans Zetterberg som skiljer mellan **den lilla världen** (familjen) och **den stora världen** (marknaden och offentliga sektorn).

Sett i ett längre tidsperspektiv har marknaden, de sociala nätverkens och offentliga sektorns relativa roll för välfärdsförsörjningen förändrats avsevärt. Förändringarna speglar grundläggande produktionsförhållanden och ideologiska system. I det gamla bondesamhället som byggde på självhushåll spelade marknaden och offentliga sektorn en marginell roll. Industrialismen förde ut befolkningen i lönearbete, splittrade familjer och bröt upp försörjningsansvaret mellan familjemedlemmarna.

Efter marknadens expansion kom välfärdsstatens framväxt. I kommunismens vision minskar marknadens betydelse och övergår till planekonomi. I blandekonomins Sverige dominerade istället tanken att den offentliga sektorn endast skulle kontrollera och komplettera marknaden. Den skulle garantera jämlikhet och välfärd till alla genom reglering, offentliga tjänster och omfördelning via beskattning och transfereringar. På 1990-talet sker en restauration av marknadens betydelse genom avreglering, privatisering, avgiftshöjningar och begränsningar i transfereringssystemen. Balansen mellan marknad och offentlig sektor är fortfarande den centrala politiskt/ideologiska motsättningen.

Sett i ett internationellt perspektiv skiljer sig Sverige och de övriga nordiska länderna från andra industriländer när det gäller marknadens, familjens och välfärdsstatens inverkan på välfärdsfördelningen. Sverige är även i slutet av 90-talet en utpräglad institutionell välfärdsstat, där välfärdsstaten spelar en större

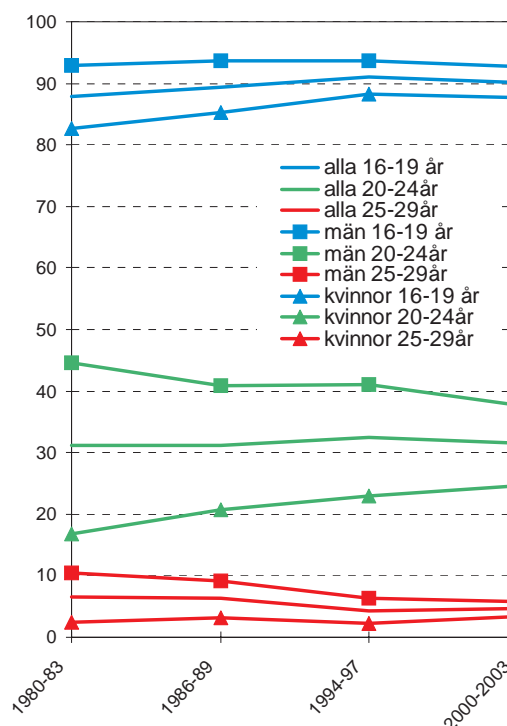
roll (mera omfördelning via transfere­ringar och skatter) än i de flesta andra EU-länder (Vogel 1997⁶, resp. Vogel m. fl. 2003⁷). Samtidigt spelar arbetsmarkna­den en väsentligt större roll för välfärds­försörjningen i Sverige och de andra nor­diska länderna, än i andra industrilän­der. Hög sysselsättning innebär hög självförsörjningsgrad för enskilda perso­ner (egna inkomster, pensionsrättighe­ter). Det är i sin tur förutsättningen för generösa socialförsäkringar och offentliga tjänster. I Sverige liksom i andra nor­diska länder samverkar alltså hög syssel­ättning och kollektivt finansierad väl­färd (tjänster, bidrag) i en internationellt unik *välfärds­mix*, som ger relativt låg fat­tigdom, marginalisering och ojämlikhet (Vogel m.fl. 2003).

I Norden spelar däremot familjen en mindre roll än i andra länder, en utveck­ling som finns i de flesta industriländer. I synnerhet i Sydeuropa spelar storfamil­jen fortfarande en betydelsefull roll och kompenserar för väsentligt lägre syssel­ättning och mera begränsade sociala trygghetssystem. Utanför Norden, sär­skilt i Sydeuropa, är ungdomsarbetslös­heten betydligt högre, och samtidigt är offentliga bidrag och tjänster mera be­gränsade. Det innebär att familjen måste ta ett större ansvar för ungdomsgenera­tionens välfärd­försörjning i dessa län­der. Kvarboendet i föräldrahushållet är därför extremt högt i dessa länder, lik­som äldres flyttning till sina (medeläl­ders) barn. Vidare är andelen gifta (eller sammanboende) högre än i Sverige, och skilsmässofrekvensen är lägre. Inkomst­svaga grupper, som arbetslösa ungdo­mar och gamla med svaga pensionsrät­igheter är mera inbäddade i familjenät-

verk; storfamiljen är en etablerad tradi­tion.

Sverige och de nordiska länderna av­viker kraftigt från Sydeuropa. Ungdo­mar flyttar ut i 20-årsåldern, och kvarbo­endet har inte påverkats mycket av 90-talet massarbetslöshet (Vogel 2001⁸; Vo­gel m.fl. 2003). I diagram 1.1 visas ut­vecklingen i Sverige efter 1980. Statisti­ken visar att det visserligen finns en viss långsiktig ökning bland kvinnor under 25 år (ökad ungdomsutbildning), men bland män finns en motsvarande minsk­ning av kvarboendet. I den äldre ung­domsgruppen (25-29 år) fortsätter kvar­boendeminskning även under 90-talskrisen.

Diagram 1.1
Ungdomar som bor kvar i föräldrahemmet.
Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

⁶ Vogel, Joachim (1997): Living Conditions and Inequality in the European Union. Eurostat: Population and Social Conditions E/1997-3. Luxembourg.

⁷ Vogel, J. (2003): European Welfare Production. Institutional Configuration and Distributional Outcome. Social Indicator Research Series vol 18. Kluwer Academic Publishers.

⁸ Vogel, J. (2001): European Welfare Regimes and the Transition to Adulthood: A Comparative and Longitudinal Perspective. I "Family Forms and the Young Generation in Europe". Austrian Institute for Family Studies.

1.4 Välfärd som resurser och upplevelser

Välfärdsbegreppet kan konkretiseras närmare i anslutning till de tre försörjningssystemen. Inom marknad, nätverk och offentlig sektor kan man identifiera ett antal *arenor* där det gäller att etablera sig och uppnå goda levnadsförhållanden. På varje arena skapas (förvärvas) *resurser* som kan sättas in på andra arenor. Våra levnadsförhållanden bestäms av ett *resursflöde*, där olika typer av resurser kedjas samman till mönster som innebär anhopning av goda eller dåliga levnadsförhållanden. Det är sådana negativa mönster som välfärdspolitiken vill bryta, och positiva mönster den vill förstärka.

Arenabegreppet kan enklast illustreras inom marknaden, där arbetsmarknaden och varumarknaderna (bostadsmarknaden, livsmedelsmarknaden osv.) bildar fristående arenor. På arbetsmarknaden sätter man in resurser förvärvade på andra arenor. **Ingående resurser** är i detta fall utbildning, tidigare yrkeserfarenheter, hälsa och personliga förbindelser (nätverk). **Utgående resurser** från arbetsmarknaden är arbetsinkomster, som sedan kan sättas in på bostadsmarknaden, livsmedelsmarknaden osv. Andra resurser som skapas på arbetsmarknaden är erfarenheter (yrkesmeriter, färdigheter, livserfarenhet), självkänsla och status som har ännu bredare användningsområden. Analogt kan man tala om resursförbrukning, t.ex. försämrad hälsa. Förslitning på arbetsmarknaden innebär successiv resursminskning, vilket får konsekvenser både på arbetsmarknaden och på andra arenor (t.ex. genom lägre inkomster, större inkomstbehov, lägre status).

Resursflödet omfattar även de andra försörjningssystemen, nätverk lika väl som offentliga sektorn. Exempelvis är inkomster, förmögenhet och status som man förvärvar på arbetsmarknaden, liksom utbildning man förvärvar i offentliga sektorns utbildningssystem, viktiga även inom nätverk, t.ex. familjen (vid

partnerval m.m.), inom grannskap och föreningsliv. Inom offentliga sektorn där egentligen lika behandling ska gälla (eventuellt efter behov), spelar i praktiken utbildning, kunskaper, status, och förbindelser en viss roll såsom resurser. Offentliga sektorns roll är att stärka resurssvaga medborgares ställning på marknaden genom bidrag (resurser som kan sättas in på t.ex. varumarknaden), offentliga tjänster till låg eller ingen kostnad (när marknaden inte kan tillhandha dessa till de priser som kan betalas, eller då det rör sig om exceptionella behov), samt inte minst genom rättsregler som reglerar maktrelationer mellan arbetsgivare och arbetstagare, producent och konsument, mellan olika familjemedlemmar osv.

I skandinavisk forskningstradition knyts välfärdsbegreppet oftast till resurser. Man betonar då den instrumentella aspekten: resurserna används för att ge individen goda levnadsförhållanden, som således undersöks indirekt. Ett av skälen är att resurser är lättare att definiera än behovstillfredsställelse (livskvalitet, livsglädje, lycka). Välfärdsstatistiken har dessutom varit starkt inriktad mot samhällsplanering, således mot resurser som kunde stärkas eller begränsas via politiska beslut.

I välfärdsbegreppet bör emellertid även ingå våra upplevelser inom varje arena. SCB:s välfärdsmätningar omfattar visserligen även sådana aspekter, men med begränsning av dels de tekniska möjligheterna, dels p.g.a. utrymmesskal.

1.5 Etableringsprocessen

Avgränsningen av välfärdsbegreppet, välfärdsinstitutionernas roll och arenaperspektivet bildar den generella ramen för den sociala rapporteringen: den ska ge deskriptiv information om välfärdsfördelningen i en form som underlättar tolkningar relaterade till välfärdsproduktion via förvärvsarbete, välfärdsstatliga insatser och sociala nätverk. När vi studerar välfärdsförsörjningen i olika åldrar

ser vi effekterna av arbetsmarknadens, välfärdsstatens och familjens bidrag, dels i nutid, dels effekter från tidigare perioder.

Vi kan se välfärd som en karriär, som sträcker sig över vår livstid, där vi successivt förvärvar och omsätter resurser till välfärdsutfall. I denna rapport sätter vi fokus på ungdomars etablering i vuxenvärlden. Det är en process som innebär att ungdomsgenerationen successivt tillförs resurser (medborgerliga rättigheter, ungdomsutbildning, arbetsmarknadsstöd, bostättningsstöd etc.) som ska leda fram till en etablering i vuxenvärlden. Det är en process som sedan länge har förskjutits uppåt i åldrarna. I denna rapport beskriver vi hur levnadsförhållandena vid given levnadsålder har förändrats sedan 1980, i jämförelse med äldre generationer.

Ungdomsgenerationens välfärdsför-sörjning har varit ett centralt tema i välfärdsforskningen och återkommer även i SCB:s sociala rapportering sedan 30 år. SCB:s rapporter har behandlat *De studerandes ekonomi och levnadsstandard 1976/78* (rapport 29 i serien Levnadsförhållanden), *Arbetslöshetens offer* (rapport 36), *Ungdomars inträde i arbetslivet 1973-1985* (rapport 64), *Vuxnas studiedeltagande 1975-1989* (rapport 69), samt en mer samlad genomlysning i SOU 1994:74⁹. Även i övriga rapporter serien Levnadsförhållanden ingår en systematisk bevakning av ungdomars livssituation.

Den gemensamma frågeställningen i dessa rapporter har varit ungdomars välfärdssituation under etableringsfasen från barndom till vuxenliv, i jämförelse med äldre generationers välfärdssituation. Rapporterna har visat successivt ökande generationsskillnader mellan 20-årsåldern, medelåldern och pensionsåldern, och delvis även reala välfärdsminskningar för den yngsta generationen, samtidigt som välfärdsökningarna

för de äldre fortsätter. Etableringsfasen har förlängts och förskjutits uppåt i åldrarna: ungdomsutbildningen blir allt längre, inträdet på arbetsmarknaden kommer senare och inkomsterna kommer senare.

Den växande generationsklyftan är ett återkommande tema i den svenska debatten. Konkurrensen om arbete och offentliga resurser med äldre generationer initierade redan på 80-talet en debatt kring *generationskontraktet* mellan generationerna. Arbetsmarknadskrisen på 90-talet skärpte sedan generationsklyftan mellan unga och äldre generationer. Ungdomar drabbades av en svårartad och långvarig störning i etableringsprocessen som fortfarande pågår. Klyftorna fördjupades av massarbetslösheten och reala inkomstminskningar bland unga. I debatten varnades för en upplösning av generationskontraktet och ett framtida generationskrig.

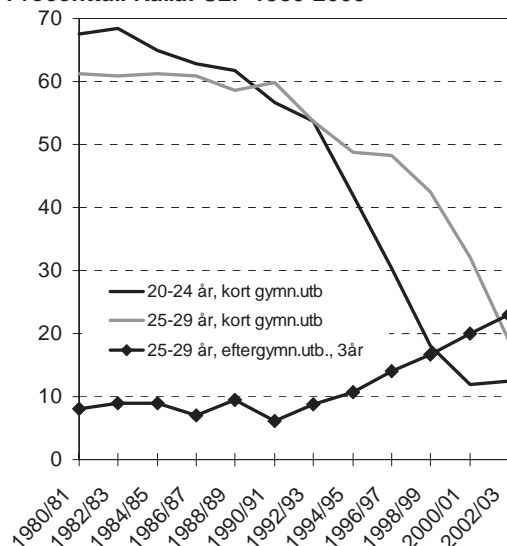
Ansvar för ungdomsgenerationens integration i vuxensamhället berör de flesta politikområden. Två offentliga utredningar har under de senaste 10 åren behandlat behovet av en särskild ungdomspolitik. EU-kommissionen pekar ut integrationen av ungdomsgenerationen som en huvudfråga i sin nya grönbok om *Befolkningsförändringar och nya solidariska band mellan generationerna*.

Etableringsprocessen innebär en övergång från försörjning via nätverk (dvs föräldrar), resp via offentliga sektorn (studiebidrag, sysselsättningsstöd mm) till självständighet inom alla arenor, dvs tryggad sysselsättning, säker inkomst, egen bostad, egen familj, deltagande i den representativa demokratin, eget socialt nätverk etc. Steget från barn till självständig vuxen, från ekonomiskt beroende till oberoende kan vara kort, när alla övergångar kan ske under en relativt kort tidsrymd, eller utdragen när det finns antingen strukturella hinder (såsom höga utbildningskrav, svag efterfrågan på arbetskraft, bostadsbrist), eller svagt samhällsstöd för ungdomars etablering under sådana förutsättningar.

⁹ Vogel, J., ed. (2004): *Ungdomars välfärd och värderingar*. SOU 1994:74. Rapport till Barn- och ungdomsdelegationen och Generationsutredningen.

Ungdomsgenerationen har tidvis och i växande utsträckning ställts inför alla dessa problem. Statistiken visar sedan länge att ungdomsutbildningen har förlängts successivt (se diagram 1.2), vilket i sin tur är en konsekvens av ökande utbildningskrav från arbetsmarknaden: längre utbildning är en förutsättning för ökad produktivitet. Vidare har ungdomarnas arbetsmarknad utvecklats negativt i vissa avseenden: de har mött ökad konkurrens från kvinnor (snabb sysselsättningsökning) och den etablerade arbetskraften (LAS innebär högre anställningstrygghet för äldre arbetskraft). Konsekvenserna syns i form av trendmässigt ökande ungdomsarbetslöshet, jämfört med utvecklingen för den etablerade arbetskraften, som man i statistiken kan följa tillbaka till 60-talet. Bostadsmarknaden har periodvis präglats av svårartad bostadsbrist, i synnerhet när det gäller hyresbostäder. Hyrorna har tidvis stigit mera än konsumentpriserna, vilket särskilt drabbar ungdomar som ska etablera sig på bostadsmarknaden.

Diagram 1.2
Utvecklingen av ungdomsutbildningen.
Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

I SOU 1994:83 diskuterades framtids-perspektiven för ungdomars välfärdsutveckling:

- **Etableringsprocessen kommer att bli långsammare och utsträckas över en**

längre tidsperiod. Allt flera ungdomar kommer att befinna sig i en mellanställning, där man t.ex. bor kvar hos föräldrarna, eller drar sig fram med tillfälliga arbeten varvat med utbildning, fastnar i långtidsarbetslöshet, väntar med familjebildning och barnafödande, lånar till uppehälle och studier osv.

- **Etableringsprocessen kommer att avslutas senare.**
- **Fördelningen av välfärd inom ungdomsgruppen kommer att öka.** Några kommer tidigt ut i vuxenlivet i samtliga avseenden, andra gör det sent i 20-årsåldern.
- **Flera ungdomar befinner sig i en mellanställning** vid varje tidpunkt. Gemensamma erfarenheter och värderingar kan omfattas av allt flera och av allt äldre ungdomar. De kan formuleras till generationsmotsättningar och politisk artikulering.
- Sett i ett längre tidsperspektiv är det dessutom **en allt mera kvalificerad och "vuxen" population** som befinner sig i allt längre etableringsfas. Den är större och genomsnittligt äldre, den är mera utbildad och välinformerad än jämnåriga för några decennier sedan, och den har genom lägre rösträttsålder också tillerkänts en tidigare vuxenroll.

1.6 Analysprogram

Jämförelser och referenspunkter är ett centralt element i empiriska analyser. I den inledande texten har vi diskuterat ungdomsgenerationens situation vid olika tidpunkter. Här gäller frågeställningen om ungdomars situation har förbättrats eller försämrats **som kollektiv**.

Det är givetvis en central frågeställning. Men vi behöver också relatera ungdomsgruppens välfärdsutveckling till övriga generationers utveckling, dvs. en **jämförelse av ungdomar med andra åldersgrupper**, och deras välfärdsutveckling under perioden. Har ungdomars situation förändrats i samma riktning

och lika mycket som äldre generationers? Har generationsskillnaderna ökat eller minskat?

Välfärdsjämförelser kan vidare genomföras som tvärsnittsjämförelser eller som längdsnittsjämförelser. Vid **tvärsnittsjämförelser** jämför vi olika grupper (t.ex. olika åldersgrupper) vid olika tidpunkter, dvs. **olika stickprov som är i samma levnadsålder vid olika tidpunkter**.

Vid **längdsnittsjämförelser** (eller longitudinella analyser) följer vi **samma personer** under en tidsperiod och registrerar deras välfärdsutveckling under denna period, och jämför den eventuellt med andra åldersgrupper. I denna rapport begränsar vi oss till att kartlägga utvecklingen med tvärsnittsansats (upprepade tvärsnitt), där vi jämför 80-talets ungdomar med 90-talet och 2000-talets ungdomar. Vi jämför också ungdomars situation med övriga åldersgruppers välfärdsutveckling under hela perioden.

Befolkningens sammansättning av avseende på yngre och äldre, efter yrkesstruktur, familjeförhållanden och region kan variera avsevärt, och dessutom förändras under den period vi studerar. Exempelvis förändras familjestrukturen bland de äldre, genom att mäns medellivslängd ökar medan kvinnors är oförändrad, vilket leder till större andel män och färre änkor bland pensionärerna. Klasstrukturen förändras mot lägre andel arbetarklass och större andel i det övre tjänstemannaskiktet. För att renodla ålderseffekten redovisar vi därför alla beräkningar av åldersskillnader med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Dessa beräkningar bygger på regressionsanalys, där separata skattningar tas ut för finfördelade åldersgrupper (5-årsklasser).

Regressionsanalyserna av generationskillnader har genomförts för fyra perioder (början av 80-talet, slutet av 80-talet, senare delen av 90-talet, resp. början av 2000-talet). Dessa beräkningar redovisar vi inte i tabellform utan som färgdiagram för att göra resultaten maximalt överskådliga. Se vidare läsanvisningen på nästa sida.

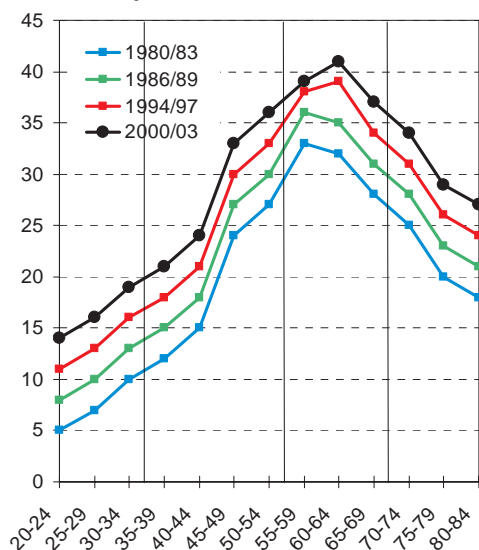

Läsanvisning till diagrammen i denna rapport:

Diagram A-C är ett fiktiv exempel.

Diagram A visar andelen i olika åldrar som har viss välfärdsnivå, vid fyra olika tidpunkter (tvärsnittsjämförelser mellan början av 80-talet, slutet av 80-talet, mitten av 90-talet resp. början av 2000-talet). Diagram A visar ett tänkbart utfall, där den allmänna standarden ökar ungefär lika starkt för alla åldrar. Då kommer kurvorna (välfärdsnivån från 20- till 80-årsåldern) att löpa parallellt och inte skära varandra. Vi ser att ungdomars relativa standard är väsentligt lägre än i medelåldern. Standardminskningen efter pensionsåldern är typisk för de flesta indikatorer på materiell standard.

Diagram A
Materiell välfärdsutveckling efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.
Utfall vid allmän och lika standardökning, men oförändrad ojämlikhet.

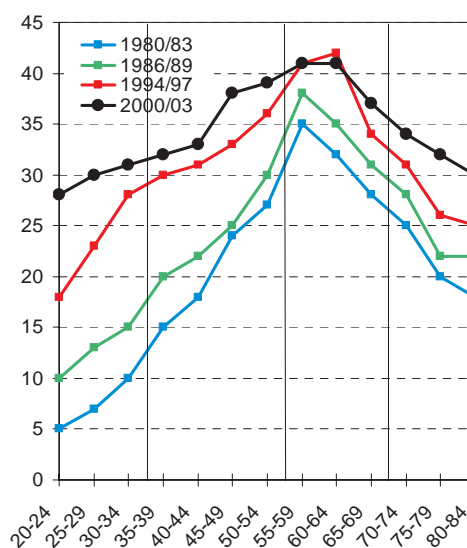

Diagram B visar ett annat utfall, där den allmänna standarden ökar, och även jämlikheten ökar mellan generationerna (ungdomar närmar sig medelålderns levnadsstandard). Då blir kurvorna allt mindre toppiga och slätas ut med tiden.

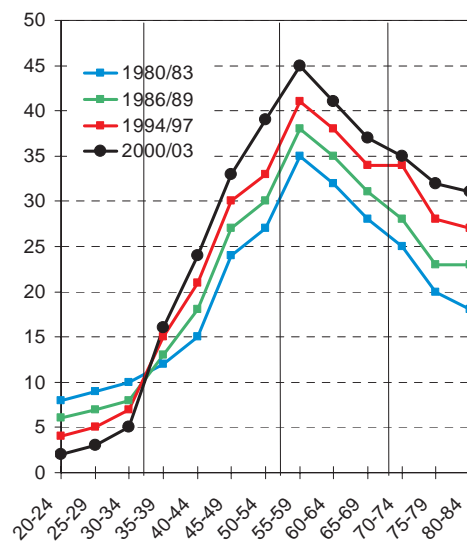
Diagram C visar ett tredje resultat som är mera typiskt för utvecklingen av generationsskillnaderna under senare årtionden. Här finns en markant välfärdsökning bland äldre, och särskilt bland pensionärerna. Sam-

tidigt har den yngsta generationen fått reala standardminskningar, och därför skär kurvorna varandra. Här ser vi att standardökningarna framför allt har gått till de äldre och att generationsklyftorna således har ökat.

Diagram B
Materiell välfärdsutveckling efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.
Utfall vid allmän standardökning, och minskad ojämlikhet mellan generationer

Diagram C
Materiell välfärdsutveckling efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.
Utfall vid standardökning, men större ökning bland äldre och reala förluster bland yngre.

Kapitel 2 – Etablering i arbetslivet

av Joachim Vogel

- Sysselsättning: Heltid och deltid
- Arbetslöshet och undersysselsättning
- Tidsbegränsade arbeten
- Fysisk och psykosocial arbetsmiljö
- Instrumentell inställning till arbetet

2.1 Inledning

Förvärvsarbete är en resurs i vid bemärkelse inom alla arenor, såväl ekonomiskt (inkomster), tidsmässigt (den fria tidens omfattning) och psykosocialt (identitet). Inträdet på arbetsmarknaden är ett av våra största livsprojekt. Det sammanfaller i tiden med andra stora omställningar i livet, t.ex. utflyttning från föräldrahemmet, egen bosättning, parbildning och föräldraskap. Det gäller att erövra ett nytt territorium med nya roller, en ny identitet, och nya möjligheter och upplevelser som man länge väntat och förberett sig för.

Men ofta är den övergången förknippad med stora problem och besvikelser. Under 90-talet etablerades en ny verklighet för ungdomsgenerationen av senare och otryggare sysselsättning och inkomster. För många blev inte inträdet på arbetsmarknaden ett självklart avstamp till etableringen av egen bostad, familj, föräldraskap, ekonomiskt oberoende och normal och materiell levnadsstandard.

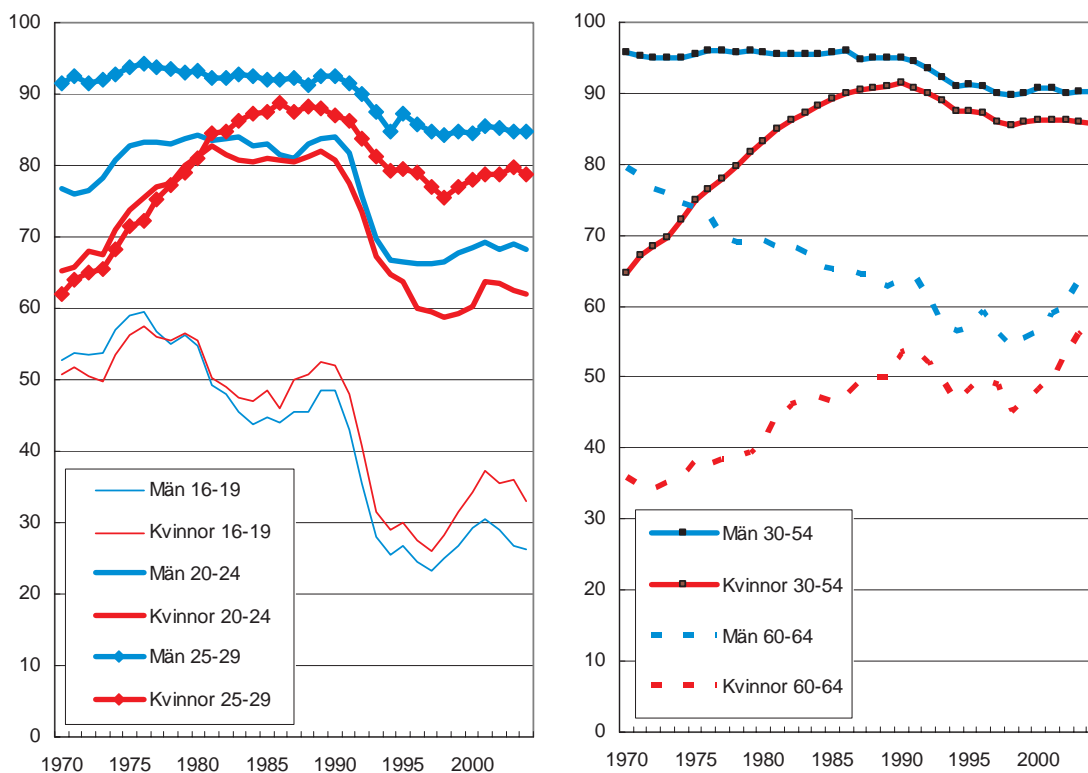
Yrkesrollen är central i det svenska samhället. Föreställningen om allas medverkan i produktionen, understödd genom den fulla sysselsättningens politik och genom kollektiva garantier till inkomsttrygghet, bygger på att alla tar ansvar för sin egen välfärdsförsörjning

genom förvärvsarbete. Ungdomars etableringen på arbetsmarknaden kommer emellertid allt senare.

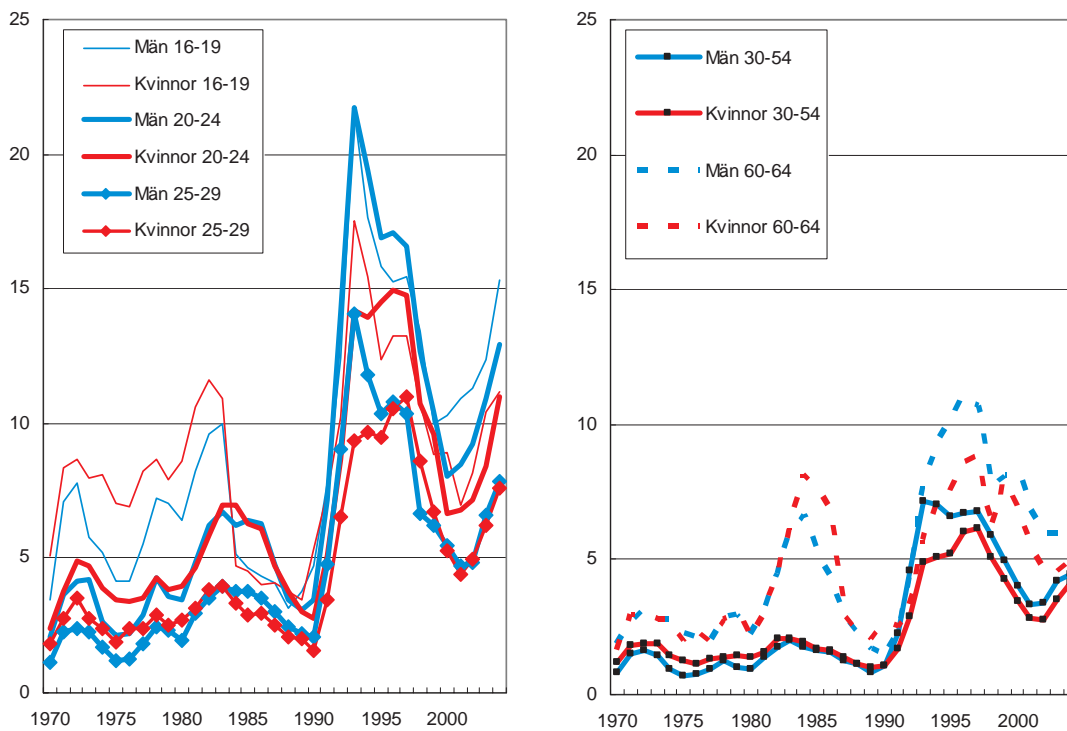
Under början av 1990-talet inträffade en dramatisk sysselsättningsminskning. Sysselsättningen föll från 4,5 miljoner till under 4 miljoner. Mer än en tiondel av sysselsättningen försvann alltså fram till 1996. Därefter följde en viss återhämtning, som nu har kommit knappt halvvägs. En krympande arbetsmarknad innebär starkt minskad nyrekrytering. Därför drabbade sysselsättningskrisen framför allt de som skulle etablera sig på arbetsmarknaden, nämligen ungdomar och invandrare.

I SCB:s rapport 106 i serien Levnadsförhållanden Perspektiv på välfärden 2004, kapitel 2, finns en summering av sysselsättningsutvecklingen sedan 1970, med särskild redovisning för ungdomsgenerationen. Resultaten visar enorma förändringar i åldrarna 19-29 år. Sysselsättningen i ungdomsgenerationen minskade kraftigt (diagram 2.1), och arbetslösheten ökade dramatiskt (diagram 2.2). I detta kapitel tittar vi närmare på de senaste 20 åren, in i och ut ur 90-talskrisen, med den mer analytiska ansatsen som har beskrivits i kapitel 1.

Diagram 2.1
Arbetskraftsdeltagandet i olika åldrar 1970-2003. Procent

Diagram 2.2
Arbetslösheten i olika åldrar 1970-2003. Procent

Under 90-talskrisen accelererade ungdomsutbildningen, dels såsom alternativ sysselsättning under krisen, dels som kompetenshöjning i en tid med ökande utbildningskrav. Förlängd ungdomsutbildning innebär en senareläggning av inträdet på arbetsmarknaden. Det finns allt fler ungdomar som varvar studier med förvärvsarbete och arbetslöshet. I anslutning till diskussionen i kapitel 1 innebär detta att ansvaret för ungdomsgenerationens försörjning i ökande utsträckning flyttar från marknaden (arbetsmarknaden) till offentliga sektorn (studiestöd, bosättningsstöd, utbildningsstöd, arbetslöshetsersättning) eller till föräldrafamiljerna.

2.2 Sysselsättning

I diagramserien 2.3-6 ges en allmän överblick över den generella sysselsättningsutvecklingen i Sverige sedan början av 80-talet (lågkonjunktur), slutet av 80-talet (högkonjunktur), vid mitten av 90-talet (lågkonjunktur) och fram till 2003. Redovisningen sker analogt med beräkningsmetoden presenterad i kapitel 1 (tvärsnittsjämförelse över tid) i diagramform, där vi via regressionsanalys kontrollerar för kön, klass, familj och region. Datamaterialet är hämtat från ULF 1980-2003.

Heltidsarbete

80- och 90-talsutvecklingen kan sammanfattas som en fortsatt sysselsättningsökning på 80-talet, och därefter en kraftig minskning under första halvan av 90-talet. I diagram 2.3.a tittar vi på andelen *heltidsanställda* vid intervjutillfället, som alltså är starkt förankrade på arbetsmarknaden. Nedgången av andelen heltidsanställda finns i alla åldrar, framför allt bland de yngsta, som möts av en starkt krympande arbetsmarknad när de lämnar ungdomsutbildningen. I de övre åldrarna är effekten svagare. Till 2003 sker sedan en återhämtning, dock inte i ungdomsgenerationen under 30 år.

I nästa diagram 2.3.b finns en ytterligare uppdelning efter kön. Bland unga

män och kvinnor finns samma nedgång. Däremot ser vi en ökning ända sedan 1980 när det gäller heltid bland äldre kvinnor, men samtidigt en minskning bland äldre män. För kvinnornas del ser vi hur deltid successivt övergår till heltid när barnen blir äldre. Det är en kohorteffekt av 80-talets sysselsättningsökning bland kvinnor.

Deltidsarbete

Deltidsarbete kan man välja dels p.g.a. barntillsyn, dels p.g.a. arbetsmarknadssituationen. I diagram 2.4.a och b visar vi att deltid arbetet håller sig ganska stabilt kring 10-15 procent i medelåldern, men varierar kraftigt i åldrarna under 30 år. Deltid var mycket ovanlig på 80-talet (ca 7-11 procent), men ökade markant under 90-talskrisen och ytterligare till fram 2003. Här ser man naturligtvis konjunktureffekten: ungdomsgenerationen tvingas till deltid under lågkonjunktur. I 60-årsåldern minskar deltiden under återhämtningen efter mitten av 90-talet.

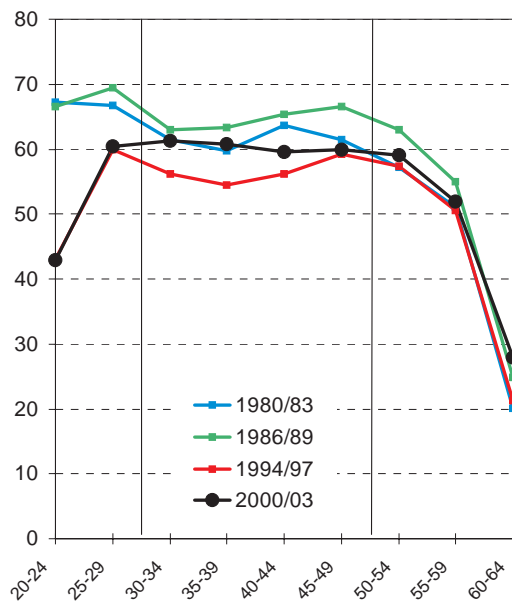
Utvecklingen för kvinnor skiljer sig en hel del från män. Bland män ökar deltidsanställningarna något, och det gör de mest bland de yngre, men minskar över 60 årsåldern. Även här ser vi den starka konjunktureffekten på sysselsättningen i ungdomsgenerationen.

Bland äldre kvinnor minskar deltiden hela vägen från 1980, i takt med en allmän sysselsättningsökning bland kvinnor¹⁰. 2002/03 har kvinnors deltidsanställningar reducerats med nästan 10 procentenheter jämfört med början av 80-talet, medan den har ökat bland män.

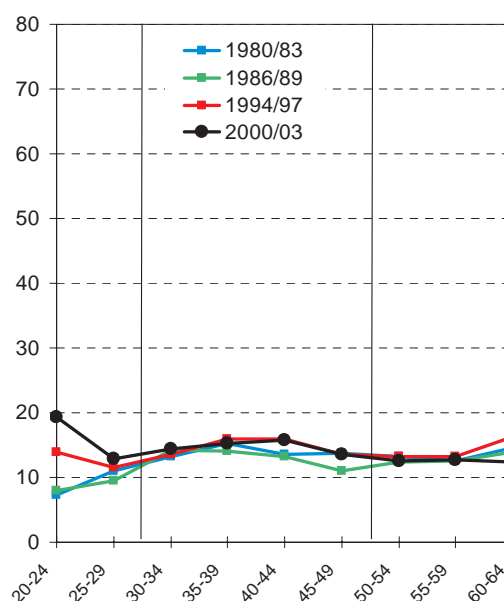
---

¹⁰ Här beräknas andelen deltidsanställda av samtliga inom varje åldersgrupp.

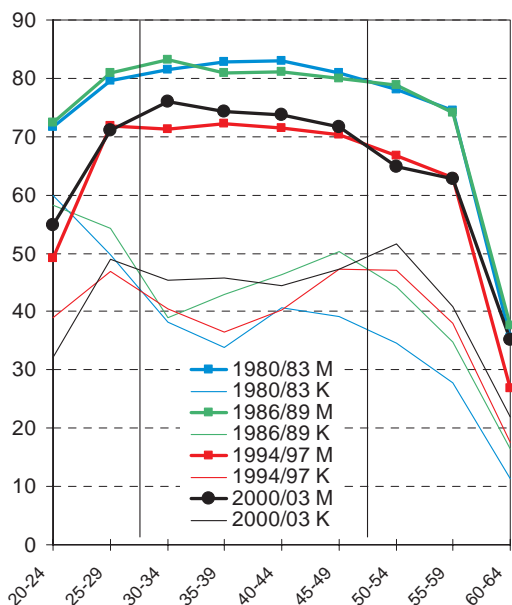
Diagram 2.3.a
Heltidsarbetande efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

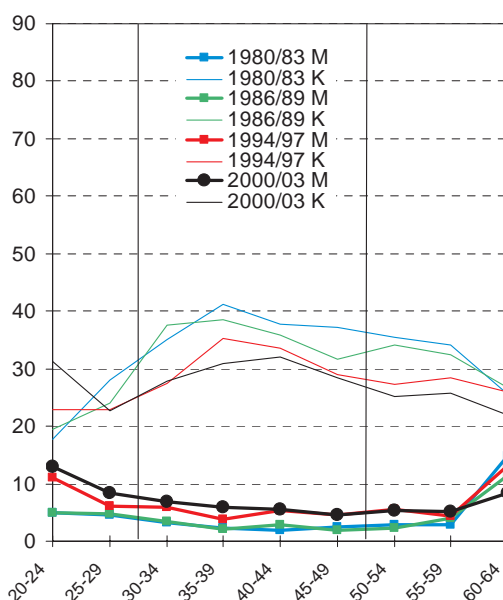
Diagram 2.4.a
Deltidsarbetande efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 2.3.b
Heltidsarbetande efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 2.4.b
Deltidsarbetande efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

2.3 Arbetslöshet

Öppen arbetslöshet

Vi har redan tidigare sett i diagram 2.1.b att arbetslösheten ökade markant från i mitten av 90-talet, och minskade sedan igen under återhämtningen fram till 2002/03. Samma bild får vi i diagram 2.5.a, där vi kontrollerar andra faktorer (kön, klass, familj, region). Diagram 2.5.a visar också att ungdomsgenerationen bär en större börda av arbetslöshet än de äldre. I ungdomsgenerationen tredubblades arbetslösheten mellan slutet av 80-talet och mitten av 90-talet.

I diagram 2.5.b ser vi arbetslösheten ökade mest bland yngre kvinnor. För 25 år sedan var könsskillnaderna i ungdomsgenerationen obetydliga, men i mitten av 90-talet hade skillnaden vuxit. Det beror delvis på att 90-talskrisen framför allt inverkar på den kvinno-dominerade offentliga sektorn.

Undersysselsättning

Ett annat sätt att mäta arbetsmarknadsproblem får vi om vi summerar undersysselsättningen för tre kategorier, nämligen personer som är *öppet arbetslösa*, *deltidsanställda men önskar längre arbetstid*, samt *de som inte arbetar men skulle vilja och kan börja arbeta omedelbart* (diagram 2.6.a-b). Även här ser vi de kraftiga konjunktursvängningarna för ungdomar, först en tredubbling (från mitten av 80-talet till mitten av 90-talet), sedan en återhämtning halvvägs ned till 80-talsnivån. Diagram 2.6.a visar att undersysselsättningen, liksom arbetslösheten är betydligt högre i ungdomsgenerationen, och där blir också konjunktoreffekten kraftigare.

I diagram 2.6.b särredovisar vi sedan situationen för kvinnor och män. Även här ser vi att det är unga kvinnor som var mest drabbade under 90-talskrisen.

Diagram 2.5.a

Arbetslösa efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjsituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

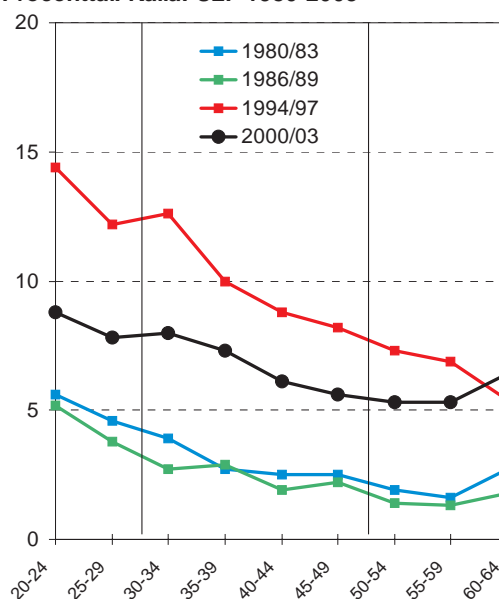

Diagram 2.5.b

Arbetslösa efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjsituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

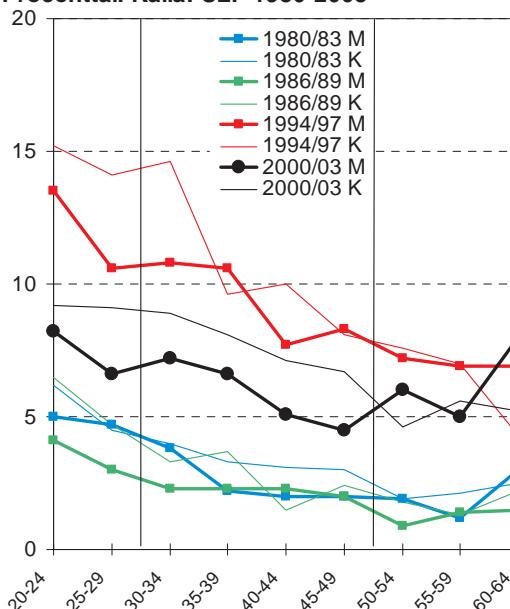

Diagram 2.6.a

Undersysselsatta efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

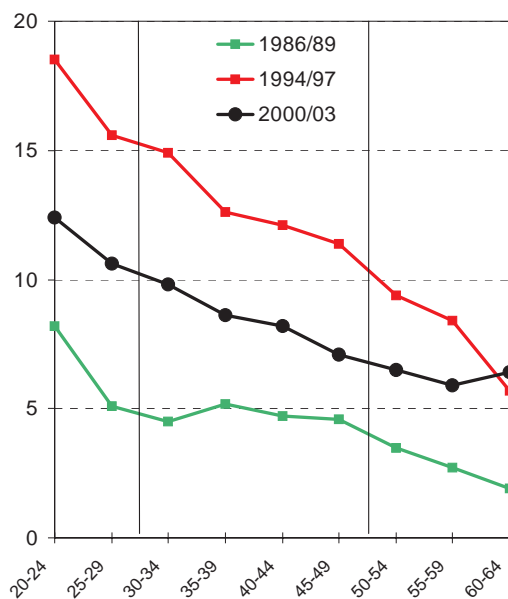
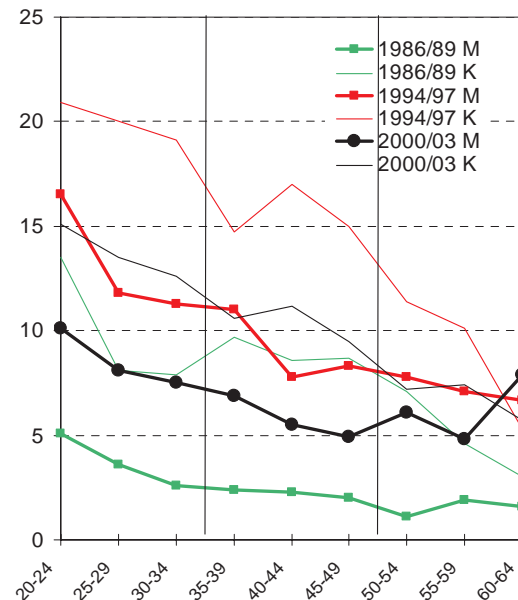

Diagram 2.6.b

Undersysselsatta efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

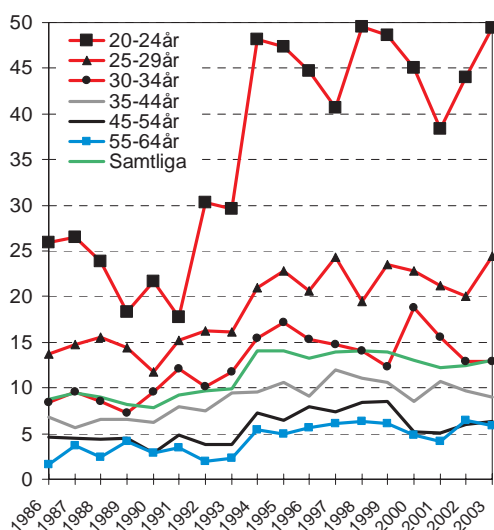
Tidsbegränsat arbete

Sysselsättningsproblemet kan ta många olika uttryck, dels i form av öppen arbetslöshet, kort- eller långvarig, dels undersysselsättning (se ovan), dels i form av *otrygga anställningsförhållanden*, där arbetet antingen är tidsbegränsat eller där risken att friställas är överhängande. I diagram 2.6.c visar vi utvecklingen av andelen anställda som har ett tidsbegränsat arbete.

Tidsbegränsat arbete är det första steget in på arbetsmarknaden, och ofta är det också frågan om tillfälliga arbeten inom andra yrken och under utbildningstiden. Under 90-talskrisen ökade antalet arbeten som var tidsbegränsade i alla åldersgrupper. Men det var i ungdomsgrupperna som dessa arbeten ökade mest. I åldern 20-24 är nästan tredubblades andelen i tidsbegränsade jobb, och fortfarande är var annan 20-24-åring i tidsbegränsat arbete i början av 2000-talet. Vi ser också att det finns en ökning bland de äldre¹¹.

Diagram 2.6.c

Tidsbegränsat arbete. Procenttal. Anställda 20-64 år. Källa: ULF 1980-2003

¹¹ Dessa beräkningar är inte kontrollerade för kön, yrkesgrupp, familj och region.

2.4 Arbetsmiljö

I detta avsnitt ska vi gå igenom några nyckelindikatorer på arbetsmiljön, valda ur ULF-undersökningarna, som beskriver dels den fysiska, dels den psykosociala arbetsmiljön. Tillsammans ska de ge en bild av hur arbetskraven har förändrats sedan 1980-talet, och därmed också förutsättningarna för folkhälsa och välfärd i vidare bemärkelse. Även här ser vi framför allt till ungdomsgenerationens situation, i relief mot äldre generationer.

Vår redovisning jämför hur ungdomsgenerationen (unga som har förvärvsarbete) uppfattar sin arbetsmiljö nu på 2000-talet, jämfört med hur jämnåriga uppfattade sin arbetsmiljö för ca 20 år sedan. Däremellan har det skett genomgripande förändringar, inte bara av den *objektiva* arbetsmiljön, utan också av de *anspråk* som arbetskraften ställer på arbetsmiljön. Vår arbetsmiljömätning bygger i huvudsak på intervjupersonernas bedömningar, och därför kan man inte avgöra i vilken utsträckning trenderna speglar faktiska förändringar eller förändrade förväntningar och anspråk.

Samtidigt har också yrkesstrukturen förändrats. Arbetarjobben har minskat, tjänstemannajobben har ökat (detta kontrolleras dock av beräkningsförfarandet), och de flesta arbeten har fått ett mer kunskapsintensivt innehåll. Utbildningskraven har ökat, och inom samma yrkesbeteckning utförs nu till stor del samma arbete av anställda med längre utbildning och högre kompetens. Denna strukturomvandling sätter delvis sin prägel på intervju svaren. Den kan innebära att kompetens och arbetsinnehåll går i otakt, vilket kan ha betydelse för trender i intervju svaren över långa tidsintervall.

För 1990-talet tillkommer en konjunkturreffekt, som kan ha svårbedömda konsekvenser för upplevelsen av arbetsmiljön. När arbetskraften krympte med en tiondel under krisen i början av 90-talet fick man antagligen en mer selekterad och tålig arbetskraft med färre sjukliga

(sjukliga hade större risk att förlora arbetet, resp. mindre chans att få ett arbete).

Fysisk belastning

Vi vet att andelen arbeten med fysisk belastning i allmänhet avtar långsiktigt, men vi bör också räkna med att de anställdas förväntningar och anspråk på arbetsmiljön ökar på lång sikt. I diagram 2.7.a visas att andelen med "*kroppsarbete*" har ökat trendmässigt sedan 1980-talet. Med kroppsarbete menas här att man uppfyller två kriterier:

man är arbetare, samt att

man tvingas dagligen utföra tunga lyft, man blir dagligen svettig i arbetet, eller man utsätts för kraftiga skakningar eller vibrationer.

Beräkningarna baseras enbart på personer som vid intervjutillfället hade förvärvsarbete.

Diagram 2.7.a visar att andelen med kroppsarbete har ökat från mitten av 90-talet till början av 2000-talet. Här har det alltså inträffat en förändring som kan tolkas som real, men som också delvis kan bero på ökade anspråk. Förändringen finns i alla åldrar. De yngsta har oftast sådana arbetsmiljöproblem.

Ett annat sätt att beskriva *fysisk arbetsmiljö* är att mäta andelen som har någon form av fysisk belastning enligt följande lista:

- 1) Upprepade och ensidiga arbetsrörelser.
- 2) Krokiga, vridna eller på annat sätt olämpliga eller arbetsställningar.
- 3) Man blir dagligen svettig av kroppsanstängning.
- 4) Skakningar eller vibrationer.
- 5) Tunga lyft minst någon gång per vecka.

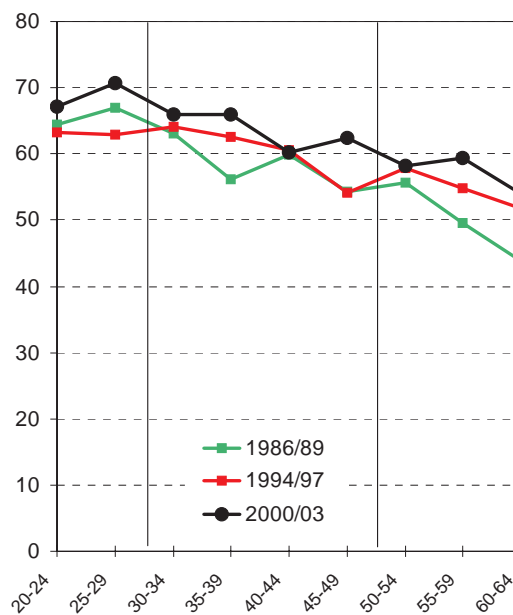
Diagram 2.8.a och b visar ungefär samma resultat som 2.7.a-b. Det har skett en successiv ökning av fysisk belastning sedan 80-talet i alla åldrar. Även här är det de yngsta som oftast rapporterar

arbetsmiljöproblem. Det får man beteckna som överraskande resultat, eftersom ökad mekanisering och förändrad yrkesstruktur egentligen långsiktigt borde minska förekomst av kroppsarbete och fysisk belastning.

En viktig förklaring är naturligtvis att vårt beräkningsförfarande korrigerar för socioekonomisk grupp (arbetare/tjänstemän). Ökningen gäller särskilt upprepade/ensidiga arbetsrörelser, vilket delvis kan förklaras av ökande datorarbete. En viktig förklaring är givetvis också ökande anspråksnivåer när det gäller arbetsmiljön, som bl.a. drivs av ökad utbildning. En annan förklaring är en real försämring av arbetsmiljön, utlöst av ökad global konkurrens, ökad produktivitetskrav och den svenska sysselsättningskrisen. Våra mätmetoder kan inte urskilja den relativa betydelsen av dessa faktorer.

Diagram 2.7.a
Arbetare med kroppsarbete efter period och ålder. Med kontroll för kön, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

Diagram 2.7.b
Arbete med kroppsarbete efter kön, period och ålder. Med kontroll för familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

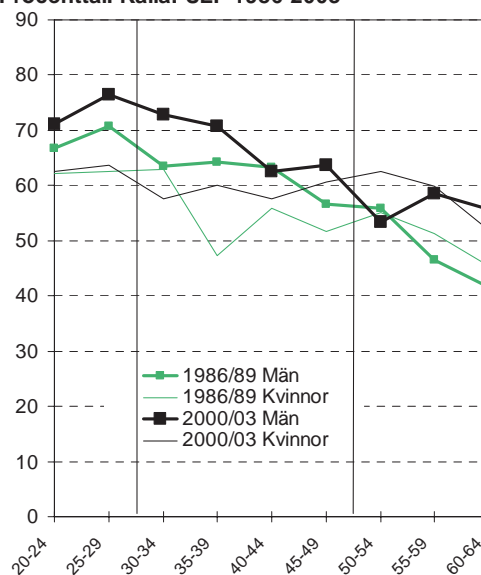

Diagram 2.8.a

Fysisk belastning efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

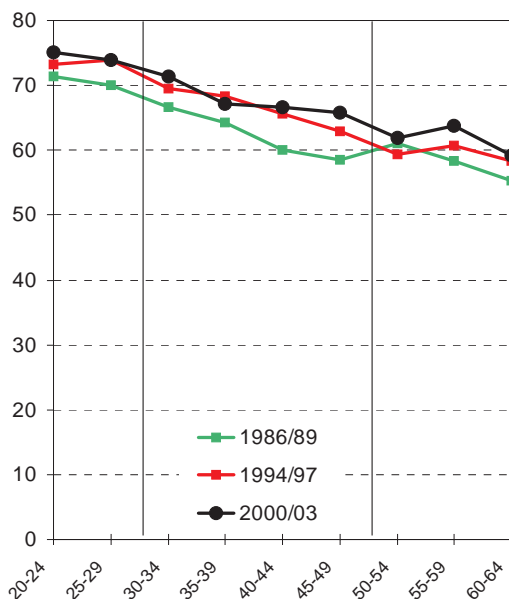
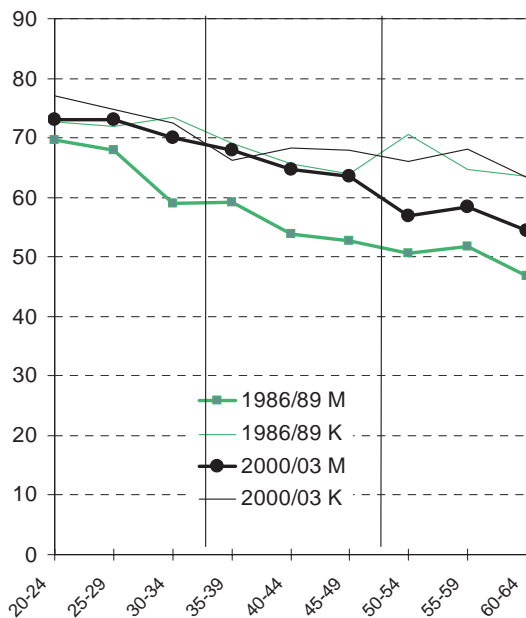

Diagram 2.8.b

Fysisk belastning efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

Psykosocial arbetsmiljö

I detta avsnitt ska vi studera två indikatorer som fångar upp dels *jäkt* dels *tempoarbeta* (definierat som arbete som är jäktigt och/eller enformigt), se diagram 2.9.a resp. 2.10.a. Dessa frågor kan anses fånga upp stress i arbetslivet på två nivåer.

För båda indikatorerna ser vi en likartad utveckling mellan 80-tal och nutid. Arbetsmiljön har försämrats även i dessa avseenden, enligt bedömningarna från våra intervjupersoner. Även här ser vi att ungdomsgenerationen har sämre arbetsmiljö än de äldre, och dessutom är försämringen kraftigare i ungdomsgeneration sedan 80-talet.

Även här är det dock oklart hur man bör tolka den kraftiga försämringen. Tolkningen kan delvis vara att utvecklingen är reell och en effekt av ökade arbetskrav i en tid med ökat produktivitetstryck, eller att vi här ser effekter av ökade anspråk på god arbetsmiljö, som kan bero på att arbetskraften numera har avsevärt högre utbildning. En samverkan av dessa faktorer kan ge relativt stora effekter på upplevelsen av arbetsmiljön.

Arbetsmotivation

Sedan 30 år har SCB:s intervjupersoner fått en fråga där man ställer s.k. *instrumentell inställning till arbetet* mot *arbetets egenvärde*. Intervjupersoner fick välja mellan följande beskrivningar av sitt arbete:

- *Det här arbetet är som alla andra jobb. Man gör sitt, men det enda som betyder något är förtjänsten (s.k. "instrumentell inställning")*
- *Det här jobbet är det något särskilt med. Förutom lönen ger det mig en känsla av personlig tillfredsställelse ("arbetets egenvärde").*

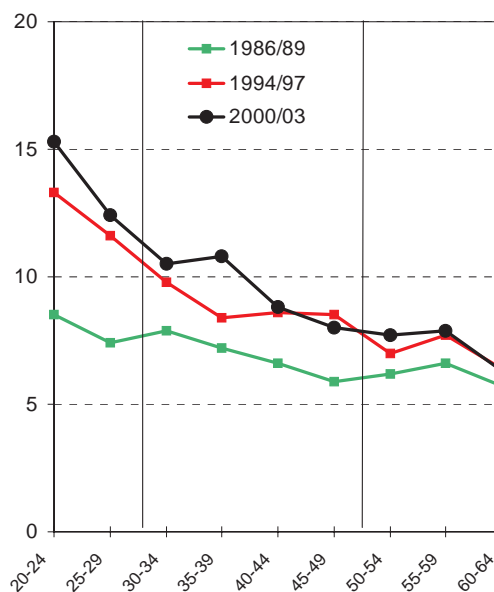
I ett långt tidsperspektiv sedan 1980-talet har andelen med instrumentell inställning varit ganska stabil (ca 18 procent) enligt SCB:s tidsseriestatistik (se SCB:s hemsida). Det är den bild som ges om

man bara följer intervju svaren är för år. Men samtidigt bör också arbetsmiljön ha förändrats, vi vet också att arbetskraftens utbildning och kompetens har ökat, och att yrkesstrukturen har förändrats mot mer kvalificerade arbeten.

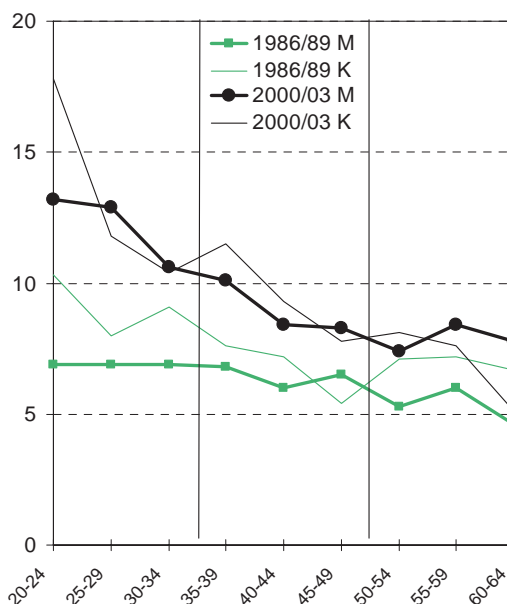
När vi beräknar trender med statistisk kontroll för sådana faktorer får vi en anorlunda bild av utvecklingen av instrumentell inställning. Om 2000-talets och 80-talets arbetskraft hade haft samma yrkesstruktur/utbildningsnivå, så borde egentligen instrumentell inställning ha minskat avsevärt, såvida inte andra förändringar går i motsatt riktning (dvs. ökade arbetskrav och/eller ökade anspråk). I denna rapport visar vi nu att instrumentell inställning till arbetet istället har ökat (diagram 2.11.a), givet yrke/utbildning, familjesituation, region och kön. Tolkningen av dessa resultat måste därför vila på arbetsmiljöförändringar, resp. ökad mismatch mellan (för-sämrad) arbetsmiljö och en mer kvalificerad ung arbetskraft.

I diagram 2.11.a ser vi vidare att ökningen av instrumentell inställning är störst i ungdomsgenerationen. Det är anmärkningsvärt att kvinnor i alla åldrar mindre ofta rapporterar instrumentell inställning än jämnåriga män. Detta gäller särskilt i de övre åldrarna (diagram 2.11.b). En väsentlig förklaring kan vara den större andelen som arbetar inom i "människoyrkena" vård, omsorg och utbildning.

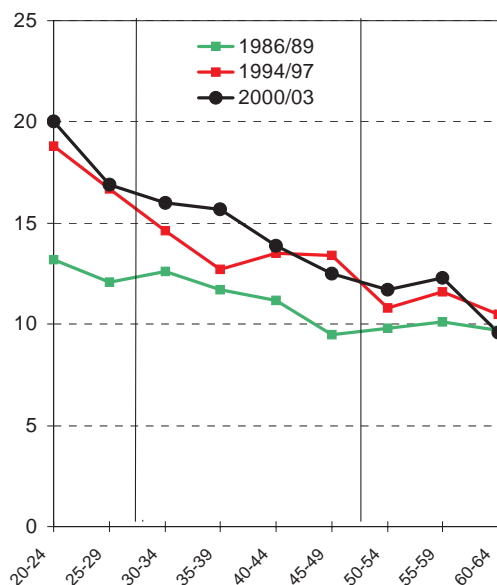
Diagram 2.9.a
Jäktigt arbete efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

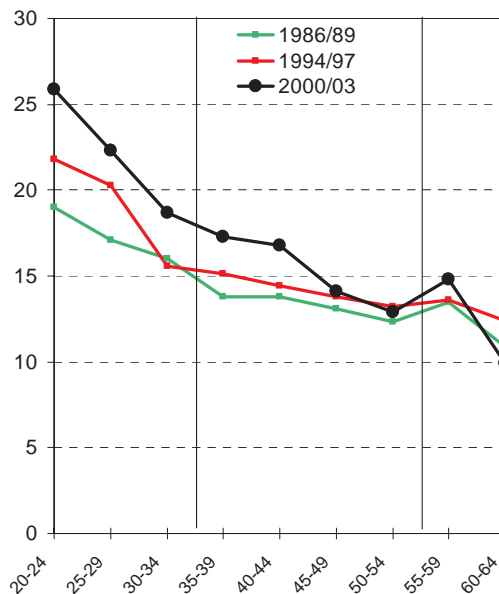
Diagram 2.9.a
Jäktigt arbete efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

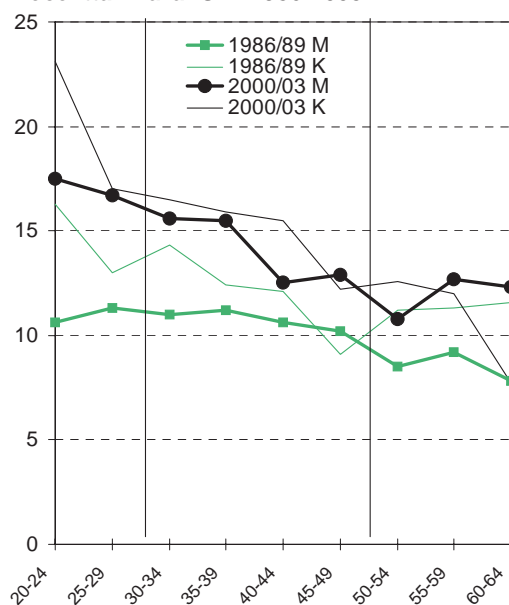
Diagram 2.10.a
Tempoarbete efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

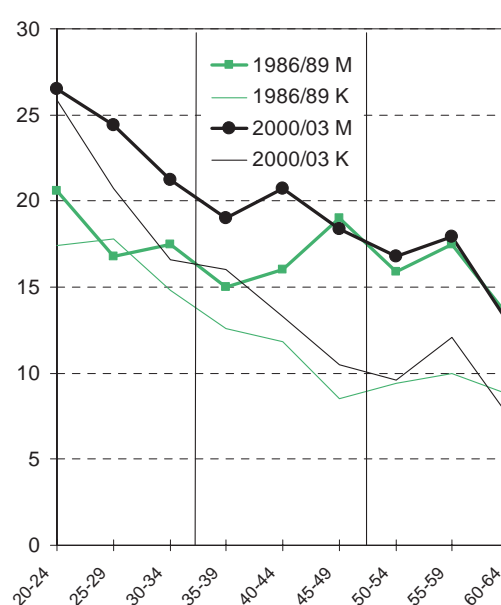
Diagram 2.11.a
Instrumentell inställning till arbetet, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 2.10.b
Tempoarbete efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

Diagram 2.11.b
Instrumentell inställning till arbetet efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1986-2003

Kapitel 3 – Ekonomiska resurser

av Joachim Vogel

- Arbetsinkomster
- Disponibel hushållsinkomst
- Fattiga
- Välbärgade
- Akuta betalningsproblem

3.1 Inledning

Sociala indikatorer på ekonomiska resurser omfattar fyra typer av mått. Årliga **arbetsinkomster** ger en bild av de nya resurser som tillförs enskilda personer genom förvärvsarbete, dvs. arbetsmarknadens bidrag till välfärdsförsörjningen. **Hushållens disponibla inkomster** bildas av summan av hushållsmedlemmarnas arbetsinkomster, kapitalinkomster och sociala transfereringar, minus direkta inkomstskatter, som kan användas för löpande konsumtion och mera långsiktiga investeringar. De disponibla inkomsterna beskriver det samlade bidraget av arbetsmarknad, välfärdsstat och familj till välfärdsförsörjningen (se även diskussionen i kapitel 1).

De årliga disponibla inkomsterna används vidare till att avgränsa hushåll som lever under små omständigheter, eller **monetär fattigdom**, resp. ”**välbeställda**”, dvs. personer som har höga disponibla inkomster långt över livets nödtröft.

Låga inkomster behöver inte i sig innebära fattigdom, om levnadskostnaderna samtidigt är låga, t.ex. p.g.a. låga bostadskostnader. I detta kapitel redovisar vi därför även **upplevda ekonomiska problem**, som vi mäter genom ett frågebatteri, som ger en direkt bild av in-

komstbrist mot bakgrund av individuella förutsättningar och upplevda behov.

Sammantaget ger dessa indikatorer en relativt enhetlig bild av inkomstskillnader mellan generationerna, och av inkomstutvecklingen för olika åldersgrupper under de senaste 20 åren. Att olika typer av indikatorer ger samma allmänna tendens styrker slutsatserna om ungdomars inkomstförhållanden.

Ett gott liv omfattar enligt de flesta bedömare hög materiell standard såväl i fråga om inkomster, och därmed ekonomisk handlingsfrihet, som i fråga om materiell konsumtionsnivå och fasta tillgångar såsom bostäder, bilar och andra kapitalvaror. Inkomstmått är tekniskt komplexa och inte alltid rättvisande p.g.a. underrapportering, skattetekniska dispositioner och för att de faktiska levnadskostnaderna (dvs. inkomstbehoven) kan variera avsevärt vid given inkomst. Indikatorerna på ekonomiska problem har större tyngd, eftersom de ligger närmare de grundläggande behoven av frånvaro av fattigdom och existentiell ekonomisk otrygghet. Å andra sidan ingår där ett subjektivt bedömningsmoment. Enskilda personers anspråksnivå kan påverka svaren, så att personer som har vant sig att leva i små omständigheter underrapporterar, och att personer med höga anspråk överrapporterar. Vid

trendanalyser, där huvudsyftet är att följa utvecklingen av grupperns situation kan vi anta att dessa felkällor är någorlunda konstanta. Eftersom intervjutekniken varit oförändrad sedan 70-talet står trendanalyserna på relativt säker grund.

Följande indikatorer redovisas:

- **Arbetsinkomst.** Här omfattar redovisningen enbart löntagare, exkl. studenter, företagare och jordbrukare.
- **Disponibel hushållsinkomst per konsumtionsenhet**, som gäller hela befolkningen 20-84 år.
- **Monetär fattigdom**, dvs. hushållets inkomst faller under socialbidragsnormen för 1996 (uppräknat till 2003 års penningvärde).
- **"Välbeställda"**, dvs. personer som lever i hushåll med en disponibel inkomst som motsvarar minst 150 resp. minst 200 procent av socialbidragsnormen ("välbeställda I och välbeställda II")
- Personer som under de senaste 12 månaderna har upplevt **kris i hushållsekonomin**: intervjupersonen rapporterar att pengarna under det senaste året inte har räckt till antingen mat, hyra eller räkningar, och att man därför tvingats låna, begära socialbidrag eller låta bli att betala.

Ekonomiska problem är i första hand en konsekvens av tre grupper av faktorer relaterade till de tre välfärdssystemen *arbetsmarknaden*, *välfärdsstaten* och *familjen* (se kapitel 1). Låga löner och undersysselsättning innebär att grupper med svag ställning på arbetsmarknaden kan hamna i ekonomiska problem. Ekonomiska problem kan också vara effekt av familjesituationen, där yngre hushåll kan ha stor försörjningsbörda (för barn, för arbetslösa anhöriga) och samtidigt omfattande investeringsbehov i samband med bosättning och familjebildning. Vidare kan ensamstående med låga inkomster och utan samboendets stordriftsfördelar hamna i ekonomiska problem. De välfärdsstatliga arrangemangen, som ska utgöra ett skyddsnet vid

ekonomiska problem, kan ibland vara otillräckliga för ungdomsgenerationen. Ungdomar har t.ex. sämre skydd vid arbetslöshet än äldre. Vidare kan förändringar i bidragssystemen, minskade transfereringar och offentliga tjänster, och ökande avgifter kan även leda till ekonomiska problem.

Konsekvenserna av förändringarna på arbetsmarknaden och i välfärdssystemen kan avläsas i de årliga siffrorna för andelen som har olika typer av inkomstproblem. Eftersom vi här intresserar oss för generationsskillnader, kommer vi i samtliga kapitel i denna rapport att kontrollera eventuella strukturskillnader i andra socioekonomiska faktorer, såsom socioekonomiska grupper (arbetare/tjänstemän), familjesituation och region. Det sker genom regressionsanalys (se vidare kapitel 1 för en teknisk beskrivning).

3.2 Arbetsinkomster

I kapitel 2 visades att ungdomars sysselsättning har försämrats under de senaste 20 åren, och framför allt under 90-talet. Etableringen i vuxenlivet har förskjutits framåt i tiden och sker nu allt senare. Vi har visat att andelen *heltidsarbetande* har minskat i åldrarna under 30 år (diagram 2.3), att *deltidsarbetet* har ökat (diagram 2.4), att *arbetslösheten* har tredubblats mellan 80 och 90-tal (diagram 2.5), samt att *undersysselsättningen* har fördubblats (diagram 2.6). På 2000-talet har sysselsättningsläget förbättrats avsevärt, men ligger fortfarande långt under 80-talsnivån. Fortfarande är det ungdomsgenerationen som ska etablera sig på arbetsmarknaden som drabbas mest av 90-talskrisen.

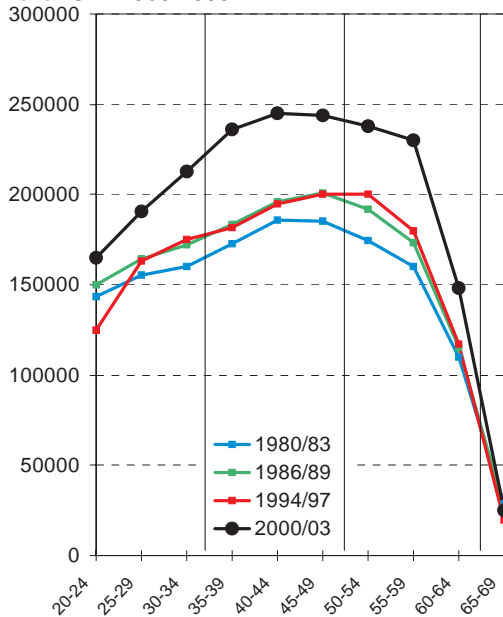
20-29-åringar förvärvsarbetar alltså mindre nu på 2000-talet än för 25 år sedan: färre har arbete, fler varvar arbete med arbetslöshet, och deltidsjobb är vanligare. Här ser vi en trendmässig senareläggning av ungdomars etablering på arbetsmarknaden, som också leder till senare och lägre arbetsinkomster vid given levnadsålder, jämfört med början

av 80-talet. Under senare delen av 1990-talet har emellertid reallönerna (per timme) vuxit avsevärt, vilket innebär att även ungdomars arbetsinkomster åter har vuxit (diagram 3.1.a).

Här gäller det emellertid att ta hänsyn till att vi enbart tittar på löntagare, dvs. de som vid intervjutillfället dels var sys-selsatta (minst 16 timmar/vecka), dels var löntagare. Vi tittar således på *en mindre och mer selekterad ungdomsgrupp*, som har klarat sig bäst i konkurrensen på arbetsmarknaden, och som nu har fått ökade realinkomster, jämfört med början av 80-talet, då det var fler förvärvsarbetade.

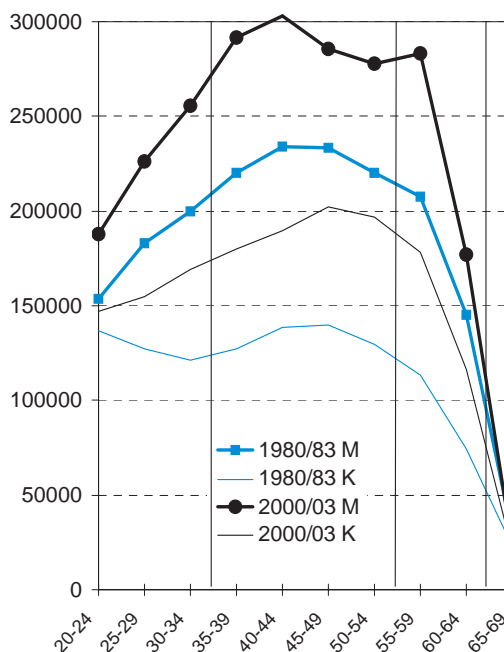
Diagram 3.1.a
Löntagarnas reala årsarbetsinkomster efter ålder och period. Kontroll för kön, klass, familj och region. 2003 års penningvärde.

Källa: ULF 1980-2003

Diagram 3.1.b
Löntagarnas reala årsarbetsinkomster efter kön, ålder och period. Kontroll för klass, familj och region. 2003 års penningvärde.

Källa: ULF 1980-2003

I diagram 3.1.a ser vi också att generationsklyftan ifråga om arbetsinkomster växer över hela perioden. I början av 80-talet var 50-åringarnas arbetsinkomster knappt 30 procent högre än 20-åringarnas. 20 år senare, i början av 2000-talet hade denna skillnad vuxit till 44 procent. Och här har vi inte heller tagit hänsyn till den ökade ungdomsarbetslösheten.

I diagram 3.1.b särredovisar vi arbetsinkomsterna för kvinnor och män¹². Det finns betydande löneskillnader i alla generationer, som beror på dels förvärvsgraden, dels skillnader i lönenivå mellan kvinno- och mansdominerade yrken, dels könsskillnader i individuell lönesättning (lönediskriminering). Unga kvinnor går ut på arbetsmarknaden senare, därför att de utbildar sig något längre än unga män. Könsskillnaderna är minst i 20-årsåldern och kring 60-årsåldern. Mellan 20 och 30 år kommer så barnafödandet igång, vilket ytterligare

¹² dvs arbetsinkomsterna för personer inom resp. köns- och åldersgrupp som hade löneinkomster

ökar könsskillnaderna i arbetsinkomster. Därefter ökar mödrarnas deltidsarbete under barnens uppväxttid.

3.3 Disponibel inkomst

Arbetsinkomsterna är individuella och beskriver arbetsmarknadens bidrag till inkomstförsörjningen. Om vi däremot vill jämföra den ekonomiska levnadsstandarderna mellan generationerna måste vi även ta hänsyn till välfärdsstatens inverkan (bidrag, skatter), och till familjens inverkan (försörjningsbörda, stordriftsfördelar). Inkomsterna bör då ses i relation till utgiftsbehoven, där vi tar hänsyn till ett antal faktorer för att kunna bedöma en persons köpkraft i relation till inkomstbehoven.

Därför går vi nu över till *disponibel inkomst per konsumtionsenhet*, som omfattar hela hushållets arbetsinkomster, kapitalinkomster, transfereringar minus direkta inkomstskatter. För studerande ingår även studiebidrag och studielån. Vi korrigerar för stordriftsfördelar (flera delar på utgifter; samutnyttjande av bostad, kapitalvaror osv.) och försörjningsbörda (barn) genom att dividera med ett *konsumtionsenhetstal (ke)*. Vuxna räknas här som 1,16 ke, make/maka/sambo räknas som 0,76 ke, barn 0-3 år som 0,56 ke, 4-10 år som 0,66 ke, och 11-17 år som 0,76 ke. Här tar vi alltså hänsyn till att två samboende vuxna kan leva billigare än en ensamstående, och att små barn är billigare i drift än större barn och vuxna. Vidare korrigerar vi för försörjningsbördan i hushåll med hemmavarande barn. Konsumtionsenhetstalen bygger på budgetstudier.

Redovisningen av disponibel inkomst omfattar hela befolkningen. Eftersom vi inte har tillgång till data om föräldrahushållets ekonomi för kvarboende ungdomar över 18 år för hela perioden, tvingas vi betrakta kvarboende ungdomar som självständiga hushåll. Alla ungdomar över 18 år räknas således i ULF som självständiga ekonomiska hushåll, även om de bor kvar hos föräldrarna och

(delvis) bor och äter gratis, eller bidrar lite till storhushållet. Det innebär att vi överskattar ekonomin i hushåll med kvarboende äldre ungdomar över 18 år, och att vi underskattar (utflyttade) ungdomars inkomstsituation. Dessa tekniska problem komplicerar givetvis inkomstjämförelser mellan olika åldrar. Detta är emellertid ett mindre problem vid tidsserieanalyser, eftersom kvarboendet har förändrats relativt lite. I de nordiska länderna är kvarboendet efter 20-år relativt ovanligt, och det har dessutom inte heller ökat under de senaste 20 åren¹³.

Ett annat problem är behandlingen av boendekostnaderna. Vid beräkningen av disponibel inkomst räknar vi om bostadsutgifterna (fastighetsskatt, bostadsräntor, hyror), så att en "skälig" boendekostnad för orten påförs hushållet (normhyra för hushållet av den aktuella storleken inom regionen). Vi beräknar således inkomststandarderna som om alla bodde i normlägenheten (för resp. hushållsstorlek). Enskilda hushåll kan dels ha stora överkostnader, dels bo extremt billigt. Det gäller bl.a. äldre som ofta har låga kostnader på äldre dagar i det äldre hyreshusbeståndet med låga hyresnivåer resp. i nedamorterade egnahem. Det innebär att de äldres senioritet på bostadsmarknaden inte beaktas.

Diagram 3.2.a beskriver utvecklingen av de reala disponibla inkomsterna i olika generationer under 20-årsperioden 1983-2003. Samtliga beräkningar sker i 2003 års penningvärde. Inkomstnivåer och förändringarna visar här de samlade effekterna av arbetsmarknaden (sysselsättning, arbetsinkomster), välfärdsstaten (transfereringar, skatter) och familjen (försörjningsbörda, stordriftsfördelar).

De tre perioderna i diagram 3.2.a visar ungefär samma variation över levnadsålder och mellan generationer. Disponibel inkomst är lägst bland de yngsta (när

¹³ I åldern 20-24 år bor 31 procentenheter kvar hos föräldrarna (oförändrat sedan 20 år), och i åldern 25-29 år är det 5 procentenheter, en minskning med 1 procentenheter (se även kapitel 1 och 6).

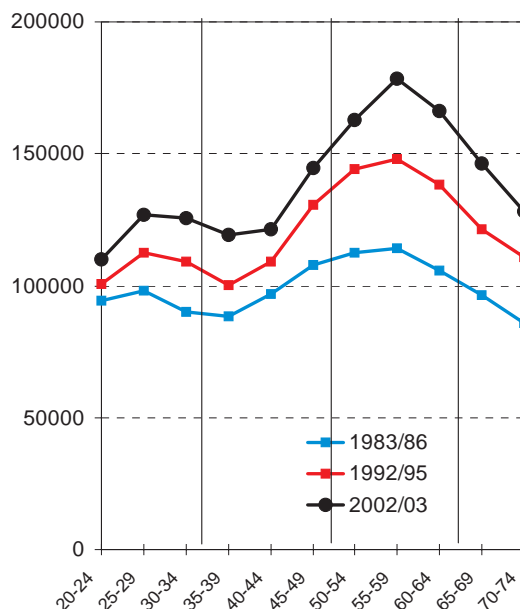
etableringen i arbetslivet pågår) och bland de äldsta (inkomstminskning efter utträdet från arbetsmarknaden). I 25-30 årsåldern kommer barnafödandet igång. Då ökar försörjningsbördan och därmed försämras den ekonomiska situationen, och då minskar även de disponibla inkomsterna, som vi här har relaterat till inkomstbehoven via ett konsumtionsenhetstal. I takt med att barnen växer upp ökar kvinnornas sysselsättning och karriären ger fortlöpande inkomstökningar.

I medelåldern växer sedan inkomsterna i takt med karriären och ökad sysselsättning. Vid 60 år ålder balanserar den ekonomiska situationen på sin högsta nivå. Då har barnen flugit ut och försörjningsbördan är i regel borta. Därefter börjar utfasningen från arbetsmarknaden, med lägre disponibla inkomster. Samma tendenser ser vi även i de följande inkomstindikatorerna.

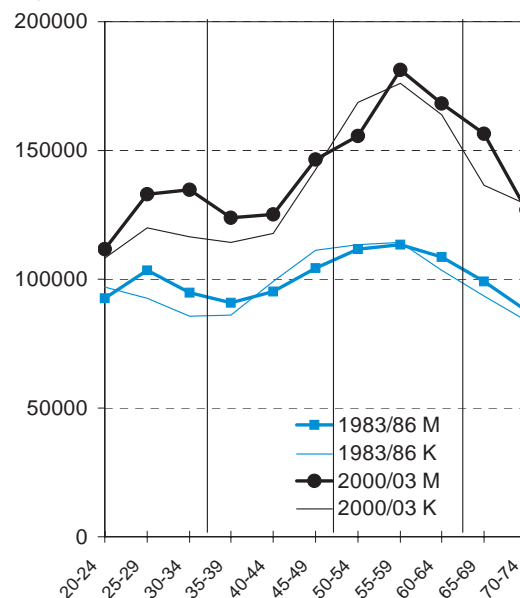
Diagram 3.2.a visar att detta mönster var gemensamt för 80- och 90-talet och fortsätter in på 2000-talet. Rörelseriktningen är densamma, men utvecklingen varierar markant mellan olika åldrar. Linjerna i diagram 3.2 löper inte parallellt. Diagrammet visar istället att generationsklyftorna har vuxit sedan mitten av 80-talet. Ungdomar, och i viss mån även medelåldern upp till 45 år (barnfamiljer) har haft en svagare inkomstutveckling än de äldre, såväl 50-årsåldern och pensionärsåldern. Under 20-årsperioden har 20-24-åringarna haft en inkomstökning på 16 procentenheter¹⁴, men 55-59-åringarna hade 56 procentenheter.

Generationsklyftorna ökade under 90-talet. Förklaringen ligger främst på arbetsmarknaden. Sysselsättningen minskade dramatiskt i 20-årsåldern, men påverkades ganska lite i 50-årsåldern. 50-åringarna var redan väl etablerade på arbetsmarknaden när krisen kom (se kapitel 2).

Diagram 3.2.a
Real disponibel årsinkomst/ke efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 3.2.b
Real disponibel årsinkomst/ke efter kön, ålder och period. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

¹⁴ beräknat som disponibel inkomst per konsumtionsenhet

3.4 Monetär fattigdom

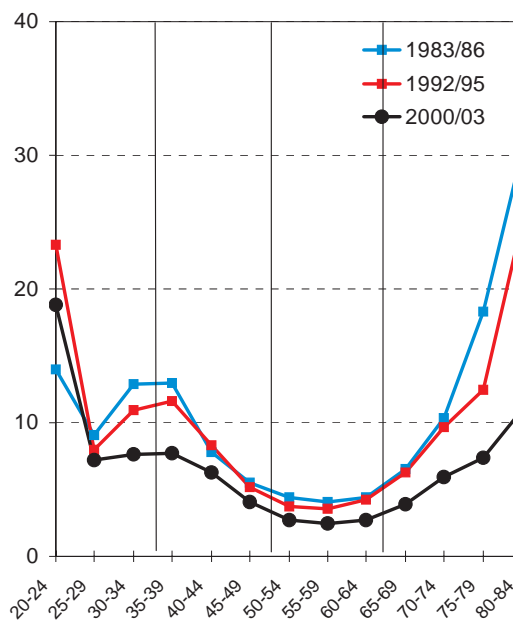
Vår redovisning av disponibel inkomst visar medelvärden för olika åldersgrupper. Nu fortsätter vi med en närmare analys av förekomsten av fattigdom.

Här jämför vi hushållets totala disponibla årsinkomster (arbetsinkomster, kapitalinkomster samt bidrag, minus direkta inkomstskatter) med *socialbidragsnormen enligt 1996 års regler* för den aktuella typen av hushåll plus ”skäliga” bostadskostnader. Socialbidragsnormen bygger på budgetstudier och är ett belopp som tar hänsyn till antal vuxna och antal barn. Det är ett belopp som har beräknats sedan 70-talet och som indexuppräknats (med konsumentprisindex) och således avser samma köpkraft vid olika tidpunkter. Normen skall emellertid tillämpas med hänsyn till faktiska levnadskostnader. I våra beräkningar har vi därför lagt in bostadskostnaden som en schablon (den normala hyran i en lägenhet som är så stor att hushållet inte är trångbott enligt trångboddhetsnorm 2), vilket ofta är ett större belopp än den faktiska boendekostnaden, om man bor ovanligt billigt (nedamorterade småhus, lägenheter som är mindre än beräknat enligt ovan). Hushåll vars disponibla inkomst per konsumtionsenhet understiger socialbidragsnormen inkl bostads-schablon betecknas i denna rapport som *fattiga*. Notera att fattigdomsgränsen är ett kronbelopp som varierar mellan hushåll och regioner.

Vi har tidigare nämnt att ungdomar över 19 år som bor kvar i föräldrahushållet, i dessa beräkningar betraktas som självständiga hushåll (analogt med beräkningarna för disponibel inkomst). Det innebär att fattigdom bland de yngsta kan överskattas något, eftersom beräkningarna inte tar hänsyn till föräldrarnas ekonomiska stöd till kvarboende ungdomar. Detta är emellertid ett mindre problem vid *tidsserieanalys*, eftersom kvarboendet är obetydligt efter 24 år och dessutom är relativt oförändrat.

Diagram 3.3.a visar att fattigdomen har minskat under de senaste 20 åren, räknat i absoluta termer (fast köpkraft). Effekten är störst bland pensionärer, vilket beror på dels ATP-reformen som gav allt högre pensionsnivåer i takt med att äldre pensionärer ersattes av yngre med full ATP, dels genom sysselsättningsökningen, som gav ökade pensionsrätter. För de yngsta (20-24 år) fick vi däremot en markant ökning under 90-talskrisen (ökad ungdomsarbetslöshet). För de yngsta visar diagrammet fortfarande höga fattigdomskvoter i början av 2000-talet.

Diagram 3.3.a
Fattiga efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region.
Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Internationella jämförelser (Vogel 2003¹⁵) visar att fattigdomen i Sverige är betydligt mera koncentrerad till början av 20-årsåldern än i andra EU-länder. Framför allt i Sydeuropa bor ungdomar kvar mycket längre i föräldrahemmet än i Sverige. I Italien bor exempelvis närmare varannan kvar vid 30 års ålder. Par-

¹⁵ Vogel, J. (2003): European Welfare Production. Institutional Configuration and Distributional Outcome. Social Indicator Research Series vol 18. Kluwer Academic Publishers.

bildningen kommer också igång senare i Sydeuropa, liksom barnafödandet, som är lägre än i Norden. I Sverige sker utflyttningen kring 20 år, relativt oberoende av sysselsättning och inkomstsituation. Ungdomsfattigdomen är trots detta lägre i Sverige än i andra EU-länder. Samtidigt är fattigdomen bland äldre markant lägre i Sverige och Norden än i andra EU-länder.

3.5 Välbeställda

Nu följer vi upp inkomstredovisningen med en analys av den övre delen av inkomstfördelningen. Som välbeställda betecknar vi personer i hushåll som har disponibla inkomster/konsumtionsenhet som motsvarar *minst 150 procent över socialbidragsnormen inkl bostadsschablon* ("välbeställda I", se diagram 3.4.a) resp. *minst 200 procent över socialbidragsnormen* ("välbeställda II", se diagram 3.5.a), dvs. över dubbla socialbidragsnormen.

Beräkningarna för "välbeställda" följer samma mönster som för disponibel inkomst. Under samtliga tre observerade perioder ser vi låga värden för de yngsta (20-24 år), jämfört med medelåldern. Vi ser också att minskad andel välbeställda med ökad levnadsålder under de år då barnafödandet kommer igång, när således inkomstbehoven ökar. Därmed avtar även (den behovsrelaterade) disponibla inkomsten per konsumtionsenhet.

I de övre åldrarna följer andelen "välbeställda" en nästan parallell utveckling, där andelen ökar över hela perioden. Efter 90-talskrisen följde emellertid en inkomstökning även i de lägsta åldrarna, och den var dessutom större. Effekten av återhämtningen på arbetsmarknaden blir störst i de åldrar där 90-talskrisen fick de mest negativa konsekvenserna, nämligen ungdomsgenerationen. Här handlar det emellertid om den del av befolkningen som är fullt sysselsatt och hade relativt goda inkomster. Här kan vi också se en klar ökning i 20-årsåldern efter mitten av 90-talet.

Fortfarande är emellertid generationskillnaderna betydande. De välbeställda hittar vi framför allt i de åldrar där anställningstryggheten och sysselsättningsgraden är störst, på toppen av karriärstegen när det gäller lönesättning, och då försörjningsbördan är liten, dvs. i 50-60-årsåldern.

Diagram 3.4.a

Välbeställda I efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

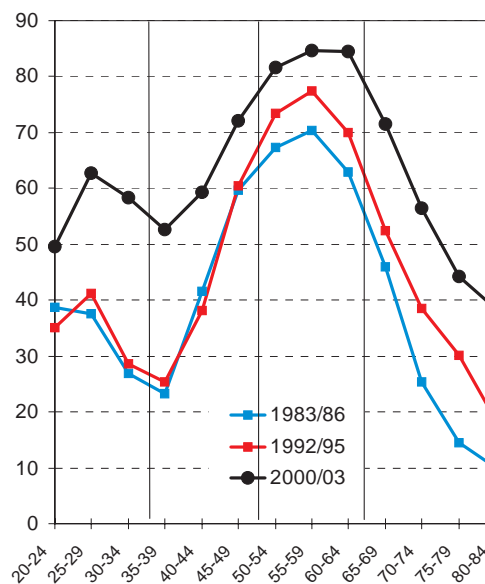
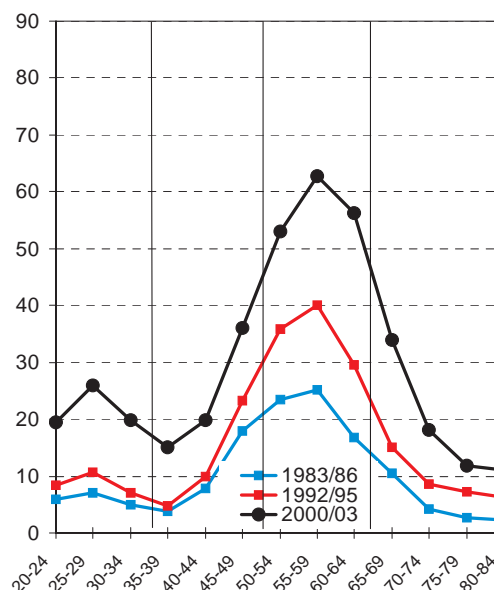

Diagram 3.5.a

Välbeställda II efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

3.6 Ekonomisk kris i hushållet

Sedan början av 80-talet har löpande kartläggningar genomförts av "betalningsproblem", dvs. av personer som säger sig ha haft "svårigheter att klara de löpande utgifterna för mat, hyra, räkningar m.m. under de senaste 12 månaderna". Det var frågan om en sammanfattande intervjufråga, som sedan följdes upp med kompletterande frågor rörande åtgärder som i så fall har vidtagits, nämligen om man "varit tvungen att:

- låna från släkt och vänner för att klara matkontot
- begära socialhjälp för att klara matkontot
- låna från släkt och vänner för att kunna betala hyran i tid
- begära socialhjälp för att kunna betala hyran i tid
- låta bli att betala hyran i tid".

Tilläggsfrågorna anknyter till konkreta situationer, vilket ger oss möjligheter att bedöma karaktären och hur allvarliga betalningsproblemen var i de enskilda fallen. De personer som svarat ja på någon av dessa uppföljningsfrågor har samlats i en särskild kategori som kallas *personer i "ekonomisk kris"*. Det är alltså frågan om en mindre grupp (av samtliga som rapporterat svårigheter att klara löpande utgifter), vars betalningssvårigheter lett till vissa konkreta åtgärder som tyder på att det rör sig om allvarligare problem med baskonsumtionen.

Betalningsproblem kan bero på ett stort antal faktorer. I första hand är de löpande inkomsterna avgörande, vilket framför allt hänger samman med anknytningen till arbetsmarknaden. Försörjningsbörda (barn, andra ej förvärvsarbetande i hushållet) innebär ökad risk, liksom extraordinära kostnader (höga bostadskostnader, resor till arbetet, vård- och medicinkostnader, hög skuldsättning). Socialförsäkringssystemet och vissa offentliga tjänster utgör ett nät som ska begränsa sådana problem. Men be-

talningsproblem kan också bero på ojämna inkomster, dålig planering i hushållet, om alltför höga konsumtionsanspråk (t.ex. ifråga om bostad, matkontot, annan konkurrerande konsumtion, "dyra vanor"). Därför använder vi ovan nämnda uppföljningsfrågor för att kunna bedöma realism bakom svaren på den inledande sammanfattande frågan. *Ekonomisk kris* är alltså ett alternativt fattigdomsmått som kompletterar vår redovisning av monetär fattigdom (avsnitt 3.4), där respondenten relaterar sin inkomst till sin konsumtionsnivå.

Även diagram 3.6.a visar att ungdomsgenerationen har ekonomiska problem betydligt oftare än de äldre. Det hänger samman med etableringen på arbetsmarknaden, familjebildning och bosättning. Även här ser vi att 90-talet innebar en markant försämring av ungdomsgenerationens ekonomiska situation, men också att återhämtningen efter mitten av 90-talet har minskat ungdomars ekonomiska problem.

Dessa resultat beträffande ungdomar korresponderar med utvecklingen av disponibla inkomster och monetär fattigdom. Men för pensionärer skiljer sig diagram 3.6.a från redovisningen för monetär fattigdom. Pensionärer rapporterar trots minskade inkomster efter pensioneringen sällan ekonomiska problem.

I diagram 3.6.b kan vi se att yngre kvinnor upp till 40 år betydligt oftare rapporterar ekonomisk kris i hushållet nu på 2000-talet, jämfört med 80-talet. Så var det inte på 80-talet, könsskillnaden var då obetydlig. Denna skillnad kom till under 90-talskrisen.

Diagram 3.6.a

Personer som upplevt ekonomisk kris efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

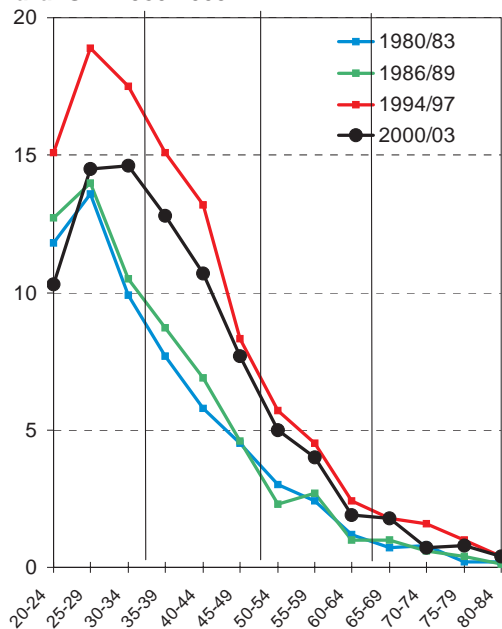
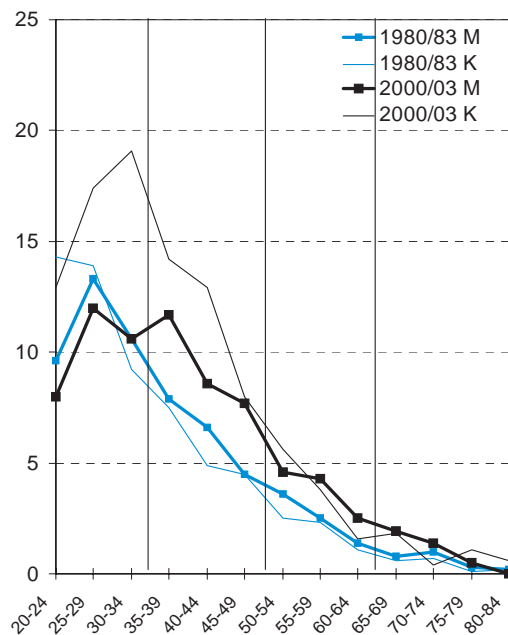

Diagram 3.6.b

Personer som upplevt ekonomisk kris efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Kapitel 4 – Materiell standard

av Joachim Vogel

- Materiell levnadsstandard (index)
- Låg levnadsstandard
- Hög levnadsstandard
- Semesterresor
- Bil
- Daglig tidning
- Diskmaskin
- Utrymmesstandard
- Småhusboende

4.1 Inledning

Materiell levnadsstandard behandlas i denna rapport i två kapitel (kapitel 3-4), med hjälp av två typer av indikatorer. Kapitel 3 behandlar inkomstförhållanden och ekonomiska resurser, dvs. de monetära resurser hushållen har till sitt förfogande ett visst år.

Utbytet av inkomsterna efter skatt och transfereringar bestäms framför allt av det stöd och de förpliktelser som familjesituationen innebär i ekonomiskt hänseende. Hushållens samlade disponibla inkomster i relation till hushållens behov (försörjningsbörda), och de eventuella stordriftsfördelarna (möjligheter till samutnyttjande av bostäder, bilar, hushållsmaskiner etc. i större hushåll) avgör vilken materiell standard som hushållen kan uppnå.

Vår allmänna levnadsstandard, i termer av de indikatorer vi studerar i detta kapitel, bestäms av tre faktorer, nämligen utvecklingen av *löpande inkomster*, tidigare *ackumulerade tillgångar* (varaktiga kapitalvaror), och åldersrelaterade *konsumtionspreferenser och behov*. Vi kommer

att se effekter av samtliga faktorer i detta kapitel.

Utvecklingen av ungdomsgenerationens ekonomiska resurser, i jämförelse med äldre generationer avgörs framför allt av arbetsmarknadsutvecklingen. Ökade utbildningskrav och lågkonjunktur innebär en fördröjning av etableringen på arbetsmarknaden, vilket leder till senare inkomster och en förlängd etableringsfas. Sett i ett längre tidsperspektiv visar statistiken stagnerande eller t.o.m. avtagande disponibla inkomster i åldrarna i åldrarna under 30 år. Det är en utveckling som finns i alla utvecklade länder, och trenden innebär samtidigt ökande generationsklyftor i inkomster och materiell levnadsstandard.

Till skillnad från äldre generationer har konjunktursvängningar och ökande utbildningskrav en omedelbar effekt på ungdomsgenerationens materiella standard. Äldre generationers standard har ofta ackumulerats under långa perioder, och ekonomiska kriser får då endast mindre effekter. För ungdomsgenerationen gäller det däremot att bygga upp en självständig ekonomi, att sätta bo och

etablera ett vuxet konsumtionsmönster, där praktiskt allt måste nyanseras. Under samma fas i livet sker också etableringen av familj och barnafödande. Här kan man tala om en konsumtionskarriär, som äldre generationer redan har passerat. I 20-årsåldern får därför arbetsmarknadssituationen, växande utbildningskrav och försörjningsbörda ett starkt genomslag på levnadsstandarden.

I detta kapitel ska vi titta närmare på den konsumtion som kan köpas för våra ekonomiska resurser, dvs. den materiella levnadsstandarden, i form av mera varaktiga tillgångar. Urvalet av materiella tillgångar omfattar 7 indikatorer som avser fritids- och transportutrustning, mediautrustning och bostadsutrustning:

Fritidsutrustning/semester

- *Tillgång till bil.*
- *Tillgång till fritidshus,* ”där man kan vara några veckor på semestern om man vill”, antingen genom ägande, hyra eller släktingar.
- *Semesterresa minst 7 dagar under det senaste året.*

Mediautrustning

- *Tillgång till daglig tidning*

Bostadsutrustning

- *Tillgång till diskmaskin*

Bostadsstandard

- *Utrymmesstandard*
- *Småhus*
- *Hyresrätt och bostadsrätt*

En bred uppsättning av sådana indikatorer ger en mera tillförlitlig bild av levnadsstandarden än de (årliga) inkomsterna (se kapitel 3), som dels kan variera starkt mellan år, och dels kan vara underskattade pga. underrapportering. Volymen av hushållens tillgångar kan ses som uttryck för en mera varaktig inkomststandard. Tillgången till de flesta kapitalvarorna är inte känslig för tillfälliga inkomstsvackor (t.ex. konjunkturfekter). Det gäller däremot inte vissa av indikatorerna där besparingar kan vara

mera omedelbara reaktioner vid inkomstproblem (det gäller t.ex. semesterresor, nöjen och mediekonsumtion).

Även i detta kapitel använder vi oss av multivariata analyser av utvecklingen i olika åldrar, där vi eliminerar strukturförändringar i kön, yrke (samhällsklass), familjesituation och region (se vidare kapitel 1).

4.2 Allmänna tendenser

Ett index för levnadsstandard

För att underlätta överblicken sker redovisningen i diagramform, och vi börjar med en samlad bild över samtliga indikatorer. I diagram 4.1 visas ett *sammansfattande index över materiell standard*, beräknat som antal av sju nyttigheter man har tillgång till¹⁶, som jämförs mellan olika åldersgrupper (i femårsklasser) och mellan fyra tidpunkter (början av 80-talet (1980/83¹⁷), slutet av 80-talet (1986/89), mitten av 90-talet (1994/97), resp. början av 2000-talet (2000/03)). Dessa beräkningar sker med kontroll för kön, klass, familjetyp och region via multivariat analys (regressionsanalys; se teknisk kommentar i kapitel 1). Diagrammen ger en visuell överblick över samtliga generationer och över utvecklingen sedan 1980.

Diagram 4.1.a visar samma karakteristiska mönster som vi redan fann beträffande inkomster i kapitel 3. Vi återfinner detta mönster mer eller mindre tydligt för samtliga indikatorer i kapitel 4. I åldern upp till 30 år har den materiella standarden minskat något från 80-talet fram till mitten av 90-talet. Trenden är visserligen svag, men den ska ses i relation till den markanta standardökningen bland äldre över 50 år. Där har levnadsstandarden ökat hela tiden, och öknings-takten har inte alls påverkats av 90-tals-

¹⁶ bil, semesterresa senaste året, fritidshus, daglig tidning, TV, frys och diskmaskin.

¹⁷ Medelvärden för ULF-undersökningarna under dessa år

krisen. Krisären fick alltså negativa effekter enbart för de yngsta.

Att standardindex är något högre bland de yngsta (under 25 år) än i 25-29-årsåldern beror på att en tredjedel av dem fortfarande bor kvar hos föräldrarna (effekt av stordriftsfördelar inom större hushåll).

I diagram 4.1.b visar vi att könsskillnaderna ifråga om levnadsstandard är relativt små. Eftersom ca 4 av 5 vuxna lever i ett parförhållande och antas dela kapitalvarorna i ett hushåll, så kan det bara bli könsskillnader mellan ensamstående (man kan naturligtvis diskutera om det är rimligt att anta att alla gemensamma tillgångar verkligen delas lika mellan könen). Därför sammanfaller standardnivån bland män och kvinnor, utom i de allra högsta och lägsta åldrarna, där många är ensamstående (änkor resp. ungdomar som ännu inte bildat par).

Detta sammanfattande index understryker således att vi parallellt med de äldre generationernas påtagliga standardökning har fått en stagnation eller t.o.m. standardsänkning bland yngre under 30 år, och i synnerhet ensamstående ungdomar. Det hänger samman med stagnerande och minskande inkomster under 90-talet p.g.a. förlängd ungdomsutbildning och ökad arbetslöshet bland dem som ska in på en krympande arbetsmarknad, och därmed allt senare och osäkrare inkomster (se även SOU 1993:28).

Diagram 4.1.a

Materiell standard (index) efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

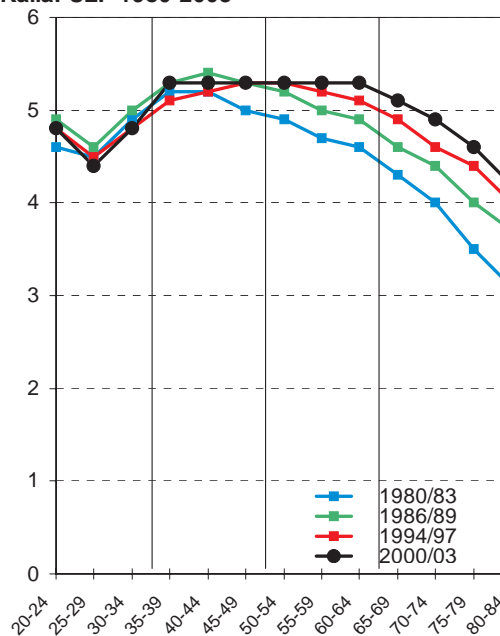
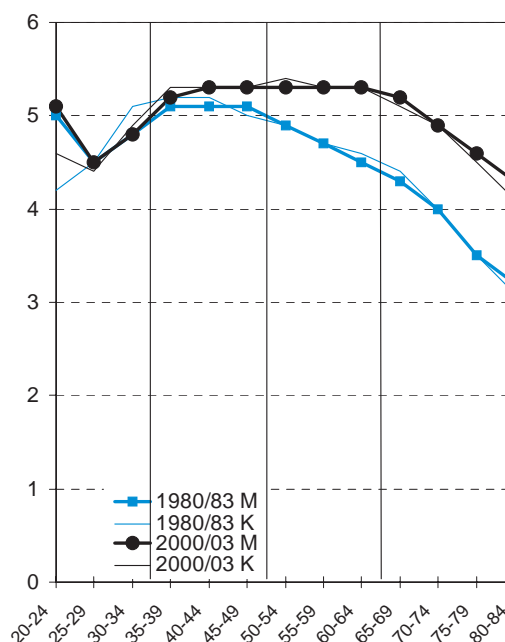

Diagram 4.1.b

Materiell standard (index) efter kön, ålder och period. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

Låg levnadsstandard

Nästa diagram (4.2.a) gäller *låg levnadsstandard*, vilket innebär att man har högst 3 av de 7 nyttigheterna som ingår i standardindexet. Redovisningen sker med samma metod som ovan.

Diagram 4.2.a visar att vi sedan början av 80-talet har fått väsentliga minskningar bland de äldre i andelen som har låg materiell standard. Det gäller i synnerhet de allra äldsta. Dessa resultat korresponderar således med fattigdomsberäkningarna i kapitel 3. Men till bilden hör också att yngre generationer har haft en väsentligt sämre standardutveckling. Under 90-talet ökade istället andelen bland de yngre med låg standard till en nivå som är högre än vid början av 80-talet. Det är bara i övre medelåldern (55-65 år) och bland pensionärerna som vi ser en fortsatt standardökning under 90-talet.

Hög levnadsstandard

I diagram 4.3.a tittar vi istället på andelen som har *hög levnadsstandard*, dvs. minst 6 av 7 nyttigheter som ingår i levnadsstandardindexet. Här kan vi nu följa upp tvärsnittsmässigt hur andelen välsituerade har ökat eller minskat i olika åldrar.

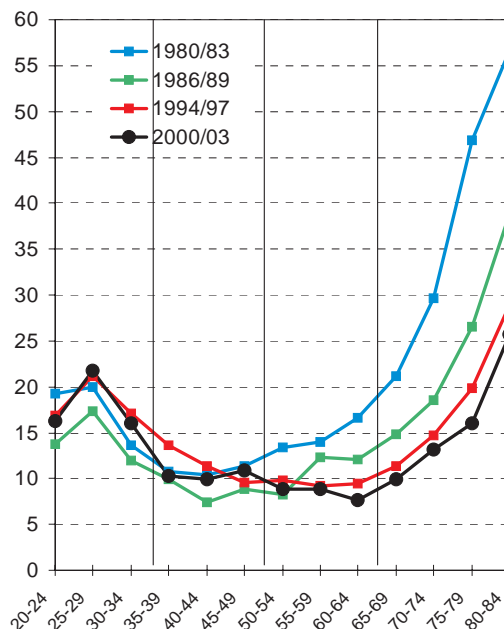
Bland de yngsta ser vi även här en standardsänkning på 90-talet, till en nivå som är lägre än på 80-talet. Den högre standarden i början på 20-årsåldern beror på kvarboende i föräldrahemmet; och korresponderar med den höga levnadsstandarden i övre medelåldern.

Diagram 4.3.a visar också den branta standardkarriären i 30-årsåldern och nedgången efter 50-årsåldern i takt med utträdet ur arbetsmarknaden.

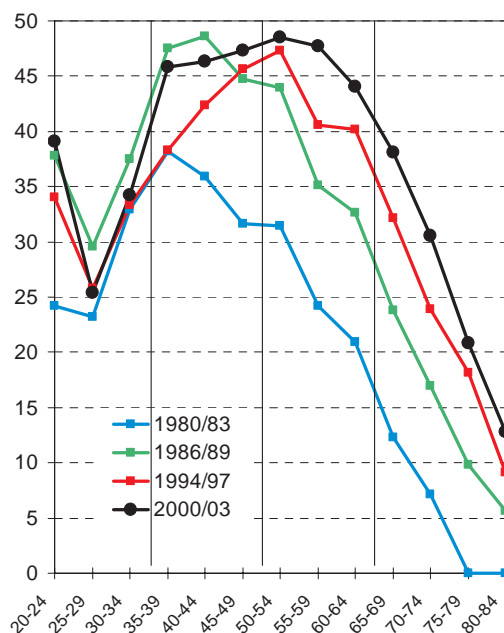
Även i diagram 4.3.a ser vi att hög levnadsstandard har förskjutits uppåt i åldrarna, analogt med motsvarande beräkningar för disponibel inkomst och "välbeställda" i kapitel 3. Andelen med hög levnadsstandard har ökat markant i alla åldrar över 50. Mellan 30 och 50 år fanns en ökning på 80-talet, men därefter följde en minskning under 90-talskrisen.

På 2000-talet kommer åter en standardökning i lägre medelåldern.

Diagram 4.2.a
Låg levnadsstandard efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 4.3.a
Hög levnadsstandard efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

4.3 Fritid: semesterresa

Semesterresor är starkt åldersrelaterade. Yngre reser mer än äldre, och samboende mer än ensamstående. Det åldersrelaterade konsumtionsmönstret har förändrats även i detta fall. Resandet har förskjutits uppåt i åldrarna, och minskat bland de yngre under 90-talskrisen. Även för denna indikator har alltså utvecklingen gynnat de äldre, särskilt äldre pensionärer.

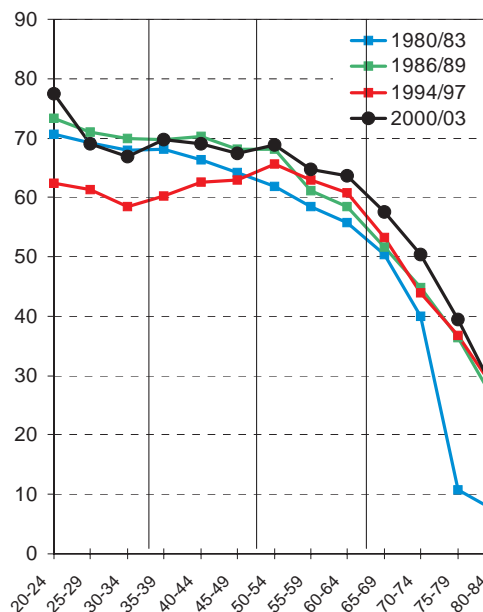
Det är för indikatorer som semesterresor som större förändringar av inkomststrukturen bör ge tydliga utslag i konsumtionen (omedelbar spareffekt). En detaljgranskning av semesterresorna under 20-årsperioden visar att de varierar starkt mellan olika år, vilket speglar konjunkturer, och i någon mån väderförhållanden. På några punkter är emellertid trenderna tydliga. Det gäller bl.a. just utvecklingen i olika åldrar.

I diagram 4.4 visas andelen som varit på semesterresa (minst en vecka) under de senaste 12 månaderna, som jämförs mellan olika åldersgrupper (i femårsklasser) och mellan fyra perioder. Beräkningar sker även här med kontroll för kön, klass, familjetyp och region via regressionsanalys.

Diagram 4.4.a visar att semesterresorna trappas successivt ned med ökande ålder, men att förändringen går i olika riktning i olika generationer. Bland pensionärerna finns en markant ökning av resandet under 80-talet, sedan följer stagnation på 90-talet, med därefter en ny ökning. Bland de yngre under 50 ser vi däremot först en ökning under 80-talet, och sedan en påtaglig minskning under 90-talskrisen. Därefter följer en ny ökning. Det illustrerar den allt sämre ekonomiska situationen bland de yngsta under 90-talskrisen: semesterresor är en utgiftspost som är nära relaterad till löpande inkomster, och ett av de första sparalternativen. Notera att semesterresandet i 20- och 30-årsåldern vid mitten av 90-talet hade minskat till en nivå som ligger cirka 10 procentenheter under

nivån 8 år tidigare vid slutet av 80-talet. Trenderna korresponderar med inkomstutvecklingen.

Diagram 4.4.a
Semesterresa senaste året, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procental. Källa: ULF 1980-2003

4.4 Transportresurser: tillgång till bil

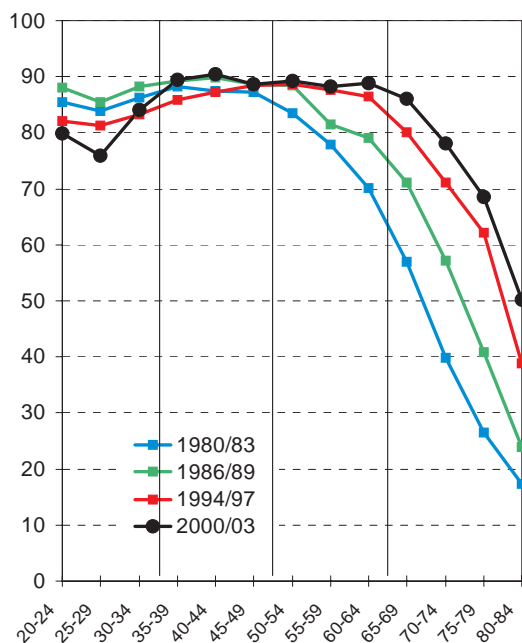
Bilen är normalt hushållens största investering vid sidan av bostadsköp, och kräver sedan höga årliga driftskostnader. Vid mitten av 90-talet hade cirka 80 procent av den vuxna befolkningen tillgång till bil, vilket är en ökning med 5 procentenheter sedan 70-talet. Sedan dess har bilägandet ökat ytterligare något. Fördelningen av bilägandet är relativt jämnt och bör ligga i närheten av mättnadspunkten för de flesta redovisningsgrupper, med tanke på preferenser, behov och bosättningsmönster.

I åldrarna under 30 ser vi däremot en minskning av bilägandet under 90-talet, och minskningen fortsätter även in på 2000-talet. Det rör sig om en minskning på ca 10 procentenheter under 10-15 år, sedan slutet av 80-talet. Här ser vi en senareläggning av bilägandet, som först i slutet av 40-årsåldern återgår till nivån i

början av 80-talet. Bakgrunden är den utdragna etableringsprocessen med senareläggning av förvärvsarbete och arbetsinkomster.

Även beträffande biltäthet har utvecklingen följt sysselsättnings- och inkomstutvecklingen. Här har standarden ökat starkt bland de äldre (55+), i synnerhet de äldsta pensionärerna, där biltätheten mer än fördubblats sedan 1980. Dessa trender speglar således resurser i form av inkomster och hälsa, men också bilparkens utveckling. Bilarnas tekniska livslängd har ökat och nyförsäljningen har varit låg under många år. Bättre hälsa har ökat intresset för att bibehålla bilägandet från medelåldern på gamla dagar.

Diagram 4.5.a
Tillgång till bil efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

4.5 Mediakonsumtion: daglig tidning

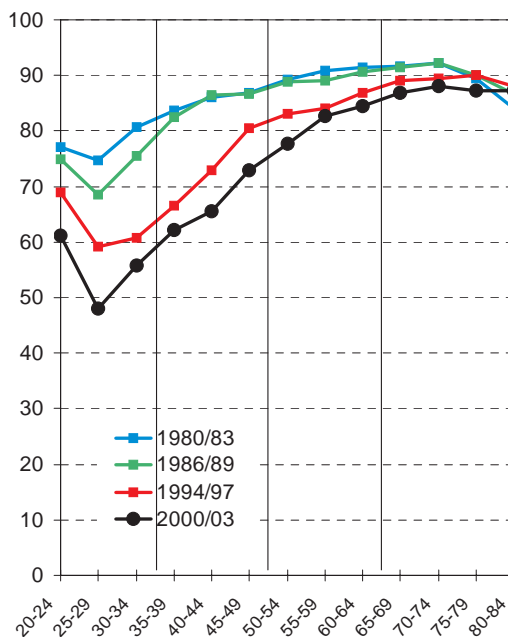
När det gäller mediautrustning har utvecklingen varit starkt skiftande. Andelen som har daglig tidning i sin bostad (i regel genom prenumeration), har minskat kraftigt, särskilt under 90-talet, och

minskningen har fortsatt in på 2000-talet. På senare år har även utbudet av gratis-tidningar ökat¹⁸. Etermedierna har expanderat starkt under perioden. Kanal- och programutbudet har ökat kraftigt, medan pressen täcker allt färre hushåll. Vidare spelar Internet en allt större roll som nyhetsmedium, särskilt i ungdomsgenerationen.

Vid mitten av 90-talet hade 78 procent av den vuxna befolkningen en daglig tidning (man köpte varje dag eller abonnerade). Andelen har minskat starkt sedan början av 80-talet.

Även här varierar nedgången starkt med levnadsålder. Nedgången är störst bland de yngre (15-19 procentenheter i 20-44-årsåldrarna), och betydligt mindre över 65 år. Sedan 1980 har var tredje tidningsläsare i åldern 25-29 år försvunnit. I medelåldern och pensionsålder finns samma nedåtgående trend, men där är den svagare.

Diagram 4.6.a
Tillgång till tidning efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

¹⁸ Intervjupersoner uppfattar troligen ofta inte gratistidningarna som en "tillgång som finns i bostaden".

Under hela 25-årsperioden har den allt lägre återväxten av unga konsumenter varit ett huvudproblem för tidningsläsandet. En huvudförklaring bör vara sämre inkomstutveckling i ungdomsgenerationen. Samtidigt har emellertid mediautbudet förändrats kraftigt.

4.6 Bostadsutrustning: diskmaskin

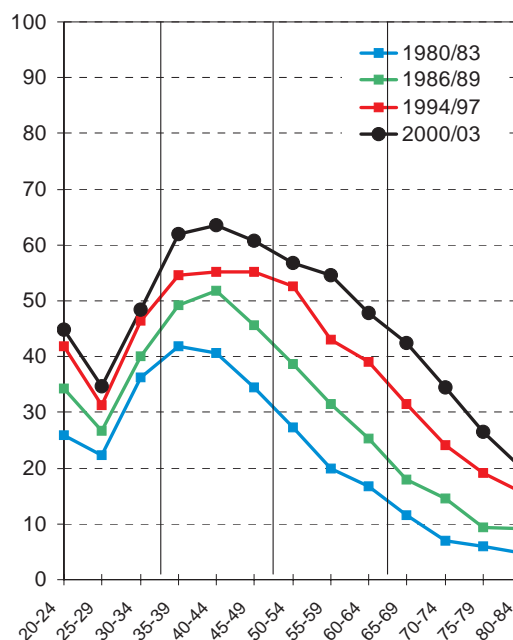
Även i diagram 4.7.a ser vi att det visserligen är en svag ökning i tillgång till diskmaskin i åldrarna under 35 år, men att de stora ökningarna även här kommer i medelåldern och bland pensionärerna. Generationsskillnaderna ökar även i detta fall.

Diskmaskin, video och dator representerar innovationer på kapitalvarumarknaden, grovt räknat från 70-, 80- resp. 90-talet. Innovationer penetrerar i allmänhet först yngre grupper (video, dator) resp. i större hushåll (barnfamiljer) där de har ett betydande värde (diskmaskin, frys). Konsumtionsnivåerna byggs upp underifrån i åldrarna genom nyanskaffning, och med fördröjning längre upp i pensionsåldern genom att man behåller konsumtionsmönstret från medelåldern.

Diagram 4.7.a visar att tillgången till diskmaskin har ökat i samtliga åldrar. I 20-årsåldern gäller uppgifterna delvis kvarboende ungdomar (var tredje i åldern 20-24), och avser då föräldrahushållets utrustning. I åldern 25-29 år har tillgången minskat. Nu har nästan alla flyttat ut, och uppgifterna gäller självständiga småhushåll, ofta ensamstående och barnlösa där diskmaskin knappast är en första prioritet.

Diagram 4.7.a

Tillgång till diskmaskin, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

4.7 Bostadsstandard

Egen bostad är en viktig del av etableringen i vuxenvärlden. Befolkningen fördelar sig i bostadsbeståndet efter sina preferenser och ekonomiska resurser. Ungdomar är liksom invandrare nya konsumenter på bostadsmarknaden. Deras boende bestäms av det aktuella utbudet på bostadsmarknaden och av deras ekonomiska resurser. Äldre bostadskonsumenter har i regel en längre boendekarriär bakom sig, där man ofta genom successiva val har kunnat placera sig i den boendeform man föredrar och kan finansiera. Man har ofta köpt sin bostadsrätt eller fått en hyresrätt i en annan tid med ett annat utbud och kostnadsläge. Inflationen har ofta bidragit till låga boendekostnader senare i livet.

Bostadsbrist i större städer är inget nytt, men utvecklingen av den svenska bostadsmarknaden under de senaste 25 åren ställde ungdomar som ska etablera sig inför svåra problem. Under perioden har bostadsbyggandet varit mycket lågt. Nybyggnation skedde i allt mindre utsträckning som hyresrätter. Antalet hy-

resrätter minskade även genom omvandling av hyresrätter till bostadsrätter. Bosättning kräver ofta en kontantinsats, vilket förutsätter fast arbete eller borgen för en bostadskredit. Vidare har saneringen av det äldre bostadsbeståndet minskat andelen små hyresrätter, som tidigare kunde fungera som förstabostad för ensamstående ungdomar. Slutligen har priserna på småhusmarknaden ökat under perioden.

Sammantaget ger detta dagens ungdomar en svårare ställning på bostadsmarknaden, jämfört med 70-talet, vilket också framgår av våra tidsserier för bostadsindikatorer. Generationsklyftorna har ökat även på bostadsmarknaden.

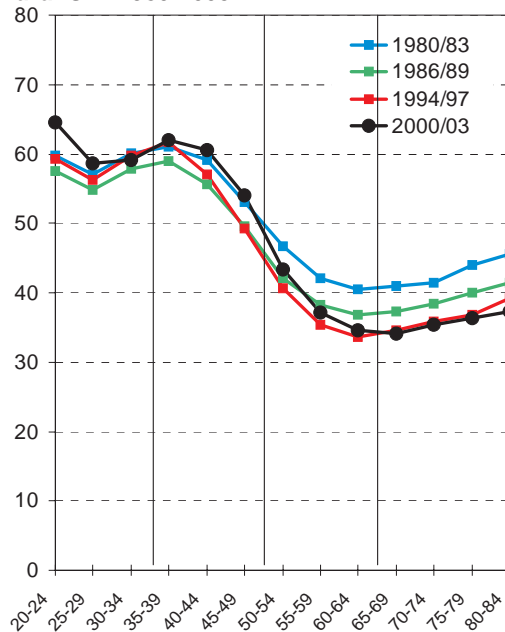
Utrymmesstandard

I diagram 4.8.a visar vi utrymmesstandard, räknad som antal boende per 100 rumsenheter¹⁹. Analogt med andra indikatorer på levnadsstandard ser vi även här att ungdomsgenerationen inte håller jämna steg med äldre generationer. Under 80-talet fortsatte den långsiktiga utvecklingen mot ökad utrymmesstandard. Men 90-talet blev en vändpunkt för de yngre, och fram till 2003 fortsatte försämringen av utrymmesstandard. Från slutet av 80-talet ökar antalet boende per rumsenhet i de yngre åldrarna, dvs. utrymmesstandard minskar, medan den ökar bland äldre. Det senare är en livscykeffekt: ökade pensioner under perioden innebär större möjligheter att behålla större bostäder från medelålderns barnhushåll. Generationsklyftorna i boendet har alltså ökat under 90-talet även i detta avseende.

Diagram 4.8.a

Antal boende per 100 rumsenheter efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

Småhusboende

Det har inträffat en markant förändring av småhusboendet i olika åldersgrupper. I åldrarna under 50 år har småhusboendet minskat, och det har ökat över 60-årsåldern. Resultaten tyder på en senareläggning av småhusboendet. En viktig trend är att småhusboendet i medelåldern förlängs in i pensionsåldern.

Svag ekonomi i unga år ger små möjligheter att tidigt välja småhusboende. I åldern 25-29 år har småhusboendet minskat med en tredjedel sedan slutet av 80-talet, och i åldern 30-34 år med en femtedel. I åldrarna över 60 år ökar däremot småhusboendet i samma omfattning. Vi ser alltså en omfördelning av småhusboendet från yngre till äldre under de senaste 20 åren (diagram 4.9.a).

Minskningen från 20-24 år till 25-29 beror på att andelen kvarboende fortfarande är ca 30 procent bland 20-24 åringarna. Här gäller uppgifterna alltså delvis föräldrahushållet. Åldersjämförelser är mer rättvisande efter 25-årsåldern, när praktiskt taget alla har lämnat föräldrahushållet.

¹⁹ Där även kök räknas som rumsenhet.

Bostadsrätt och hyresrätt

Bostadsrätter kan vara såväl småhus, radhus och lägenheter i flerfamiljshus. I diagram 4.10.a visar vi att andelen som bor i bostadsrätt har ökat i alla åldrar. Här bör man komma ihåg att vägen till en bostadsrätt kan variera mycket med ålder. En bostadsrätt kan vara en omvandlad hyresrätt i vilken den gamla hyresgästen bor kvar. Det kan också vara en nyproducerad och dyr lägenhet som ungdomar trots svag ekonomi tvingas köpa. Andelen i bostadsrätter har ökat i alla åldrar, mest bland de yngsta och de äldsta.

Diagram 4.11.a. visar utvecklingen för boende i hyresrätter. Andelen med hyresrätt har minskat, och minskningen finns framför allt hos äldre. Hos yngre under 50 år och bland ensamstående i alla åldrar finns en svag ökning av hyresboendet, trots den krympande hyresrättsmarknaden.

Diagram 4.10.a

Personer som bor i bostadsrätt efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

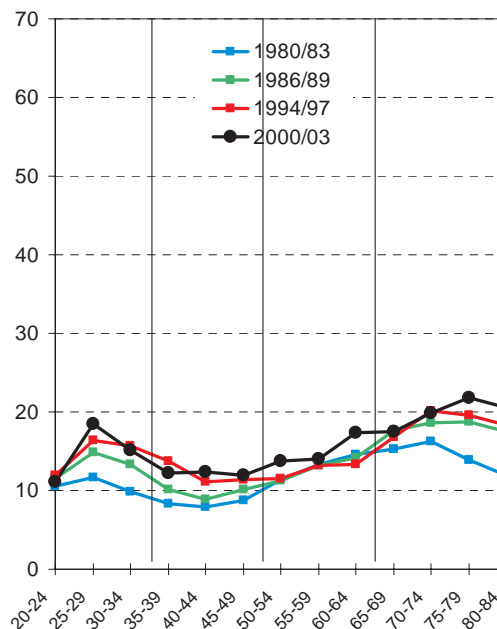

Diagram 4.9.a

Småhusboende efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

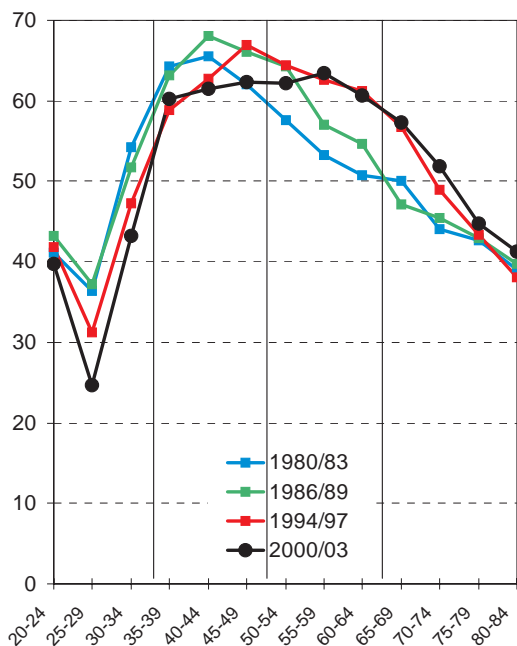
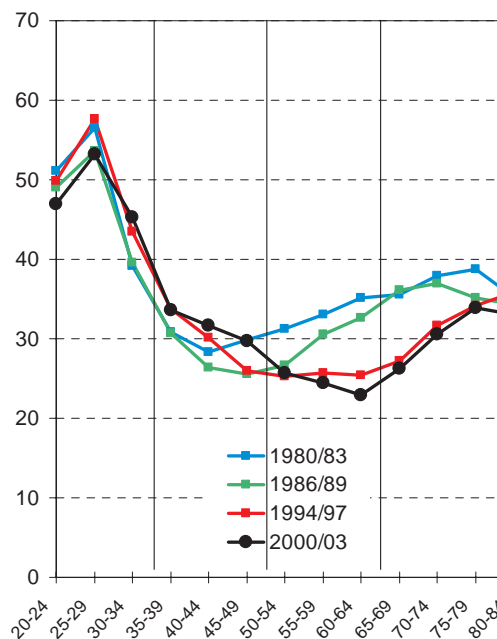

Diagram 4.11.a

Hyresrätt efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Kapitel 5 – Hälsa

av Joachim Vogel

- egen bedömning av det allmänna hälsotillståndet
- förekomst av någon långvarig sjukdom
- långvarig sjukdom med svåra besvär
- långvarig sjukdom som i hög grad påverkar arbetsförmågan
- brister i det psykiska välbefinnandet: sömnbesvär, trötthet, ångslan, oro eller ångest
- vårdkonsumtion: tandläkarbesök
- Levnadsvanor: rökning, motion, övervikt

5.1 Inledning

God hälsa har ett egenvärde i form av välbefinnande och frånvaro av plågor. God hälsa är samtidigt en grundläggande resurs på andra livsområden. Sjuklighet, plågor, bristande funktionsförmåga och rörlighet begränsar våra möjligheter inom andra arenor. Möjligheterna att arbeta minskar och våra levnadskostnader ökar vilket inverkar på vår levnadsstandard. Fritidsaktiviteterna begränsas av hälsobrister, liksom kontakter med andra människor.

Dessa två aspekter på hälsa, dvs. hälsa som välfärd och hälsa som resurs, är grundläggande för såväl gamla som unga. Biologiskt åldrande och sjuklighet är gemensamt för oss alla. De flesta som lever ett normalt liv passerar sjukdomsperioder under sitt liv, som ibland är övergående, men som i högre ålder blir permanenta och allt allvarigare. Den centrala frågeställningen i detta kapitel gäller:

- *hur tidigt i livet övergångarna till sjuklighet sker, samt*
- *hur sjukligheten vid olika levnadsålder har utvecklats över tid sedan 1980.*

Förändringar i folkhälsan kan ses som reaktioner på påfrestningar vi utsätts för

i arbetet, naturmiljöns utveckling, sociala relationer, den materiella levnadsstandard, och otryggheten i tillvaron inom dessa områden. Även livsstilen (kost, motion, övervikt, rökning, alkohol etc.) påverkar folkhälsan. Orsakerna till folkhälsoförändringar är komplexa, men de avsätter spår i befolkningsgrupper som vi kan följa genom hälsomätningar år för år.

I kapitel 2 såg vi att arbetskraften i sin helhet, och ungdomar i synnerhet, rapporterar ökande problem med fysisk belastning, jäktigt arbete, tempoarbete, och dessutom en ökande instrumentell inställning till arbete. Detta ser vi inte lika tydligt när vi beräknar enkla trender över långa tidsrymder, eftersom trenden maskeras av strukturförändringar mot mer kvalificerade arbeten. Om vi däremot kontrollerar tidsserierna för ålder, yrkesgrupp, familj och bostadsort, och därmed minskar effekten av strukturomvandlingen framträder en tydligare bild av ökande arbetsmiljöproblem och arbetskrav. Ökade arbetskrav på 90-talet bör även få konsekvenser för folkhälsan, och då isynnerhet stressrelaterade psykosomatiska problem.

Redovisningen av sjuklighetens utveckling bygger på personliga intervjuer

i ULF, där personer i alla åldrar tillfrågats om sin hälsa. Genom att jämföra ungdomsgruppen (20-34 år) med äldre kan vi se hur ungdomars *relativa hälsosituation* har förändrats sedan 1980.

I detta kapitel visar vi några övergripande indikatorer ur ULF-undersökningarna:

- egen bedömning av det allmänna hälsotillståndet,
- förekomst av någon långvarig sjukdom
- långvarig sjukdom med svåra besvär
- långvarig sjukdom som i hög grad påverkar arbetsförmågan
- brister i det psykiska välbefinnandet såsom sömnbesvär, trötthet samt besvär av ångslan, oro eller ångest
- vårdkonsumtion: tandläkarbesök

Vidare visas tre kompletterande indikatorer på levnadsvanor:

- rökning
- motion
- övervikt

Utförligare hälsobeskrivningar finns i särskilda hälsorapporter från SCB som publiceras vart åttonde år²⁰.

5.2 Upplevda hälsoproblem

Vi fortsätter nu med multivariata analyser av hälsoutvecklingen efter ålder (i femårsklasser), där vi kontrollerar för strukturskillnader i kön, klass, familj och region via regressionanalys. Redovisningen sker liksom i tidigare kapitel helt i diagramform. Även här jämför vi *tvärsnittsdata* över en period av 23 år. Analyserna genomförs för en serie indikatorer som bygger på sammanfattande mått på ohälsa insamlade av intervjupersoner inom ramen för ULF.

Vi inleder med en serie globala hälsoindikatorer, där intervjupersoner får sammanfatta sitt hälsotillstånd över alla typer av hälsoproblem. Här inleder vi med det *upplevda* allmänna hälsotillståndet enligt en standardiserad klassificering som görs av respondenterna själva på en femgradig skala. Här redovisar vi andelen som har ”mindre än god hälsa” dvs. som i intervjun *inte* kan säga att deras hälsotillstånd är gott eller mycket gott. Här kallar vi denna kategori för *upplevda hälsoproblem*. Det är således en frågemetod där respondentens egna bedömningar är avgörande. Bedömningarna kan påverkas av anspråk och förväntningar på hälsa, som kan förändras över tid och som också kan variera mellan befolkningsgrupper. Man kan också anta att man vid ökande ålder minskar sina anspråk på god hälsa, vilket kan betyda att vi underskattar åldersskillnaderna. Därför använder vi längre fram även andra indikatorer som innebär mera objektiva bedömningar. Denna indikator används allmänt i epidemiologisk forskning, och brukar ge tydliga resultat.

Diagram 5.1.a, där vi visar andelen med upplevda hälsoproblem efter ålder, och med kontroll för kön, klass, familj och region (via s.k. regressionsanalys), visar tydliga förändringar från början av 80-talet till början av 2000-talet. Det nya i dessa resultat är att hälsoförbättringarna fortsätter i de övre åldrarna, men att utvecklingen går i motsatt riktning för de yngre. Från 60-årsåldern kan man se en *minskning* av hälsoproblemen, hela vä-

²⁰ Rapport 95: Ohälsa och sjukvård 1980-2000. Serien Levnadsförhållanden. SCB.

Rapport 94: Tandhälsa och tandvårdsutnyttjande 1975-1999. Serien Levnadsförhållanden. SCB.

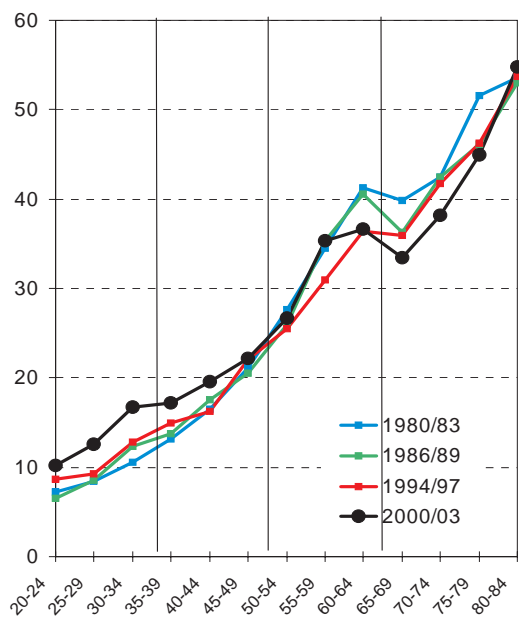
Rapport 87: Barns hälsa 1988-89. Serien Levnadsförhållanden. SCB.

Rapport 78: Arbetsförhållanden, ohälsa och sjukfrånvaro 1975-1989. Serien Levnadsförhållanden. SCB.

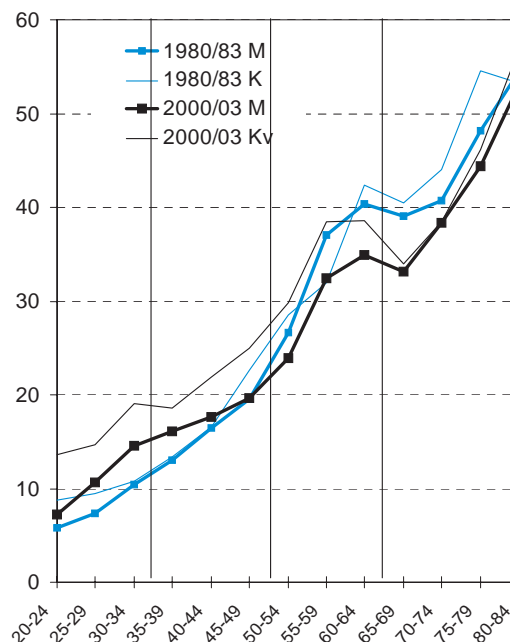
gen från början av 80-talet²¹. Men bland de yngre under 45 år ser vi istället en klar ökning av hälsoproblem, som framför allt accelererar efter mitten av 90-talet. Vi ska nu följa upp denna trend med flera och mer specifika indikatorer längre fram i detta kapitel.

I diagram 5.1.b lägger vi till en särredovisning efter kön. Här ser vi att de ökade hälsoproblemen bland yngre gäller båda könen, men att ohälsökningen är störst bland yngre kvinnor. Här kan man alltså tala om vidgade könsskillnader.

Diagram 5.1.a
Upplevda hälsoproblem efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 5.1.b
Upplevda hälsoproblem efter ålder, kön och period. Med kontroll för klass, familjsituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

5.3 Långvarig sjukdom

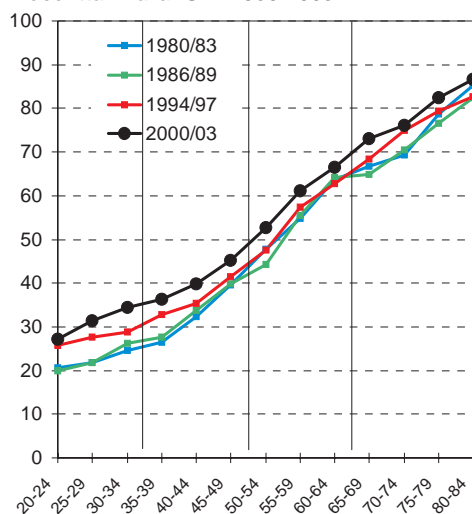
Vi går nu över till tre andra sammanfattande indikatorer över sjukligheten, som bygger på ett frågebatteri rörande förekomst av långvarig sjukdom. Intervjupersoner svarar om de har "någon långvarig sjukdom, besvär efter olycksfall, handikapp eller annan svaghet". Man ställer också uppföljningsfrågor om vad sjukdomen heter²², regelbunden medicinering, sjukdomens debut, omfattningen av besvären, medicinsk behandling, samt konsekvenser i form av nedsatt arbetsförmåga.

Nästa diagramserie visar andelen som har *någon form av långvarig sjukdom*. Här ingår all rapporterad sjuklighet, inkl. mindre besvär som inte innebär någon nedsättning i arbetsförmågan, eller där besvären har kunnat medicineras bort (t.ex. högt blodtryck).

²¹ Pensionsdagen avtecknar sig genom att kurvorna i diagrammet gör en knyck, vilket beror på att belastningen från arbetet bortfaller i 60-65-årsåldern. Respondenternas bedömning av det allmänna hälsotillståndet blir då temporärt mera positiv, men därefter fortsätter ökningen av hälsoproblemen med tilltagande ålder.

²² Detta leder till en sjukdomsklassifikation enligt International classification of diseases (ICD 9).

Diagram 5.2.a
Långvarig sjukdom, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 5.2.b
Långvarig sjukdom efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

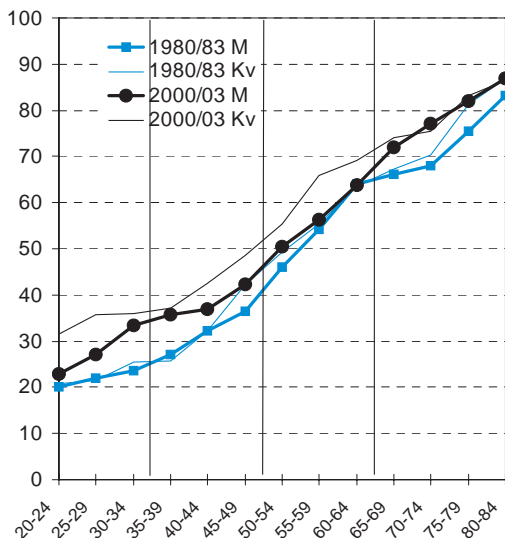

Diagram 5.2.a visar att utvecklingen av diagnostiserad/behandlad långvarig sjukdom går i negativ riktning i samtliga åldersgrupper. Andelen av befolkningen som rapporterar ökad långvarig sjukdom har fortsatt att öka sedan början av 80-talet. Men här är det viktigt att tänka på att denna tidsserie är justerad för de strukturförändringar som har skett sedan 1980 ifråga om yrke (samhällsklass), familjebildning (ensamstående/samboende) och bostadsort (region). Ökningen

av rapporterad sjuklighet beror förmodligen också på ökad sjukdomsmedvetenhet genom ökad diagnostisering och medicinering, samt ökad kunskap hos intervjupersonerna om sin hälsa. Den här indikatorn är alltså inte helt rättvisande när det gäller mer objektivt definierad ohälsa.

Diagram 5.2.a visar också att sjukligheten ökade mest i ungdomsgenerationen, och upp till 45-årsåldern. Ökningen i ungdomsgenerationen korresponderar mot den ökade otryggheten på arbetsmarknaden med sysselsättnings- och arbetsmiljöproblemen som framför allt drabbade de yngre under 90-talet.

I diagram 5.2.b, där vi kan särredovisa efter kön ser vi att sjuklighetsökningen var något högre bland kvinnor än bland män.

5.4 Svåra besvär

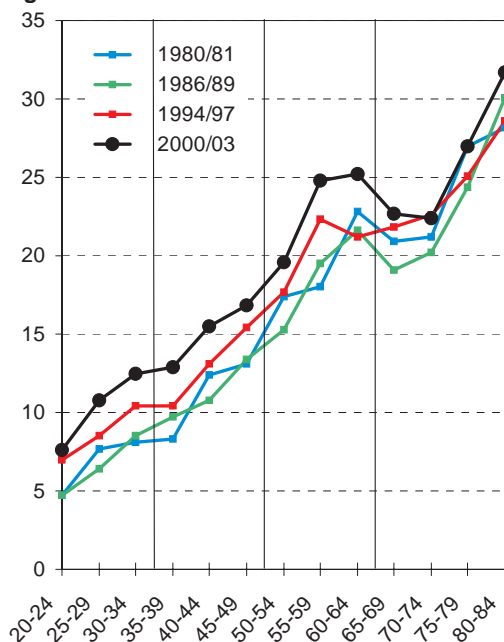
Nästa diagram visar andelen som har en långvarig sjukdom (med diagnos eller medicinering) som medför "svåra besvär", "hela tiden, ofta eller då och då". Även denna indikator visar att andelen sjuka är högre vid högre levnadsålder (diagram 5.3.a), med en nivå på ca 10 procent bland de yngsta till drygt 30 procent i 80-årsåldern.

Andelen med svåra besvär har ökat i alla åldrar, kontinuerligt under de senaste 23 åren. Men även här noterar vi att ohälsökningen är större i de lägre åldrarna.

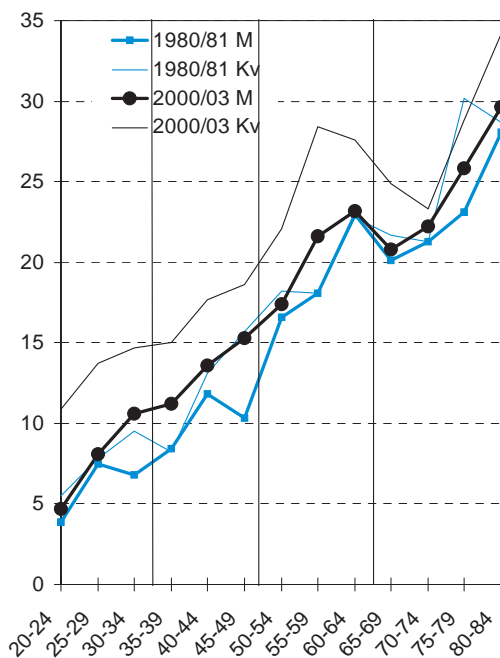
Det är oklart om ökningen är reell eller om den är ett uttryck för förändrade referensramar, dvs. ökade hälsokunskaper och hälsoanspråk.

I diagram 5.3.b, där vi särredovisar könen, ser vi att utvecklingen även för denna indikator varit olikartad för kvinnor och män. Sjuklighetsökningen har varit större för kvinnor än för män, även det analogt med resultaten för indikatorn *hälsoproblem*.

Diagram 5.3.a
 Personer med svåra besvär efter ålder och period. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 5.3.b
 Personer med svåra besvär efter kön, ålder och period. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

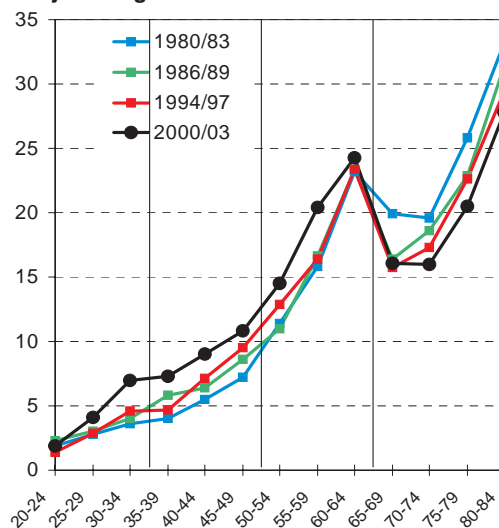
5.5 Nedsatt arbetsförmåga

Även vår redovisning av ”i hög grad nedsatt arbetsförmåga” ger en bild som stämmer med tidigare diagram, som visade ohälsökning bland unga. Det gäller för övrigt alla i arbetsför ålder. Ökningen sker i huvudsak under 90-talet.

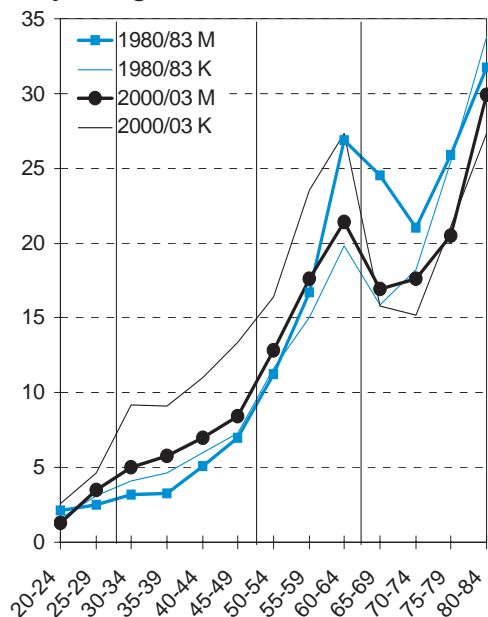
Notera att vi samtidigt har fortsatt hälsoförbättringar i pensionsåldern. I detta diagram synliggörs även effekten av den speciella frågeformuleringen för pensionärer (där ”arbetsförmåga” ersatts av ”hinder i några sysselsättningar”, dvs. i det dagliga livet som pensionär samt fritidssysselsättningarna), vilket innebär lägre hälsokrav. Efter pensioneringen minskar därför ohälsolivån enligt denna indikator runt 65-årsåldern (notera att pensionsåldern sänktes till 65 under perioden, och att förtida pensionering ökade in på 90-talet).

I yngre åldrar (under 50) ser vi en särskild könseffekt: ökande sysselsättningsgrad sedan 1980 och ökade arbetskrav under 90-talet innebar ökade hälsokrav bland kvinnor, vilket ökar andelen som rapporterar nedsatt arbetsförmåga (diagram 5.4.b).

Diagram 5.4.a
 Långvarig sjukdom med nedsatt arbetsförmåga, efter period och ålder. Kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. ULF 1980-2003

Diagram 5.4.b
Långvarig sjukdom med nedsatt arbetsförmåga, efter kön, period och ålder. Kontroll för klass, familj och region. Procenttal. ULF 1980-2003

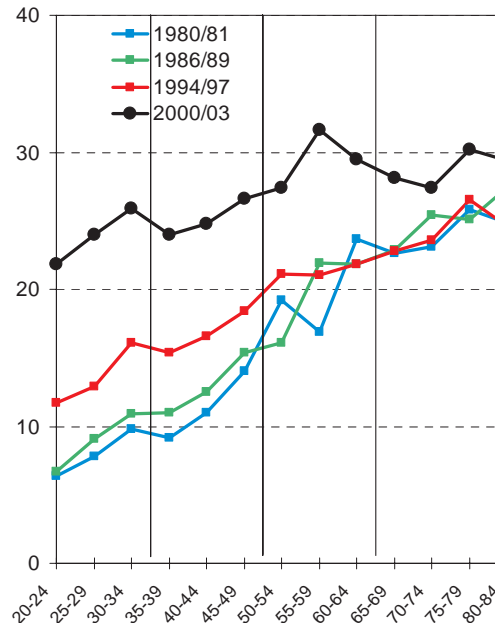
5.6 Psykosomatiska besvär

Det psykiska välbefinnandet kan påverkas av somatiska sjukdomar men också vara helt oberoende av dessa. Bland de sjukdomar och besvär som rapporterats som långvariga sjukdomar ingår psykiska besvär, men brister i det psykiska välbefinnandet betraktas inte alltid som sjukdom, och rapporteras då inte. Endast 3 procent av den vuxna befolkningen rapporterar en långvarig sjukdom som klassificeras under rubriken "psykiska störningar". 19 procent har haft *besvär med sömnen under den senaste tvåveckorsperioden*. Ungefär 4 procent av den vuxna befolkningen säger att de har *svåra besvär av ångslan, oro eller ångest*. 8 procent rapporterar *trötthet för jämnan, såväl på dagarna som om kvällarna*, och haft svårt att komma igång på morgnarna. Ålderskillnaderna ifråga om psykiskt välbefinnande är inte enhetliga.

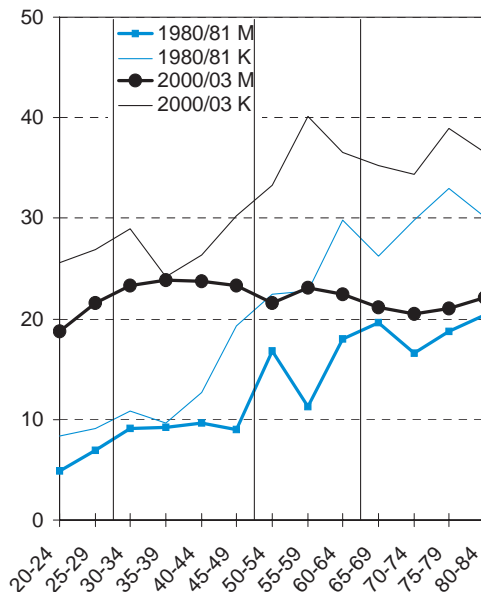
I diagram 5.5.a visar vi att sömnbesvär är vanligare i högre ålder. Sedan slutet av 1980-talet har vi emellertid sett en kraftig ökning i arbetsför ålder. Ökningen är vidare störst i de yngsta åldrarna. Där-

med har också ålderskillnaderna minskat kraftigt, och den stora ökningen kom just under 90-talet. Detta tyder på effekter av den allmänna arbetsmarknadssituationen, med ökad stress genom högre arbetslöshet, ökade arbetskrav och upplevd ekonomisk otrygghet.

Diagram 5.5.a
Sömnbesvär efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 5.5.b
Sömnbesvär efter kön, ålder och period. Med kontroll för klass, familjsituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

I diagram 5.5.b kan vi vidare se att ökningen finns både hos unga män och kvinnor. Den största andelen med sömnproblem finns emellertid hos äldre kvinnor, och bland äldre är också könsskillnaderna mer betydande.

Diagram 5.5.c

Återkommande trötthet efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

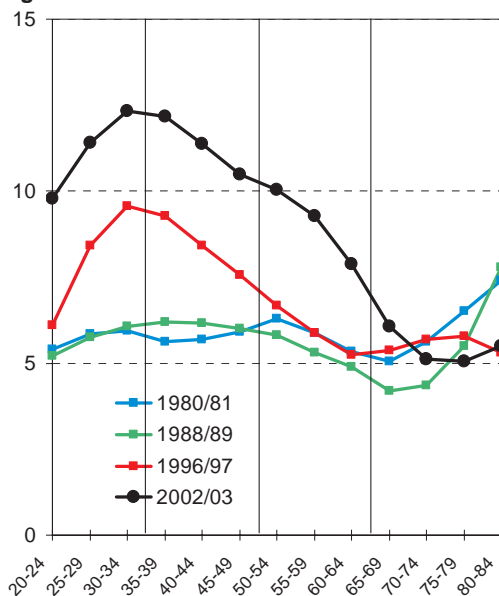

Diagram 5.5.d

Oro/ångest efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

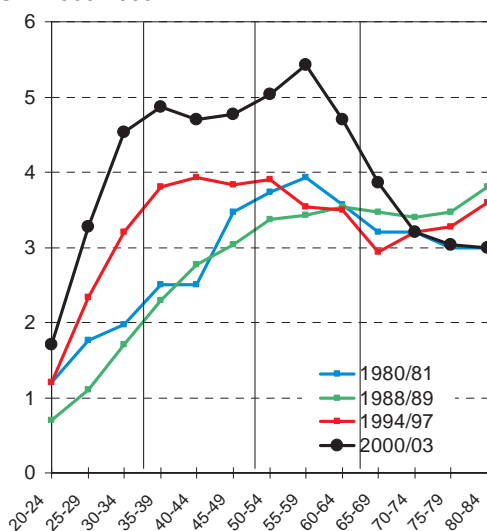

Diagram 5.5.c och d visar analogt trenderna för fler indikatorer på psykosocial ohälsa. Indikatorerna gäller att "känner sig trött för jämnan under de senaste 2 veckorna" resp. har haft "svåra besvär av ångslan och oro". Även här ser vi att besvären har ökat mycket i arbetsför ålder under 90-talet, och ökningen har därefter fortsatt in på 2000-talet. Ökningen är dessutom störst under etableringsfasen²³.

5.7 Vårdkonsumtion

Eftersom ohälsan ökar med ökande ålder så ökar även vårdkonsumtionen: fler äldre har vårdkontakter. Tandläkarbesöken är en bra indikator om man vill mäta vårdkonsumtionen i relation till behov. Tandläkarbesöken styrs givetvis av tandstatus (som kan förändras över tid), men även av tandvårdskostnaderna.

Mer långsiktigt har tandvårdskonsumtionen ökat avsevärt, och i synnerhet bland de äldre som har störst behov av tandvård. Ökningen är en konsekvens av 1974 års tandvårdsreform som minskade kostnaderna för patienterna och etablerade bättre tandvårdsvanor med tätare besök, vilket gav en höjning av tandstatus. Eventuella effekter av senare neddragningar av ersättningsnivåerna på 90-talet bör nu komma in i denna statistik.

Vår analys av utvecklingen av tandvårdskonsumtionen i olika åldrar (med kontroll för kön, klass, familjesituation och region) redovisas här i diagram 5.6.a. Variationer mellan åldersgrupper (när effekter av dessa faktorer har eliminerats) kan dels bero på olika ekonomiska faktorer (patienternas inkomster; förändringar av vårdutbud och patientavgifter), dels på specifik benägenhet att söka tandvård, dels på tandstatus.

Diagram 5.6.a visar att andelen som *inte varit hos tandläkaren på 2 år* har minskat i åldrarna över 45 år, och har gjort det kontinuerligt sedan början av 80-talet

²³ Beräkningarna för dessa diagram sker med glidande medelvärden för 15-årsklasser.

när tandvårdsreformen började etablera tandvårdsvanor med tätare besök, särskilt bland ekonomiskt svaga grupper. Den positiva trenden finns emellertid bara i de övre åldrarna över 45 år, och särskilt stark i pensionsåldern. Detta kan tolkas som en kombinerad effekt av lägre patientkostnader och ökade pensioner (i tvärsnittsperspektiv).

Diagram 5.6.a

Inget tandläkarbesök på 2 år, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

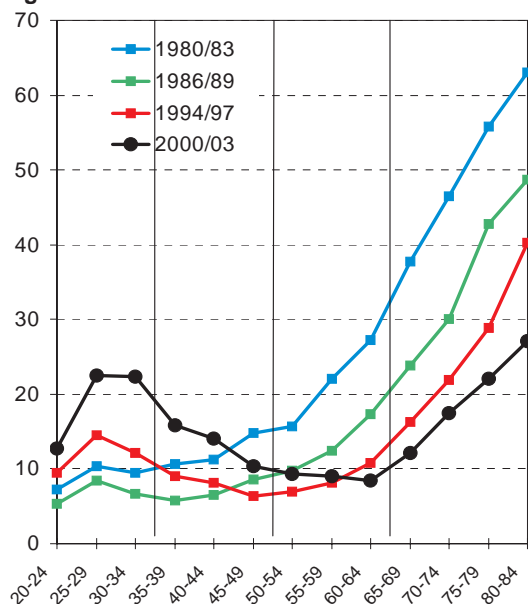
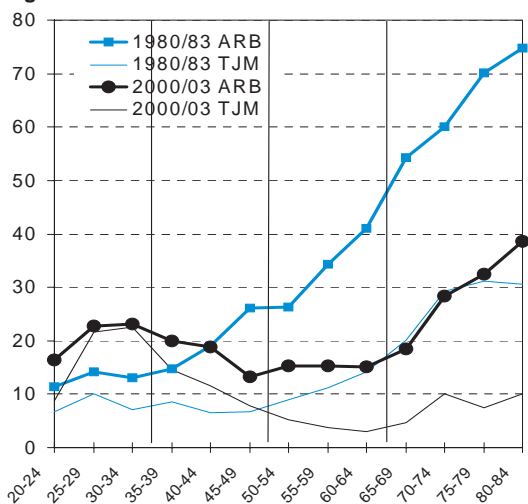

Diagram 5.6.b

Inget tandläkarbesök på 2 år efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjsituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Däremot ser vi nu under 90-talet en dramatisk ökning bland yngre, som inte varit hos tandläkare. Det kan tyda på sämre ekonomi i den yngsta generationen, där en kombination av minskande arbetsinkomster och disponibla inkomster och ökade patientkostnader under senare år leder till att fler måste skjuta upp tandläkarbesöket. Åldern 20-34 är kritisk: arbetsmarknadssituationen med osäkra jobb och inkomster sammanfaller med bosättning och familjbildning.

5.8 Livsstil

Daglig rökning

Som representant på hälsorelaterad livsstil redovisar vi här tre indikatorer, nämligen daglig rökning, motionsvanor och övervikt. En utförligare redovisning finns i (Persson, Sjöberg och Johansson 2004²⁴).

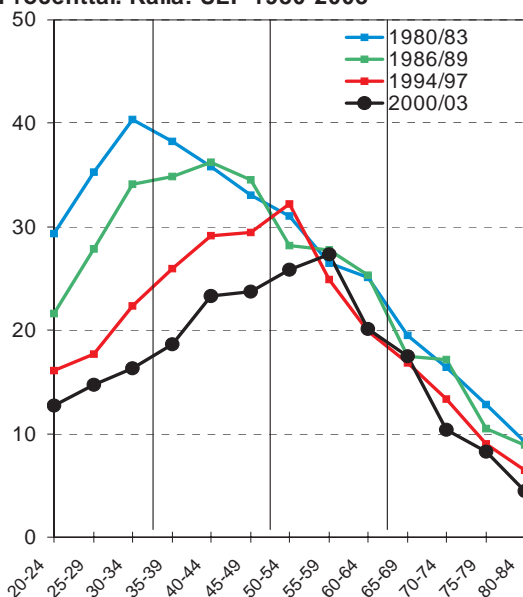
Rökning ökar risken för ett stort antal sjukdomar, och har stor betydelse för folkhälsan. Sedan början av 80-talet har andelen dagligrökare minskat avsevärt. Den största minskningen står männen för.

I diagram 5.7.a visar vi utvecklingen för olika åldrar, där vi kontrollerar för kön, klass, familjsituation och region. Diagram 5.7.a visar att minskningen av dagligrökarna framför allt finns i yngre åldrar, vilket är ett stort framsteg i folkhälsoarbetet. Även i pensionsåldrarna (där man redan för 20 år sedan låg betydligt lägre än de yngre) finns det en liten nedgång, men minskningen sker från en väsentligt lägre nivå.

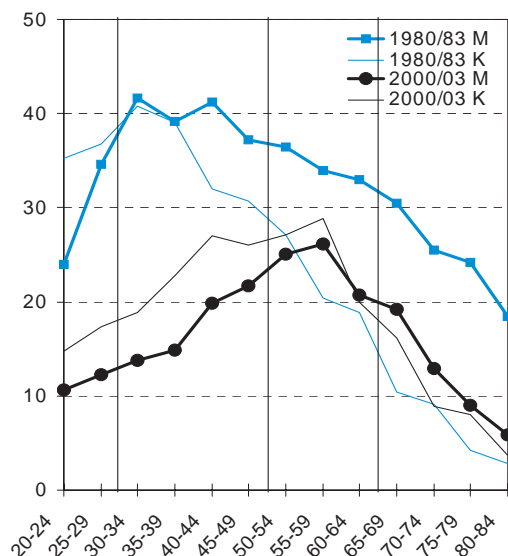
Diagram 5.7.b visar också att yngre kvinnor har gått om männen ifråga om dagligt rökande, eftersom minskningen har varit avsevärt större bland män.

²⁴ Persson, J., Sjöberg, I., Johansson, S-E. (2004): Bruk och missbruk, vanor och ovanor: Hälsorelaterade levnadsvanor 1980-2002. Rapport 105 i serien Levnadsförhållanden. SCB

Diagram 5.7.a
Dagligrökare efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 5.7.b Dagligrökare efter kön, ålder och period. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Motion

Fysisk aktivitet är en viktig livsstilsfaktor av betydelse för hälsan. Människor som är fysiskt aktiva har hälften så hög dödsrisk som icke-motionärerna (Välfärdsbulletinen 1998:4). Bristande fysisk aktivitet har samband med flera kroniska sjukdomar som hjärtinfarkt, vissa cancerformer, diabetes, benskörhet och övervikt.

I diagram 5.8.a visar vi utvecklingen av "motion minst en gång per vecka" efter levnadsålder. Där ser vi en fortlöpande ökning av motion sedan 1980 i alla åldrar, och en särskilt stor ökning bland de äldre. Ålderskillnaderna upp till ca 60 års ålder är inte särskilt stora, men å andra sidan är det kvalitativa innehållet i motionen i olika åldrar förmodligen inte helt jämförbart.

Utvecklingen är densamma för kvinnor och män, men ökningen har varit betydligt större bland kvinnor i alla åldrar (diagram 5.8.b).

Övervikt

Till god hälsa hör även att hålla sig inom gränserna för normal kroppsvikt. Personer med fetma har 50-100 procent högre dödsrisk (tdskriften Välfärd 1998:4). Risken ökar för högt blodtryck, hjärt- och kärlsjukdomar, stroke, diabetes, trötthet, nedsatt rörelseförmåga och värk. Fetma definieras som BMI>30, där

$$\text{BMI} = (\text{vikt i kg}) / (\text{längd i m})^2$$

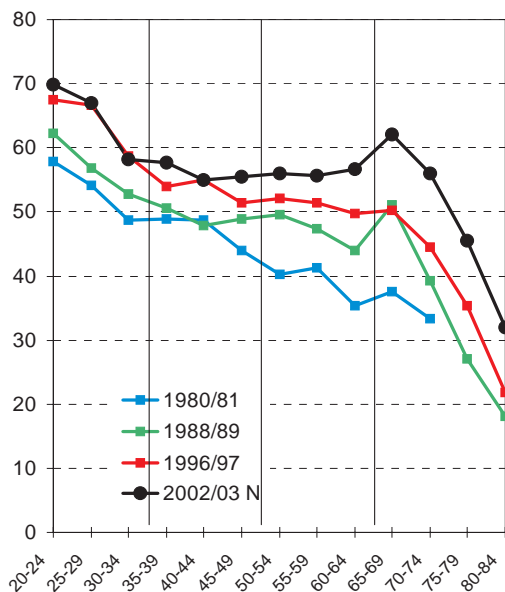
Eftersom vi främst intresserar oss för ungdomar i denna rapport redovisar vi istället övervikt, som definieras som BMI över 25.

Även övervikt har ökat avsevärt under de senaste 20 åren, i synnerhet i åldrarna under 35 år (diagram 5.9.a). Trenden är annars gemensam i alla åldersgrupper. Den är också gemensam för män och kvinnor i alla åldrar (diagram 5.9.b). Kvinnor har dock en väsentligt lägre andel överviktiga.

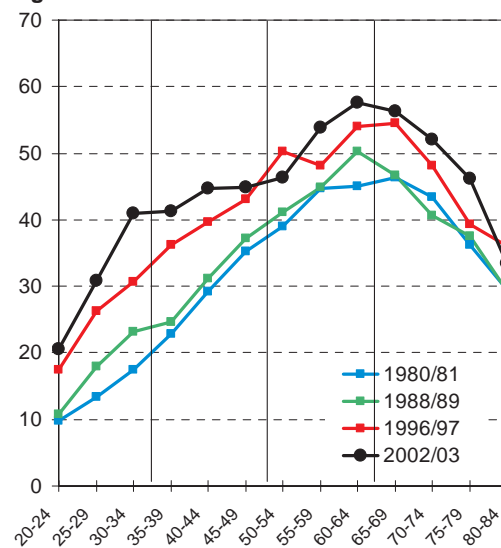
Om man översätter BMI till kroppsvikt, så visar undersökningarna att vikten för 25-29-åringar har ökat med ca 4,5 kg (medeltal) vid en medellängdökning på ca 1 cm. För 20-24 åringarna är viktökningen ca 2 kg på 20 år.

Ökningen av övervikt och fetma är ett växande folkhälsoproblem, i synnerhet utvecklingen på 90-talet då övervikt ökade markant i ungdomsgenerationen.

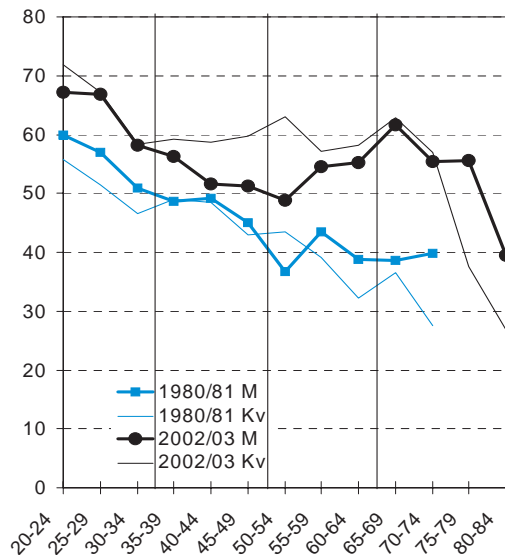
Diagram 5.8.a
 Motion efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

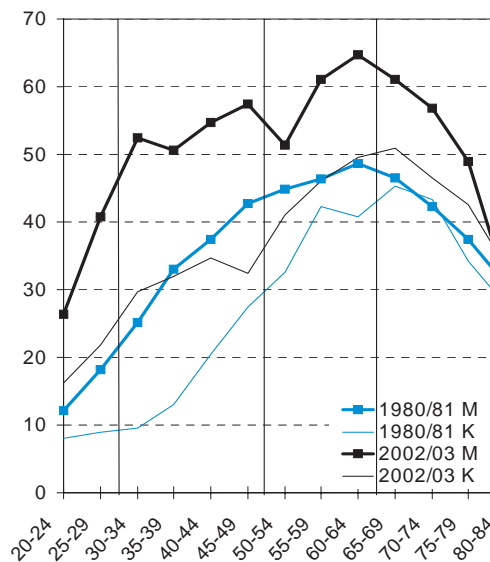
Diagram 5.9.a
 Personer med övervikt (BMI>25) efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 5.8.b
 Motion efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 5.9.b
 Personer med övervikt (BMI>25) efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Kapitel 6 – Familj och sociala nätverk

av Lars Häll

- kvarboende hos föräldrar
- ensamboende
- umgänge med nära anhöriga
- umgänge med grannar
- umgänge utanför det egna hushållet
- har någon nära vän

6.1 Inledning

Kontakter mellan människor präglas i stor utsträckning av faktorer som geografisk omflyttning, parbildning, skilsmässor och separationer, sysselsättning och arbetslöshet, den offentliga sektorns övertagande av sysslor som tidigare sköttes av de egna hushållen, och av hur socialförsäkringssystemet förändras.

Under andra halvan av 1900-talet har ökad ungdomsutbildning och urbaniseringen medfört att en stor del av ungdomarna lämnar sin uppväxtort för att arbeta eller studera någon annanstans. Möjligheterna till täta kontakter med föräldrar, barndomsvänner och förankring i det lokala sociala nätverket går då ofta förlorade. I stället måste man bygga upp ett nytt socialt nätverk på inflyttningssorten. Där ökar betydelsen av kontakter med grannar, arbetskamrater och genom föreningslivet, medan kontakter inom familjen minskar. Den föränderliga arbetsmarknaden har också inneburit att många bryter upp och flyttar till nya orter mer än en gång. Det betyder minskad kontinuitet i de sociala relationerna, ökad anonymitet och en tydligare uppdelning mellan arbete och fritid, som bidrar till att ge ett annat mönster av sociala relationer och gemenskap än det

som man får om man bor kvar på uppväxtorten.

Att kvinnor i Sverige i allt högre grad har skaffat sig utbildning och en egen yrkeskarriär, har också gett vidgade sociala kontakter. Sedan efterkrigstiden har arbetstiden minskat, semestern förlängts och fritiden ökat, vilket har gett större möjligheter till sociala kontakter på fritiden. I omstruktureringen av arbetsmarknaden ingick en överföring av arbetsuppgifter från hushållen till främst den offentliga sektorn – barntillsyn, vård av gamla och sjuka. Barnomsorgen och skolan, äldreomsorgen och sjukvården har övertagit sysslor som tidigare band samman familjemedlemmar och generationer både i praktiken och emotionellt.

Andra utvecklingstendenser som riskerar att ge en ökning av andelen med svaga sociala relationer är arbetslöshet, invandrarnas svårigheter att komma in i arbetslivet, den förlängda utbildningstiden för unga som för många innebär en, åtminstone temporär, flyttning och en senareläggning av etableringen i arbetslivet. Vidare även omstruktureringen och specialiseringen inom arbetslivet som vid ökad social rörlighet mellan generationerna skapar ökad social distans mellan dessa.

Att beskriva ensamhet med hjälp av statistik låter sig dock inte göras på något enkelt sätt, eftersom upplevelsen av ensamhet finns inom oss. Samhällets möjligheter att hjälpa enskilda individer ut ur en icke självvald ensamhet är också begränsad.

Därför har vi valt att studera hur *förutsättningarna* för ensamhet eller gemenskap ser ut – familjekontakter, grannkontakter och kontakter med andra vänner och bekanta. Välfärdsstatistiken kan belysa kvantitet och allsidighet i de sociala relationerna, men saknar mått för att belysa kvaliteten.

Statistiken överblickar endast en kort period av ett skeende som sträcker sig över de levandes hela livstid. Vårt fokus på ungdomar i denna rapport innebär i stort sett att vi spänner över perioden från kvarboendet i ursprungsfamiljen, de första åren av ensamboende och (i vissa fall) den första parbildningen.

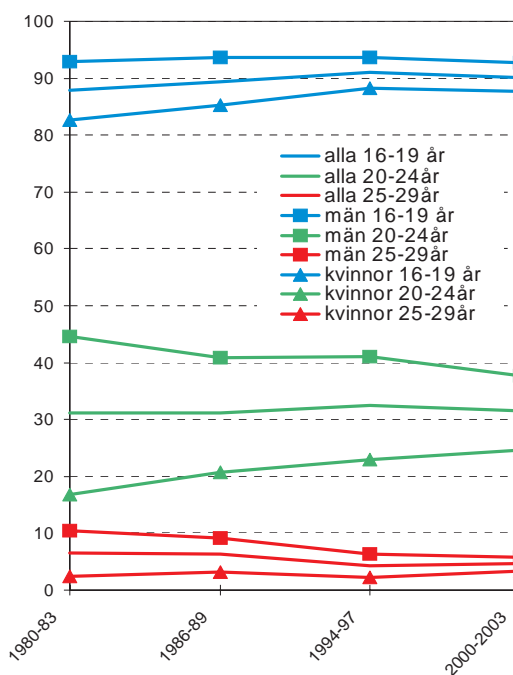
6.2 Familj och nära anhöriga

Utflyttning från föräldrahemmet och egen familjebildning styrs av dels egna önskemål, dels av yttre förutsättningar såsom rådande utbildningskrav, arbetsmarknadsläget för ungdomar, egna inkomster och utbudet på bostadsmarknaden. Tidigare biologisk mognad och ökade kunskaper innebär antagligen tidigare önskemål om ett självständigt liv som vuxen med eget boende, egen ekonomi och egen familj, och utflyttning från föräldrahemmet. Längre ungdomsutbildning innebär däremot senare inkomster, vilket bör fördröja utflyttningen, särskilt för tonåringarna i gymnasieskolan. Det finns alltså motstridiga krafter som verkar för resp. mot utflyttning från föräldrahemmet.

6.2.1 Kvarboende hos föräldrarna

I inledningskapitlet diskuterades ursprungsfamiljens betydelse i ett europeiskt perspektiv (avsnitt 1.3). Här konstaterades att Sverige och de övriga nordiska länderna avviker kraftigt från Sydeu-

ropa. Ungdomar flyttar ut i 20-årsåldern, och kvarboendet har inte påverkats mycket av 90-talets massarbetslöshet. I diagrammet nedan illustreras utvecklingen i Sverige efter 1980. Här visas att det visserligen finns en viss långsiktig ökning bland kvinnor under 25 år, men bland män finns en motsvarande minskning av kvarboendet. I den äldre ungdomsgruppen (25–29 år) fortsätter kvarboendeminskningen även under 90-talskrisen.

6.2.2 Ensamboende

Att vara ensamboende blir allt vanligare och har ökat totalt med fyra procentenheter under perioden 1980–2003, från 20 till 24 procent. Ökningen är en naturlig konsekvens, dels av att glappet mellan föräldrafamiljen och det första egna samboendeförhållandet ökat genom senare familjebildning, dels genom det ökade antalet separationer. Sedan mitten av 1960-talet har skilsmässor och separationer i samboförhållanden ökat kraftigt. Det var 1960-talets barn som först fick erfarva den kraftiga ökningen av skilsmässor i föräldragenerationen. Denna inträffade under mitten av 1960-talet till mitten av 1970-talet. Numera separerar

årligen omkring 50 000 par av vilka 20 000 är gifta och 30 000 är sambor. Bland dem som separerar är nära 30 000 barnfamiljer och 40–50 000 barn berörs varje år.

Efter separationen följer ofta en period som ensamboende. Det ger i en tvärsnittsanalys en ökning av ensamboendet, eftersom allt flera befinner sig i en period mellan två relationer. Det behöver inte innebära att fler lever som ensamboende under hela sitt liv.

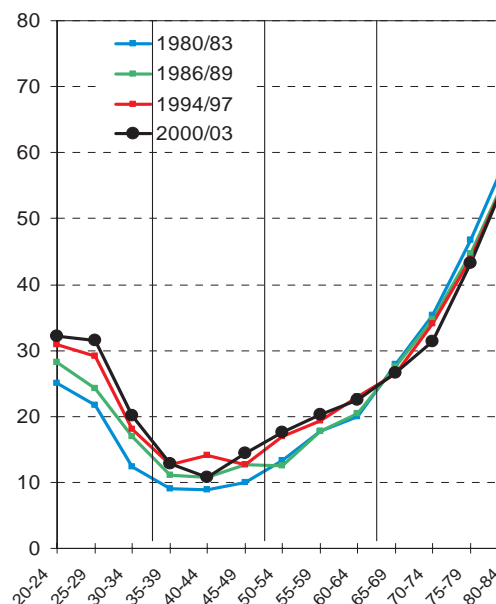
I diagram 6.1.a-b visas andelen personer som är ensamboende och görs jämförelser mellan olika åldersgrupper (i femårsklasser) och mellan fyra tidpunkter. Dessa beräkningar sker med hjälp av multivariat analys (se teknisk kommentar i kapitel 1) och med kontroll för kön, klass, familjesituation och regionsstruktur.

I diagram 6.1.a kan konstateras att ensamboendet har ökat ganska tydligt sedan 80-talet för samtliga åldersgrupper upp till pensionsåldrarna. Efter 65-årsåldern är periodskillnaderna mycket små och den ökade andelen ensamstående med stigande ålder är i stort oförändrad sedan början av 80-talet. Den mest markanta ökningen av ensamboendet har skett i ungdomsåren mellan 20 och 35 år. Då vi sett att utflyttningen från föräldrahemmet i stort sett åldersmässigt legat konstant sedan 80-talet, visar detta på en tydlig senareläggning av det första permanenta parförhållandet. Detta är ytterligare en återspeglning av 90-talskrisen med hög arbetslöshet, sämre ekonomiska villkor och svårigheter att få en egen permanent bostad för familjebildning.

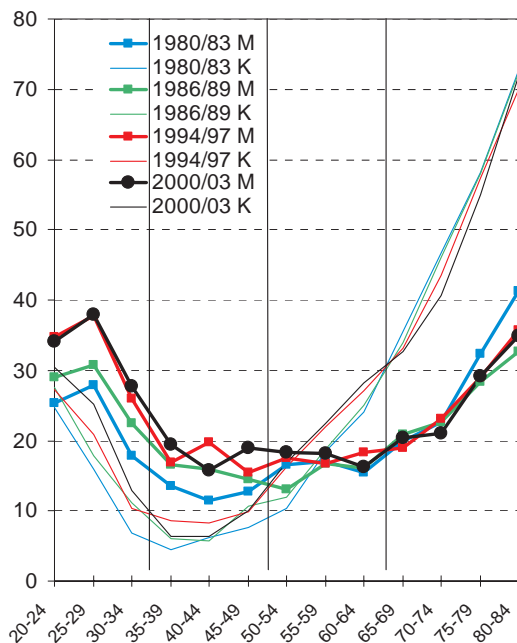
Totalt sett ligger andelen ensamboende män och kvinnor på ungefär samma nivå (cirka 24 procent). Men jämförelser mellan åldrarna visar stora skillnader (diagram 6.1.b). I ungdoms- och medelålder har männen betydligt högre andelar (senare parbildning än jämnåriga kvinnor), och ensamboendet har för dessa ökat sedan 80-talets början. Denna ökning förekommer även bland kvin-

norna i dessa åldrar, men mindre accentuerat. Till bilden hör också att det finns ett litet kvinnounderskott, vilket bidrar till högre andel sammanboende bland kvinnorna. Efter 55-årsåldern ökar ensamboendet bland kvinnorna kraftigt och accelererande med stigande ålder, vilket beror på den samlade effekten av längre medellivslängd för kvinnor, samt att de i regel är yngre än partnern. Periodeffekterna är genomgående små bland kvinnorna.

Diagram 6.1.a
Ensamboende personer, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procental. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 6.1.b
 Ensamboende personer, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

6.2.3 Umgänge med nära anhöriga

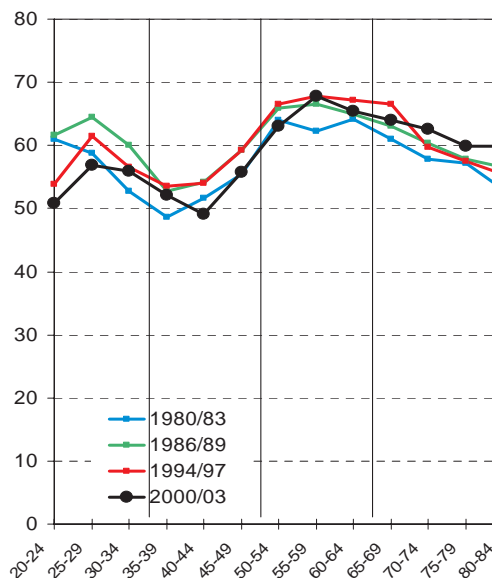
Med nära anhörig avses barn, föräldrar eller syskon som inte bor i det egna hus-hållet. I diagram 6.2.a-b visas de andelar som *minst varje vecka träffar någon nära anhörig*.

Kurvorna ger ett ganska naturligt intryck av skeendena under olika levnads-ålder. Relativt höga andelar i 20-30-åldern, då man flyttat ut från föräldra-hemmet men fortfarande frekvent träffar sina föräldrar eller syskon. Bland de yngsta, 20-24 år, har det skett en påtaglig minskning med cirka 10 procentenheter sedan 80-talet (från 60 till 50 procent). Från 30-35-årsåldern minskar kontakter-na, man kanske flyttar till en annan ort, bildar familj och får kanske egna barn, vilket kan minska möjligheterna till flitigt umgänge med föräldrar och syskon. I övre medelåldrarna (45+) ökar åter andelarna, nu (även) med de egna barnen som flyttat ut, men fortfarande upprätthåller veckovisa umgängen. Efter pensionsåldrarna planar kurvorna ut och minskar sedan successivt med stigande

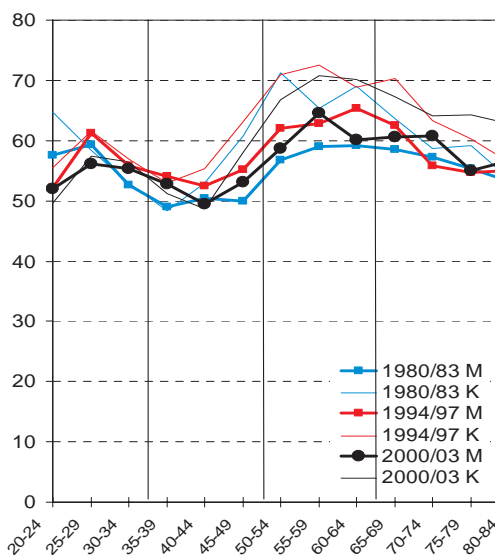
ålder, när föräldrar och syskon dör och barnen kanske är upptagna med egna barn. Förutom bland ungdomarna före-kommer det endast små och ganska ore-gelbundna skillnader mellan perioderna.

Diagram 6.2.b visar små skillnader i anhörigkontakter mellan unga män och kvinnor. Därefter, från och med cirka 40-årsåldern är det betydligt vanligare att kvinnorna håller kontakt med föräldrar, syskon eller egna utflyttade barn.

Diagram 6.2.a
 Träffar anhöriga minst 1ggr/vecka, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 6.2.b
 Träffar anhöriga minst 1ggr/vecka, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

6.3 Umgänge med grannar

Vissa grupper av människor är mer bundna till sin bostad och dess närhet än andra, t.ex. barn och ungdomar, hemarbetande vuxna och pensionärer, som inte har ett arbete och arbetskamrater som tillfredsställer en del av det sociala behovet. För dessa kan umgänge med grannar vara av stor betydelse, både för att täcka ett behov av kontakter med personer utanför den egna familjen, men, inte minst, också som en resurs. Grannar kan vara varandra till hjälp med små tjänster av olika slag, t.ex. lån av en bormaskin, blomstervattning och att hålla extra uppsikt när någon är bortrest etc.

I diagramserien 6.3.a–c har vi valt att belysa grannumgänge med de andelar som "brukar träffa och umgås med sina grannar varje vecka".

I diagram 6.3.a visas i grova drag att det sker en första topp beträffande grannumgänget ungefär i 30–40-årsåldern. Då har många etablerat sig i sitt bostadsområde, skaffat barn och träffar ofta andra föräldrar i grannskapet. Därefter sker en nedgång, barnen växer upp, barnledigheten tar slut och många absorberas mer av arbetslivet. Efter 55-årsåldern börjar arbets- och andra aktiviteter att trappas ned och fler tillbringar mer tid hemmavid. De täta grannkontakterna ökar på nytt fram till efter pensionsåldern, varefter en viss stagnation inträder.

Utvecklingen bland ungdomarna vid 2000-talets början avviker från detta mönster. Nu är grannkontakterna betydligt lägre än de var tidigare, framför allt under 80-talet. Detta kan tyda på att en tidsförskjutning föranledd av ökad ungdomsutbildning, ökat ensamboende, senare barnafödande och senare egen bosättning leder till lägre grannkontakter.

I diagram 6.3.b visas utöver period- och ålderskillnader även en jämförelse mellan män och kvinnor. De tidigare noterade flitiga grannkontakterna i de

Diagram 6.3.a
Personer som umgås med grannar varje vecka, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.
Källa: ULF 1980–2003

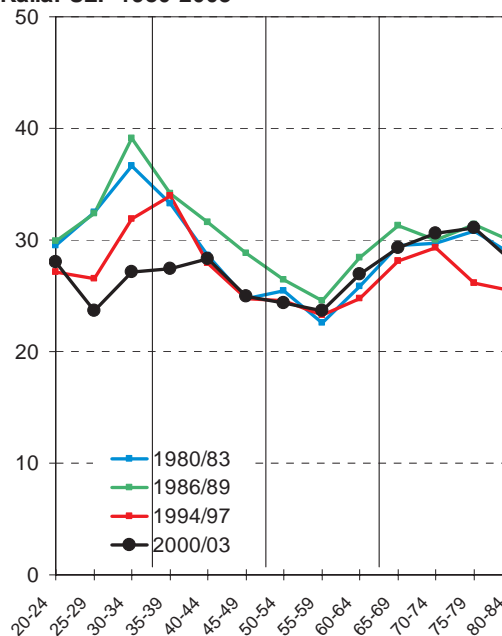

Diagram 6.3.b
Personer som umgås med grannar varje vecka, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal.
Källa: ULF 1980–2003

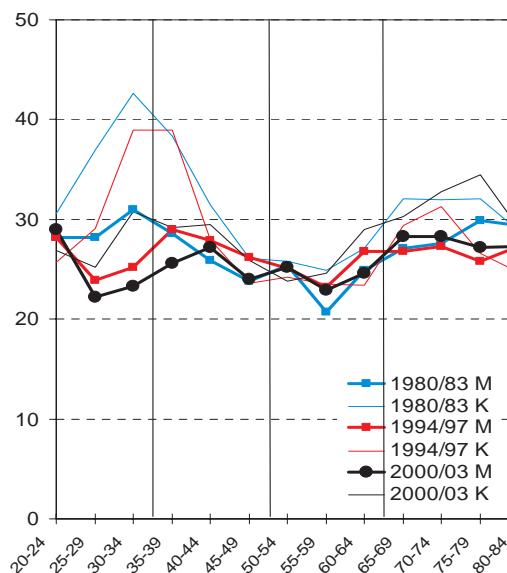
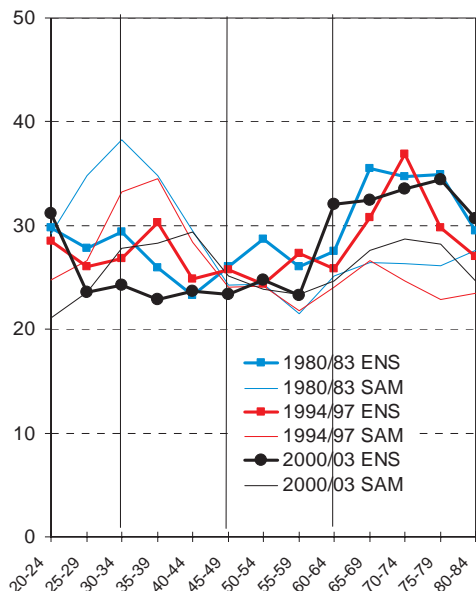

Diagram 6.3.c

Personer som umgås med grannar varje vecka, efter familj, period och ålder. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

barnafödande åldrarna och i samband med barnens uppväxtperiod, framstår här som framför allt en kvinnlig aktivitet. Det är då dessa är hem- eller deltidsarbetande som skillnaderna i jämförelse med männen är speciellt accentuerade. Den tidigare konstaterade minskningen i grannkontakter bland ungdomar, främst sedan slutet av 80-talet, bekräftas här för både män och kvinnor.

Fram till cirka 45-årsåldern är det högre andelar av samboende som träffar sina grannar varje vecka (ofta fastare etablerade i ett bostadsområde; barnens uppväxtperiod, fler samboende har barn). Härefter skiftar andelarna och det är istället de ensamstående som i allt större utsträckning svarar för grannkontakterna. Detta är speciellt uttalat i pensionärsåldrarna, då många av dem som blir lämnade ensamma av maka/make i ökande utsträckning söker ett umgänge bland grannarna, (diagram 6.3.c).

6.4 Umgänge med vänner och bekanta utanför släkten

I diagram 6.4.a–b summerar vi de andelar som *minst varje vecka umgås med en eller flera ur sin bekantskapskrets som man inte har släktskap med* (arbetskamrater, grannar och övriga vänner och bekanta). I diagram 6.4.a kan vi se att det är ungdomarna upp emot 30-årsåldern som i första hand står för detta täta umgänge, cirka 90 procent (skol-/studiekamrater; omfattande kontakter under parbildningsåldrarna). Härefter minskar andelarna ganska snabbt och successivt fram till 55-årsåldern, då kurvorna planar ut och stabiliseras kring 50–60-procentsnivån. För flertalet åldersgrupper, men främst bland ungdomarna skedde det en ökning under 80-talet. Härefter är skillnaderna marginella mellan de redovisade perioderna.

Skillnaderna mellan män och kvinnor är generellt mycket små, och visas därför inte i diagramform. De tydligaste differenserna förekommer, inte oväntat, mellan ensamstående och sammanboende, med en, i detta avseende, betydligt större umgängesfrekvens bland de ensamstående (diagram 6.4.b). Skillnaden är minst bland ungdomar och yngre medelålders personer, men ökar sedan efterhand med stigande ålder. De ensamstående kompenserar således avsaknaden av partner med ett mera omfattande umgängesliv med vänner och bekantar.

Diagram 6.4.a

Umgående utanför släkt >1 ggr/vecka, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familj och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

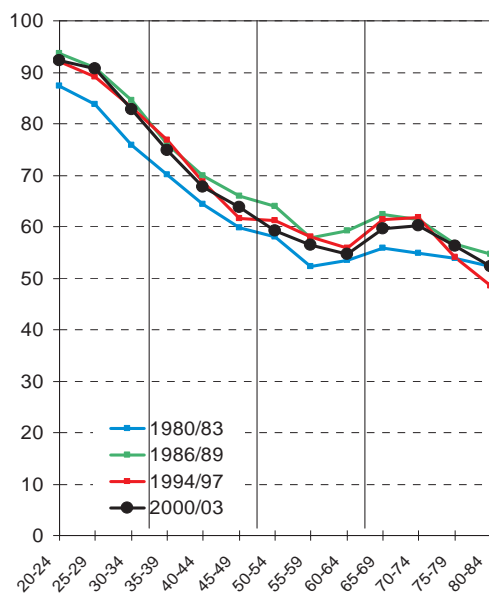
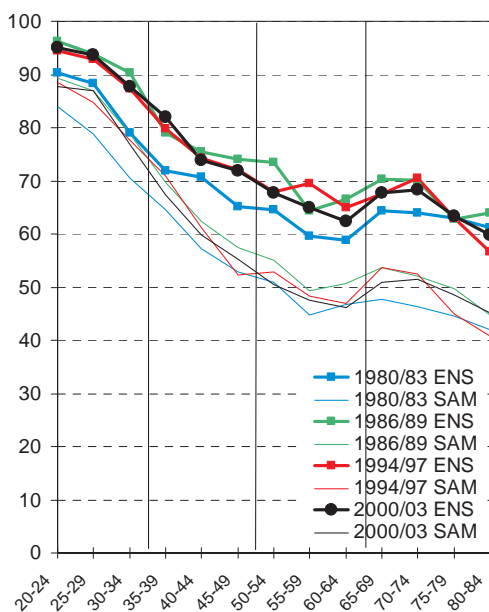

Diagram 6.4.b

Umgående utanför släkt >1 ggr/vecka, efter familj, period och ålder. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

6.6 Har någon nära vän

De flesta (drygt 80 procent) har en eller flera riktigt "nära vänner (*utanför hushållet*), som de kan ta kontakt med och prata med om vad som helst". Andelarna varierar givetvis stort med ålder och kön, från 93 procent för de yngsta kvinnorna (20–29 år) till 62 procent för de äldsta männen (75–84 år).

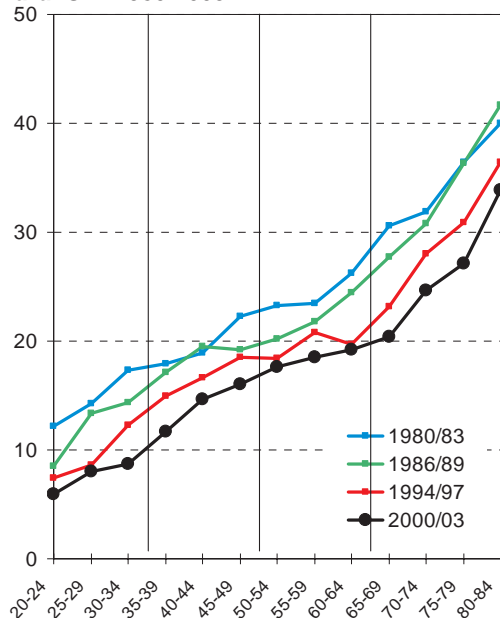
I diagramserien 6.5.a–c visas omvändningen av detta, andelen som *inte* har någon sådan vän, dvs. ungefär 17 procent i hela den vuxna befolkningen, med en ganska kraftig minskning, minus sju-åtta procentenheter, sedan början av 80-talet.

I diagram 6.5.a visas den positiva utvecklingen genom den påtagliga minskningen över tiden av andelen som inte har någon nära vän – successivt fallande kurvor i alla åldrar. För varje åldersgrupp gäller således att andelen utan någon nära vän har minskat sedan början av 80-talet. Skillnaderna mellan olika åldrar är dock betydande. Bland ungdomarna upp till 35 år är det mindre än 10 procent som uppger sig inte ha någon nära vän. Med stigande ålder glesas vänkretsen ut betydligt, bland de äldsta har uppemot 35 procent inte längre någon nära vän.

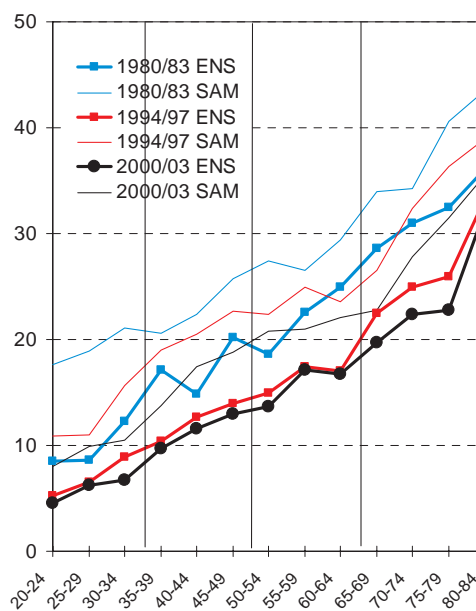
För samtliga åldersgrupper (och för samtliga perioder) är det männen som i högre utsträckning än kvinnor saknar någon nära vän. Detta innebär att kvinnor oftare än män har en förtrolig vän utanför familjen, medan den funktionella motsvarigheten för männen ofta blir partnern. Differensen mellan könen är tydlig redan bland ungdomarna, växer sedan ytterligare och är som störst i ungefär 40–55-årsåldern, för att sedan åter minska något i pensionsåldrarna.

Slutligen, att inte ha någon nära vän är vanligare bland samboende. Skillnaderna är störst bland yngre och medelålders personer, se diagram 6.5.c.

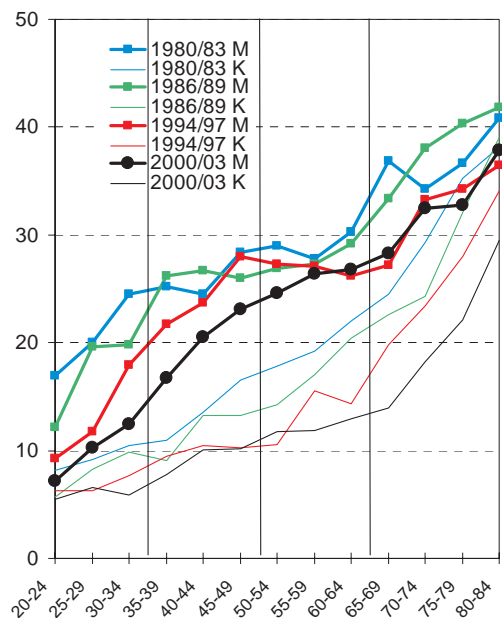
Diagram 6.5.a
 Personer som saknar någon nära vän efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 6.5.c
 Personer som saknar nära vän, efter familj, period och ålder. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 6.5.b
 Personer som saknar nära vän, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Kapitel 7 – Fritid

av Lars Häll

- friluftsliv
- idrott och motion
- nöjes- och kulturella aktiviteter
- dator och Internet

7.1 Inledning

Den fria tiden, i dess goda betydelse, kan ses som den tid som kan användas till sådant som vi själva vill, men som vi inte är tvingade till att göra. Det är den tid som finns kvar då alla för vår försörjning och överlevnad nödvändiga sysslor är avklarade. Till nödvändiga sysslor kan räknas sådant som att sova, äta, sköta den personliga hygien och hushållet. Andra nödvändiga, men därmed inte nödvändigtvis negativa, sysslor för många är förvärvsarbete och t.ex. barn-tillsyn. För att den fria tiden skall bli fritid kan man lägga till kravet att den bör fyllas med någon aktivitet som skänker en personlig tillfredsställelse och utgör en nödvändig rekreation från det plikt-fyllda vardagslivet.

Möjligheten att utnyttja den fria tiden utgör en väsentlig del av vår välfärd. Under de senaste femtio åren har fritiden också fått en allt mer framträdande roll i människors tillvaro. Veckoarbetstiden har minskat, pensionsåldern sjunkit och antalet semesterveckor ökat. Fritiden möjliggör också vidareutveckling och inläring av nya färdigheter och underlättar den sociala samvaron mellan människor. Fritiden utgör dessutom en viktig del av samhällsekonomin, både vad gäller sysselsättning och konsumtion av olika fritidsartiklar.

Det finns dock samtidigt också en negativ "fritid", den fritid som är oönskad, t.ex. påtvingad arbetslöshet eller långtidssjukskrivningar och ev. förtidspensionering och därmed en mer eller mindre permanent utslagning från arbetsmarknaden. Detta är ju en "fritid" som inte minst många arbetslösa ungdomar fått uppleva under 90-talet. För dessa, och andra med små inkomster och stora nödvändiga utgifter för boende, mat, barn etc., är många önskvärda fritidsaktiviteter svåruppnådda, som semesterresor, restaurang-, teater- och konsertbesök etc. Mycket är dock mer eller mindre gratis, strövtåg i skog och mark, vissa motionsformer, besök på bibliotek och en hel del annat.

I detta kapitel ger vi en mix av olika slags fritidsaktiviteter. ULF kan inte ge någon heltäckande bild. Detta är heller inte avsikten. I stället är syftet i första hand att dels beskriva hur fritiden gestaltar sig för olika kön- och åldersgrupper genom att belysa skillnader beträffande utövandefrekvens av ett antal utvalda fritidsaktiviteter, dels att beskriva hur utövandet har förändrats under åren.

En läsanvisning och vissa restriktioner för detta kapitlet: Fritidsaktiviteter har inte studerats mera utförligt i ULF sedan slutet av 90-talet. Vi kan därför inte, för flertalet aktiviteter, visa fram utvecklingen in på 2000-talet som sker i övriga kapitel i denna rapport. Denna

brist på aktualitet försöker vi istället kompensera genom ett brett perspektiv: vi visar utvecklingen från mitten av 70-talet eller tidigt 80-tal till sent 90-tal för ett spektrum av fritidsaktiviteter inom olika områden och fångar därmed in utvecklingen för ungdomar från högtill lågkonjunktur. Uppgifterna har hämtats (och finns utförligare redovisat) dels från en tidigare generationsrapport ("Äldres levnadsförhållanden 1980–1998", rapport nr 93 i SCB-serien Levnadsförhållanden) dels från den senaste fritidsrapporten ("Fritid 1976–2002", rapport nr 103). Från den förra har de tre diagramserierna hämtats och från den senare tabelluppgifterna. För en utförligare redovisning av antal intervjuer etc. hänvisas till resp. rapport.

7.2 Friluftsliv

Friluftslivets betydelse för välfärden är välkänd och väldokumenterad. Kulturdepartementets "friluftsgrupp" har an-

gett en definition "...vistelse och fysisk aktivitet utomhus för att uppnå miljöombyte och naturupplevelse utan krav på prestation eller tävling". I tabell 7.1 visas andelarna inom olika köns- och åldersgrupper som minst fem gånger under en ettårsperiod trädgårdsarbetat, strövat i skog och mark, "nöjespromenerat", fritidsfiskat eller gjort utflykter med fritidsbåt. Begreppet "antal gånger" är i samtliga fall liktydigt med det antal dagar man utövat fritidsaktiviteten. Detta innebär exempelvis att en 5 dagar lång vandringstur registreras som 5 gånger och inte som 1 gång/vandringstur.

Trädgårdsarbete som fritidsaktivitet ökar naturligt med stigande ålder då allt fler skaffar egen villa/småhus med trädgård att odla och bearbeta. Dock trädgårdsarbetar var tredje yngling i 16–24-årsåldern (en ökning med 10 procentenheter sedan mitten av 70-talet) och drygt var femte flicka. De unga kvinnorna ökar sedan

Tabell 7.1

Friluftsliv i olika åldrar. Nuläge 1998-99 i procent. Trend 1976-99 i procentenheter där + anger ökning, - minskning och * att förändringen är signifikant på 95-procentsnivån.

	Trädgårds- arbetat mer än 5 ggr/år	Strövat i skog och mark mer än 5 ggr/år	Nöjesprome- nerat mer än 5 ggr/år	Fritidsfiskat mer än 5 ggr/år	Utflykter med fritidsbåt mer än 5 ggr/år (enbart 1999)
Män					
16–24 år	33,6 +10,0*	32,1 +0,9	51,6 +16,8*	29,4 -6,3	21,2 -6,7*
25–34 år	44,1 -0,4	45,3 +2,7	66,5 +18,3*	23,1 -4,0	17,8 -5,6
35–44 år	66,6 +6,8*	57,7 +5,4	69,8 +17,6*	24,6 -4,2	19,8 -1,6
45–54 år	73,0 +9,5*	63,6 +11,6*	72,6 +25,2*	22,3 -6,2*	21,0 +2,6
55–64 år	78,4 +18,2*	68,1 +15,7*	76,2 +28,2*	22,9 -3,1	28,1 +9,7
65–74 år	77,0 +21,6*	66,5 +18,0*	76,6 +33,5*	18,8 -1,0	20,5 +7,1*
Samtliga män	61,5 +11,1	55,2 +9,1	68,8 +22,9*	23,6 -4,4*	21,2 +0,2
Kvinnor					
16–24 år	22,9 -1,7	39,9 -1,4	77,4 +23,3*	6,9 -3,6	7,8 -10,4*
25–34 år	51,9 +2,2	59,4 +6,3*	85,7 +25,9*	7,4 -1,7	11,6 -4,8*
35–44 år	71,2 +12,7*	67,0 +7,9	80,8 +23,6*	7,8 -2,0	15,9 +0,1
45–54 år	74,6 +14,9*	70,5 +13,7*	84,3 +32,1*	8,9 +0,3	17,7 +3,5
55–64 år	75,2 +15,6*	68,7 +16,4*	82,0 +31,7*	8,5 +3,7*	14,2 +4,1
65–74 år	68,4 +27,6*	58,7 +24,9*	77,2 +33,3*	5,7 +3,9*	6,0 +3,0
Samtliga kvinnor	61,6 +12,7*	61,6 +11,8*	81,7 +28,4*	7,7 +0,1	12,8 -0,5

snabbt sina trädgårdssysslor, betydligt snabbare än männen, och i 25–34-årsålderna är över hälften aktiva (tidigare bosättning än männen i småhusområden).

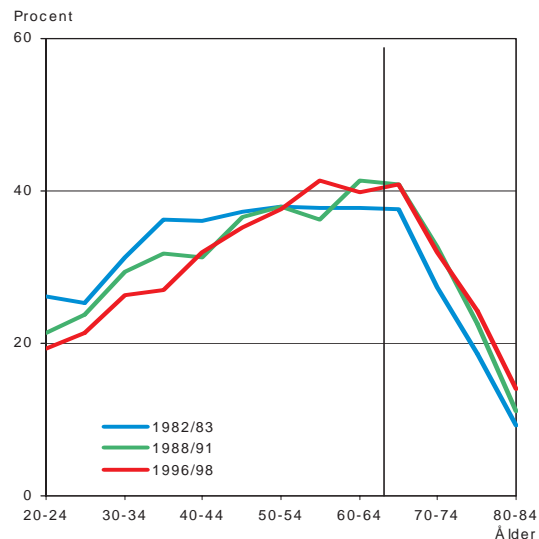
Bland medelålders och äldre ägnar sig mer än 70 procent av båda könen stundvis åt trädgårdsarbete, med kraftiga ökning sedan 70-talet med uppemot 15–25 procentenheter.

Strövtåg i skog och mark: Att vara ute i skog och mark på fritiden är också en företeelse som ökar med stigande ålder, vilket framgår av den andra kolumnen i tabell 7.1. Bland ungdomar, 16–24 år, är andelen 32 procent bland männen och 40 procent bland kvinnorna – en i stort sett oförändrad andel sedan mitten av 70-talet. Sedan ökar andelarna snabbt till över 60 procent i pensionsåldrarna. Kvinnorna har ett markant övertag i samtliga åldersgrupper upp till och med 45–54 år. Därefter upphör den kvinnliga dominansen, och i pensionsåldern är det istället männen som är i klar majoritet. Det är sannolikt kvinnornas förhållandevis sämre rörelseförmåga i högre åldrar som i första hand ligger bakom denna skillnad.

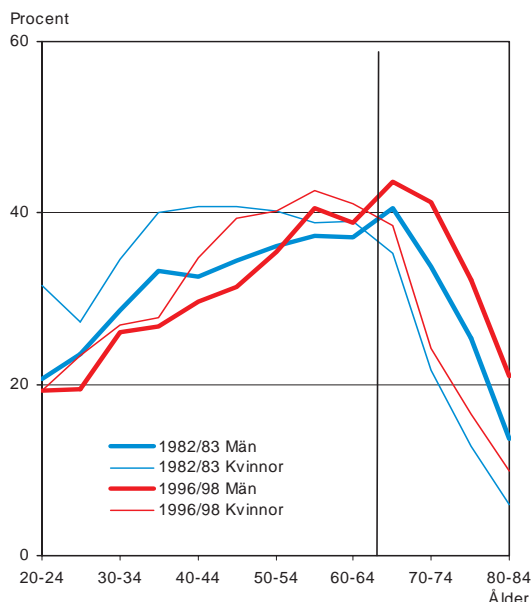
I diagram 7.1.a–b visas de andelar som mer frekvent strövar i skog och mark – minst 20 gånger om året. Här finns mycket tydliga åldersförändringar sedan början av 80-talet. Vandringsaktiviteten har förskjutits uppåt genom åren. Fram till 50-årsåldern har det inom varje åldersgrupp skett en påtaglig minskning, i 20–35-årsåldern på mellan fem och tio procentenheter. Denna utveckling har skett stegvist, andelarna vid 80-talets slut låg ungefär mittemellan den tidigaste och senaste perioden. Efter 50 år och fortsatt upp genom åren har skogspro-menerandet ökat påtagligt sedan början av 80-talet.

Utvecklingen över tid är i stort sett densamma för män och kvinnor. Aktiviteten har minskat bland ungdomar och i

Diagram 7.1.a
Personer som ofta vandrar i skog och mark efter period och ålder. Kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1982–1998

Diagram 7.1.b
Personer som ofta vandrar i skog och mark efter period, ålder och kön. Kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1982–1998

yngre medelåldern sedan början av 80-talet. I äldre åldersgrupper har tvärtemot en ökning skett – i högre grad för män än för kvinnor.

Nöjespromenader. Ett liknande förhållande som för strövande i skog och mark kan vi också se gällande nöjespromenerandet. Kvinnorna är överlag betydligt oftare än männen ute och promenerar – framförallt i de yngre åldrarna. I samtliga åldersgrupper har det skett en markant ökning sedan mitten av 70-talet.

Fritidsfiske: Ungefär 30 procent av de unga männen, 16-24 år, men bara 7 procent av jämnåriga kvinnor har fritidsfiskat minst fem gånger senaste året. Fritidsfisket är också generellt, i alla åldrar, en typiskt manlig företeelse.

Utvecklingen sedan mitten av 70-talet visar en viss utjämning mellan generationerna. Bland unga och medelålders har det skett en minskning, medan andelen i de övre åldrarna i stort legat stilla (bland äldre kvinnor har det dock skett en reell ökning).

Utflykter med fritidsbåt: Detta är en friluftaktivitet som kan kräva större ekonomiska resurser än de föregående, framför allt när det gäller eget ägande. Och här visas att ungdomsgenerationerna upp till 35-årsåldern minskat sitt utövande, medan de äldre snarare blivit aktivare. Detta har lett till en utjämning mellan generationerna, men med bibehållen klar mansdominans – närmare dubbelt så många män som kvinnor har gjort minst fem båtutflykter under året.

Sammantaget framträder ett mönster i detta avsnitt som visar att det är de äldre som står för den största ökningen när det gäller vardagliga, förhållandevis okomplicerade friluftaktiviteter som trädgårdsarbete, nöjespromenader eller vandring i skog och mark, men även för en mer resursslukande verksamhet som utfärder i fritidsbåtar.

7.3 Idrott och motion

Motionen är en av de allra vanligaste fritidsaktiviteterna såväl bland unga som gamla. Motionsutövandet har också vuxit mycket kraftigt i omfattning under de senaste decennierna, framför allt bland kvinnorna. I tabell 7.2 kan vi visa motionsvanornas utveckling fram till år 2002.

I ULF ställs frågan: "Hur mycket motion får Du på Din fritid?". Med motion avses här all slags fysisk aktivitet på fritiden som intervjupersonerna själva definierar, och kan således avse allt från motionspromenader någon timme då och då, till hård fysisk träning två eller flera dagar i veckan.

I tabell 7.2 visas de som inte får någon motion över huvud taget (12 procent av männen; 9 bland kvinnorna) samt de som regelbundet motionerar minst två gånger i veckan (42 procent av männen, och 47 procent av kvinnorna)

Ingen motion på fritiden: Att avstå från motion är numera ganska väl fördelat mellan de olika köns- och åldersgrupperna. De yngre ligger kvar på ungefär samma nivå som vid början av 80-talet medan motionspassiviteten minskat kraftigt bland de äldre.

När det gäller **motion minst två gånger i veckan** har det skett en kraftig ökning i samtliga åldersgrupper. Bland unga kvinnor har ökningen legat kring 20 procentenheter, vilket medfört att man passerat männen och ligger nu på andelar kring 50 procent. Äldre kvinnor har ökat sina motionsaktiviteter ännu mer och cirka 70 procent av de 55-64-åriga kvinnorna motionerar minst två gånger i veckan. En genomgående positiv utveckling således.

Ungefär var tredje person uppger sig **idrotta minst 20 gånger under ett år**. Utövandet är som högst bland ungdomarna, 54 procent av de unga männen, 16-24 år, och 46 procent av de jämnåriga kvinnorna idrottar minst 20 gånger/år. Andelarna minskar sedan med ökande ål-

der. Men även här är en utjämning på gång. Medan ungdomarna i stort sett ligger kvar på de nivåer man hade vid början av 80-talet, har de äldre ökat relativt kraftigt, upp emot 10 procentenheter.

Ungefär 30 procent av de unga pojkarna (16–24 år) och drygt 20 procent av de unga flickorna är ute i **motions- eller skidspår mer än fem gånger per år**. Andelarna minskar sedan med stigande ålder både bland män och kvinnor. De äldre tycks dock höja andelarna något, medan det bland yngre kvinnorna snarast skett en minskning under 90-talet.

Även när det gäller **besök på simhall mer än 5 gånger per år**, kan vi enbart redovisa utvecklingen sedan början av 90-talet. Detta är ju en verksamhet som oftast medför vissa inträdeskostnader och vi ser i tabell 7.2 att det är ungdomarna som tycks ha minskat dessa besök något. Flickor, som vid början av 90-talet var de flitigaste simhallsbesökarna har tappat 13 procentenheter och ligger nu kring 25-procentsnivån, en nivå som i stort sett delas med de lite äldre flickorna och de jämnåriga pojkarna.

Tabell 7.2

Motionsvanor på fritiden. Nuläge 2002 (resp. 1998-99 eller enbart 1999; se fotnoter) i procent. Trend (se fotnoter) i procentenheter där + anger ökning, - minskning och * att förändringen är signifikant på 95-procentsnivån

	Ingen motion på fritiden ¹		Motion minst två gånger i veckan ¹		Idrottar minst 20 ggr/år ²		Motionsspår/skidspår mer än 5 ggr/år ³		Simhall mer än 5 ggr/år ³	
Män										
16–24 år	10,0	-1,3	52,5	+6,7*	54,3	+0,1	30,1	+0,7	22,2	-5,2
25–34 år	11,6	-0,9	41,3	+8,5*	40,1	+1,6	24,9	-2,5	16,5	-3,7
35–44 år	13,7	+1,3	39,5	+7,7*	32,0	-0,9	23,3	+0,3	23,9	+10,0
45–54 år	14,2	-2,1	32,9	+11,6*	27,1	+0,3	21,4	+1,2	11,5	+2,2
55–64 år	12,1	-6,1*	40,7	+19,0*	26,3	+8,2*	14,3	+4,7	6,6	+2,8
65–74 år	7,5	-10,9*	51,4	+30,1	23,1	+6,7	9,1	+6,0	5,5	+1,1
Samtliga män	11,9	-2,5*	41,9	+12,0*	34,1	+1,6	21,3	+1,0	15,0	+0,8
Kvinnor										
16–24 år	9,7	+0,9	54,9	+18,0*	45,7	+1,2	22,2	-7,5	26,5	-13,3
25–34 år	9,2	+0,8	46,8	+19,7*	38,4	+6,7	18,3	-4,9	25,0	-3,8
35–44 år	9,4	-0,9	38,4	+19,0*	34,6	+3,4	19,1	+1,1	24,0	+8,9
45–54 år	8,5	-6,1	45,3	+23,4*	31,9	+8,1*	15,1	+2,4	13,4	-0,3
55–64 år	6,6	-11,8*	69,7	+32,2*	28,8	+11,4*	10,0	+4,7	11,9	+2,8
65–74 år	10,1	-16,0*	49,5	+35,6*	23,7	+10,2	5,2	+3,7	9,6	+6,0
Samtliga kvinnor	8,8	-5,1*	46,9	+23,5	34,1	+6,5*	15,4	-0,5	18,7	-0,1

1) Nuläge 2002, trend 1980–2002

2) Nuläge 1998–99, trend 1982–1999

3) Nuläge 1999, trend 1990–1999

7.4 Kulturella aktiviteter

En avgränsning av vad som skall bedömas som kulturella aktiviteter är naturligtvis grannlaga. En, av flera definitioner, beskriver befolkningens kulturaktiviteter på fritiden utifrån *utövande och upplevelser av teater, musik, litteratur, konst och hembygdsaktiviteter*.

Bedömningen i detta kapitel av vilka fritidsaktiviteter som skall ses som kulturella och vilka som mera utgör olika typer av nöjes- eller hobbyaktiviteter kan i hög grad diskuteras men lutar sig mot den ovanstående definitionen.

I ULF-undersökningarna kartläggs med jämna mellanrum en lång rad aktiviteter som sorteras in under ovanstående begrepp. Se vidare i den sedan tidigare hänvisade rapporten "Fritid 1976–2002".

I vårt urval i denna rapport beskrivs följande aktiviteter:

- Teaterbesök
- Konsertbesök
- Besök på bibliotek
- Bio
- Gudstjänst- eller frikyrkobesök
- Studiecirkel
- Restaurang, pub eller kafé
- Bokläsning
- Spela musikinstrument
- Skriva dagbok, brev eller dikter

"Nuläget" avser genomgående 1998–99 och utvecklingen beskriver tiden sedan 1982.

Teaterbesök: Ungefär var tredje ung man, 16–44 år, har varit på någon teaterföreställning senaste åren. Bland jämnåriga flickor är andelar något högre, cirka 45 procent. Totalt sett kan vi se en viss ökning av teaterbesöken bland ungdomar sedan början av 80-talet. För en be-

tydligt kraftigare ökning svarar dock män och kvinnor i de övre medelåldrarna och i pensionsåldrarna (upp emot 20 procentenheter). Enligt detta perspektiv kommer vi att få alltmer ökade åldersskillnader när det gäller teaterbesöken.

Konsertbesöken liknar på det hela taget teateraktiviteterna. Cirka 45 procent bland både män och kvinnor har varit på någon konsert under en ettårsperiod – en ökning med omkring 15 procentenheter sedan början av 1980-talet. De yngsta, 16–24-åringarna, är de flitigaste konsertbesökarna, cirka 60 procent – andelar som sedan minskar med stigande ålder. Men en utjämning är på gång: äldre ökar sina besök i större utsträckning än de yngsta.

Även **biblioteksbesöken** ökar markant i alla åldersgrupper. De högsta andelarna fanns vid 90-talets slut bland de yngsta kvinnorna, 16–24 år, (83 procent) och de yngsta männen (71 procent). Som vi skall se nedan, minskar bokläsningen, framför allt bland de yngre männen. En förklaring till de ökade biblioteksbesöken kan vara att de troligen i allt högre utsträckning används till annat än att bara låna böcker, t.ex. för tidningsläsning o.dyl. De audiovisuella medierna har dessutom blivit vanligare på biblioteken.

Även **biobesök** är traditionellt en ungdomlig företeelse – över 90 procent bland både unga pojkar och flickor (16–24 år) har varit på bio senaste året. Men därmed tycks mättnadspunkten vara nått. Utvecklingen har legat i stort sett stilla sedan början av 80-talet. I övriga åldersgrupper sker det genomgående kraftiga expansioner (främst i de övre medelåldrarna), men man befinner sig här på betydligt lägre nivåer.

Tabell 7.3

Kulturvanor. Besöksaktiviteter minst någon gång under en 12-månadersperiod. Nuläge 1998-99. Trend 1982-99 i procentenheter där + anger ökning, - minskning och * att förändringen är signifikant på 95-procentsnivån

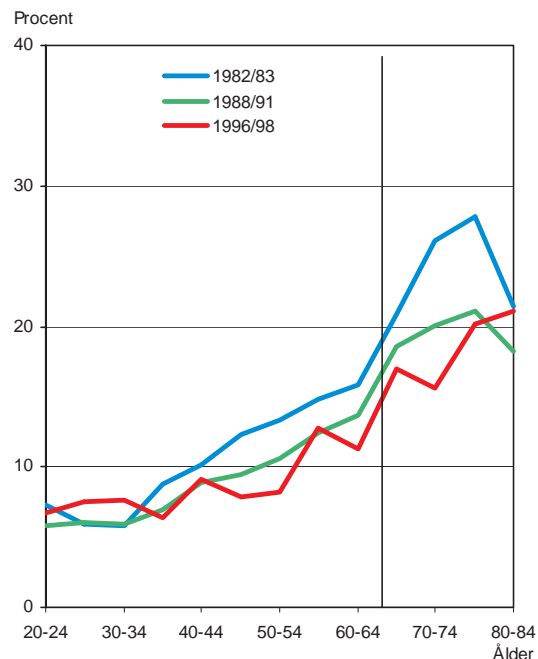
	Teater		Konsert		Bibliotek		Bio		Gudstjänst	
Män										
16-24 år	34,0	+9,5	60,2	+5,4	70,7	+10,1	90,6	-3,1	26,1	+1,4
25-34 år	32,6	+3,9	54,8	+19,4*	56,4	+6,8*	79,4	+6,2*	25,8	-2,2
35-44 år	31,7	-0,2	47,4	+21,4*	57,8	+5,7	65,6	+9,7	29,7	-5,2
45-54 år	38,6	+2,0	41,9	+17,2*	50,9	+7,5*	51,4	+15,4*	33,0	-12,8*
55-64 år	47,9	+19,8*	40,8	+19,8*	45,9	+11,5*	38,8	+22,3*	34,5	-7,4
65-74 år	39,6	+21,9*	34,2	+15,7*	46,2	+14,0*	22,6	+13,1*	42,0	-0,5
75-84 år	21,3	+15,2*	23,9	+11,2*	36,3	+9,7	9,2	+5,3	36,7	-6,6
Samtliga män	35,9	+8,8*	45,5	+15,6*	53,6	+8,1*	56,7	+8,3*	31,5	-4,4*
Kvinnor										
16-24 år	45,3	+2,2	60,8	+8,0	83,2	+11,2*	93,0	+1,9	34,8	-3,9
25-34 år	43,6	+11,1*	48,0	+17,7*	73,2	+9,0	80,2	+17,9*	39,3	+4,5
35-44 år	44,3	+1,3	45,8	+12,9*	72,0	+7,2	68,9	+15,3*	37,3	-15,9*
45-54 år	50,0	+8,8*	48,3	+15,3*	64,1	+15,8*	59,9	+23,8*	40,6	-10,3*
55-64 år	56,5	+20,2*	47,9	+19,2*	55,8	+14,9*	43,5	+23,3*	48,1	-3,5
65-74 år	40,5	+18,0*	37,4	+15,1*	48,2	+19,4*	24,1	+15,3*	51,2	-7,8
75-84 år	23,8	+12,7*	26,5	+10,4*	38,5	+20,2	11,8	+5,6*	50,5	-8,3*
Samtliga kvinnor	44,6	+10,1*	46,0	+14,0*	64,0	+12,7*	58,2	+14,6*	42,3	-6,1*

Den sista kolumnen i tabell 7.3 behandlar *gudstjänstbesök*. Gudstjänstbesöken har totalt sett minskat sedan början av 80-talet, mest bland medelålders och äldre. Bland de yngre ligger nivåerna ganska stabila under hela perioden. Detta, att det är de äldre som minskar sitt gudstjänstdeltagande, kan delvis ha sin förklaring i att den tidigare äldre generationen med en fastare förankring i religiösa traditioner nu alltmer börjar ersättas av en mer "profan" generation.

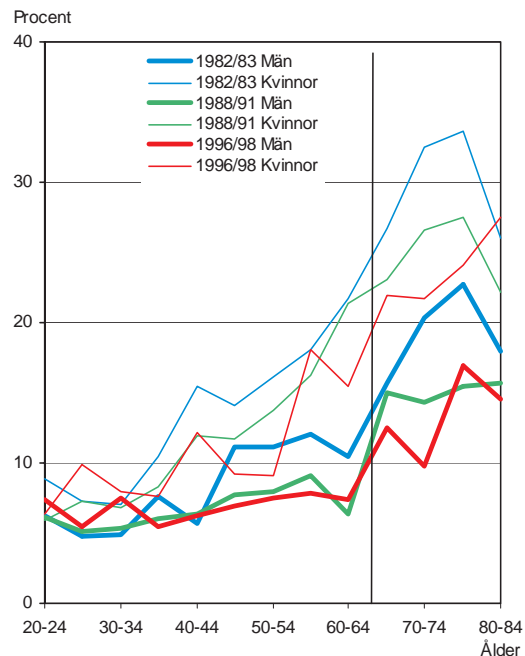
I diagramserien 7.2.a-b visas andelen personer som ofta (minst fem gånger om året) deltagit i gudstjänster och som jämförs mellan olika åldersgrupper (i femårsklasser) och mellan tre tidpunkter: början av 80-talet (1982/83), slutet av 80-talet (1988/91) respektive under senare delen av 90-talet (1996/98). Dessa beräkningar sker med hjälp av multivariat analys (se teknisk kommentar i kapitel 1) och med kontroll för kön, klass, familjesituation och regionsstruktur.

Diagram 7.2.a

Personer som deltagit i minst fem gudstjänstbesök under senaste året efter period och ålder. Kontroll för kön, klass, familjesituation och region

Diagram 7.2.b
Personer som deltagit i minst fem gudstjänstbesök under senaste året efter period, ålder och kön. Kontroll för klass, familjesituation och region

I diagram 7.2.a kan vi se ett flertal tendenser: Bland ungdomarna mellan 20 och 35 år har det inte skett några förändringar sedan början av 80-talet. Man behåller i stort sina andelar ungefär kring 6–7-procentsnivån. Efter 35-årsåldern, däremot, har gudstjänstbesöken minskat kraftigt sedan början av 80-talet. Den kraftigaste minskningen ägde rum under 80-talet. Därefter har minskningen fortsatt, men för flertalet åldersgrupper i en något lugnare takt. Inom varje tidsperiod har gudstjänstbesökandet ökat med stigande ålder ungefär efter 35-års-åldern.

Kvinnor besöker oftare gudstjänster än män. I åldrarna 20–35 år är skillnaderna ganska små, därefter ökar klyftan med stigande ålder (diagram 7.2.b).

Studiecirklar. Ungefär var femte man och var fjärde kvinna har deltagit i någon studiecirkel under en ettårsperiod. Det är en relativt kraftig minskning sedan början av 80-talet (tabell 7.4.). Och

det är bland ungdomar och yngre medelålders personer som raset skett. I åldrarna mellan 16 och upp emot 50-årsåldern är har minskningen legat på över 10 procentenheter, i vissa grupper i närheten av en halvering. Här ser vi en mycket kraftig generationsväxling – i åldrarna över 65 år har det istället snarare skett en ökad grad av studiedeltagande.

Restaurang- och kafébesök: Att gå på restaurang, pub eller kafé har blivit synnerligen populärt sedan början av 80-talet. Så gott som alla (över 90 procent) har i nöjessyfte besökt någon sådan lokal under en ettårsperiod. I diagramserien 7.3.a-b visas det mera frekventa bruket – minst fem besök under en ettårsperiod.

I diagram 7.3.a visas det redan sagda: att restaurangbesöken ökat kraftigt inom samtliga åldersgrupper sedan början av 80-talet. Denna ökning har skett successivt, men för flertalet åldersgrupper varit accelererande under 90-talet och speciellt påtaglig i åldrarna mellan 45 och 70 år.

Kvinnor och män går ut på restaurang i ungefär samma omfattning. Unga män, ungefär fram till 40-årsåldern, är vid samtliga tre mättillfällen, något mer dominant än de jämnåriga kvinnorna. Härefter utjämnas skillnaderna och kvinnorna besöker restauranger i väl så stor utsträckning som männen. Efter pensionsåldrarna är könsskillnaderna mycket små. Den ökning av uteätandet som skett under 90-talet är lika stor både bland män och kvinnor (diagram 7.3.b).

Bokläsning: Totalt sett är bokläsandet i avtagande. Men det är männen och de yngre kvinnorna som står för denna minskning. Bland kvinnor i de övre medelåldrarna och i pensionsåldern har det istället skett en markant ökning – med hela cirka 10 procentenheter. Och, som vi sett tidigare ökar biblioteksbesöken i alla åldrar.

Tabell 7.4

Kulturvanor. Besöks- och egna aktiviteter minst någon gång under en 12-månadersperiod. Nuläge 1998-99. Trend 1982-99 i procentenheter där + anger ökning, - minskning och * att förändringen är signifikant på 95-procentsnivån

	Studiecirklar		Restaurang, pub eller kafé		Bokläsning		Spela musik-instrument		Skriva dagbok, brev, dikter	
Män										
16-24 år	18,6	-9,2	96,1	+5,9*	75,4	-4,6	23,3	-2,8	27,2	-2,6
25-34 år	21,6	-12,1*	97,0	+12,1*	72,8	-8,1*	21,7	+0,8	22,6	-2,8*
35-44 år	22,1	-10,9*	93,1	+22,9*	73,1	-6,4	16,5	+1,0	22,8	-1,1
45-54 år	22,5	-9,5*	90,4	+31,8*	72,9	-4,9	14,9	0,0	22,4	-0,3
55-64 år	17,4	-5,5*	82,9	+40,7*	73,6	-3,5	13,1	+1,5	23,7	+1,8
65-74 år	18,8	+5,2	65,5	+34,9*	75,5	+1,4	14,3	+4,4	29,5	+11,4
75-84 år	14,0	+8,1	52,1	+31,3*	67,7	-4,2	9,8	-1,1	25,7	+13,0
Samtliga män	20,0	-6,7*	86,5	+23,5*	73,2	-5,0*	16,9	+0,2	24,3	+1,0
Kvinnor										
16-24 år	20,3	-16,8*	97,5	+6,3*	89,0	-5,7*	22,7	-14,0*	73,9	+2,3
25-34 år	27,3	-15,2*	94,8	+13,2*	89,6	-0,8	15,4	-4,9	50,9	+2,4
35-44 år	26,0	-21,7*	93,0	+20,8*	88,3	+1,4	14,6	-3,7	43,8	+1,8
45-54 år	28,3	-8,6*	90,7	+28,2*	86,5	+3,2	11,8	-3,3	42,3	+5,0*
55-64 år	27,8	+1,0	86,1	+38,0*	86,1	+7,0*	10,9	-0,4	45,7	+6,7
65-74 år	26,1	+6,8	74,4	+41,3*	82,1	+12,3*	7,1	-2,8	42,7	+2,4
75-84 år	18,4	+7,7*	59,3	41,6*	71,7	+8,8*	8,2	-1,3	37,2	+8,8
Samtliga kvinnor	25,4	-8,3*	87,1	+25,0*	85,7	+2,7*	13,3	-4,9*	48,1	+3,0

Diagram 7.3.a

Personer som varit på restaurang minst fem gånger senaste året efter period och ålder. Kontroll för kön, klass, familjesituation och region

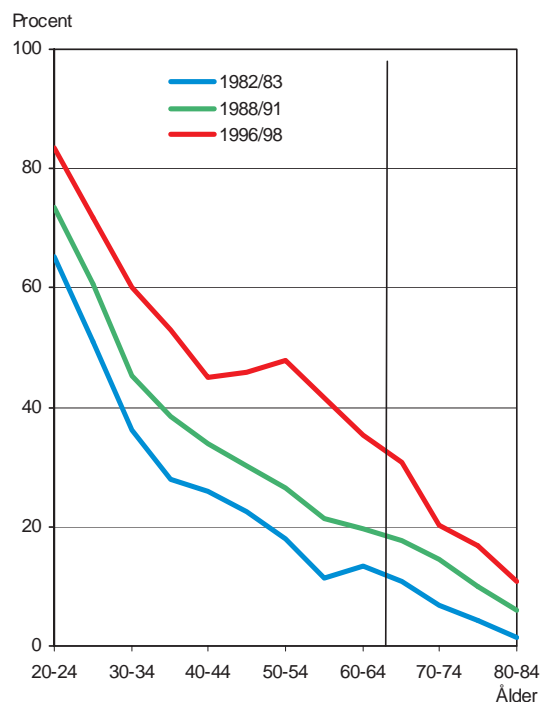
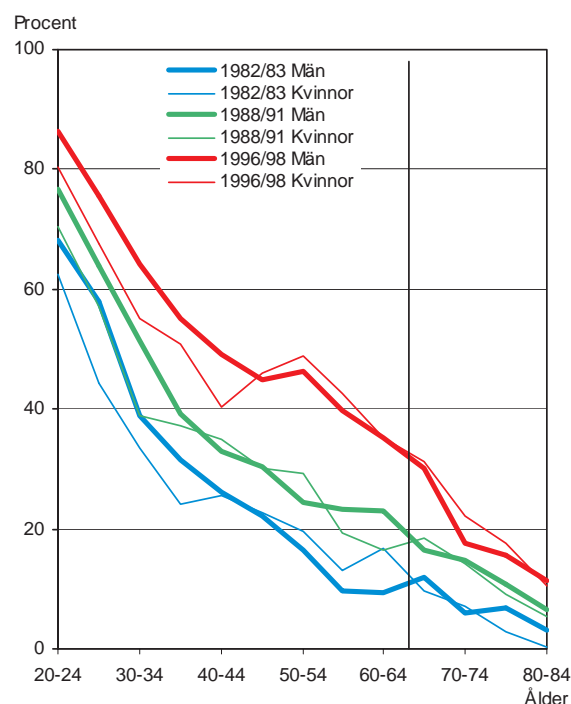

Diagram 7.3.b

Personer som varit på restaurang minst fem gånger senaste året efter period, ålder och kön. Kontroll för klass, familjesituation och region

Musikutövande: Det är ungdomar som svarar för de högsta andelarna när det gäller musicerandet, cirka 23 procent, vilket sedan minskar med stigande ålder.

Totalt är det 17 procent av männen, 13 av kvinnorna som då och då trakterar något musikinstrument – vilket för kvinnornas del innebär en viss minskning sedan början av 80-talet, medan männen spelar någorlunda intakt.

Den sista indikatorn i tabell 7.4 redovisar dem som **brukar skriva dagbok, brev eller dikter**. Här dominerar främst de yngre kvinnorna. Bland 16-24-åringarna skriver hela 74 procent dagböcker, brev eller poesi och i samtliga övriga åldersgrupper bland kvinnorna pendlar andelarna från strax under 40 till över 50 procent. Bland männen varierar andelarna mellan 22 och 30 procent.

7.5 Data och Internet i hemmet

Få företeelser har genomgått en sådan revolutionerande utveckling som datoriseringen. Från att i begynnelsen ha varit ett dyrt, otympligt och relativt lågpresterande redskap för stater och större företag, har datorn under de senaste decennierna kommit att bli allt billigare, kraftfullare och mindre skrymmande. Framväxten av persondatorer har påverkat snart sagt alla människor i yrkeslivet. Datorn har också i raskt växande takt kommit att bli ett vanligt redskap i hemmen, för spel och underhållning visserligen, men under senare år genom utbredningen av Internet även för informationsutbyte, elektronisk handel och ekonomiska bank- och affärstransaktioner.

Frågan om tillgång till dator i hemmet har funnits i ULF sedan 1994, medan frågan om tillgång till Internet kom med först 1998. I tabell 7.5 visas den mycket snabba utvecklingen.

Såväl dator som Internet används mest av ungdomar och i de yngre medelåldrarna: över 80 procent i åldersgrupperna 16–55 år har tillgång till dator i hemmet. Härfter sjunker andelarna ganska raskt upp i pensionsåldrarna. I samtliga åldersgrupper har utvecklingen varit synnerligen kraftig under den relativt korta tidsperioden 1994–2002 (mer än plus 55 procentenheter i åldrarna upp till 65 år). Ungdomarnas flitiga datoranvändning framgår tydligt av det frekventa alternativet i tabellen ”använder hemdatorn varje vecka”. 82 procent av de yngsta männen (16–24 år) svarar jakande, jämfört med 67 procent bland jämnåriga flickor. Detta är andelar som sjunker snabbt och successivt till cirka 4 procent bland de äldsta kvinnorna. Men den snabba utvecklingen på detta område medför antagligen att dessa siffror redan är överspelade och föråldrade.

Detsamma gäller förvisso Internetanvändningen. Uppgifterna i tabell 7.5 kan dock ge en illustration till de köns- och ålderskillnader som förekommer. År 2002 surfade 74 procent av pojkarna, 16–24 år, och 60 procent av de jämnåriga flickorna, på Internet i hemmet minst varje vecka. Andelarna sjunker sedan snabbt med stigande ålder.

Dessa resultat är sannolikt mer en konsekvens av ett intresse som gror underifrån i åldrarna än ekonomiska begränsningar. Användningen av dator / Internet framöver kommer antagligen att spegla olikheter i intressen och livsstil snarare än ekonomiska klasskillnader.

Läshänvisning: Semesterresor och liknande rekreation är också en viktig del av fritiden, I denna rapport finns detta redovisat i kapitel 4 om materiell standard (avsnitt 4.3 Fritid: semesterresa).

Tabell 7.5
Dator och Internet i hemmet. Nuläge 2002. Trend 1994-2002 resp. 1998-2002 i procentenheter där + anger ökning, - minskning och * att förändringen är signifikant på 95-procentsnivån

	Tillgång till dator i hemmet (2002; trend 1994–2002)		Använder hemdatorn varje vecka (2002)	Tillgång till Internet i hemmet (2002; trend 1998–2002)		Använder Internet i hemmet varje vecka (2002)
Män						
16–24 år	86,8	+52,4*	81,8	78,8	+30,3	73,8
25–34 år	83,5	+65,0*	70,3	75,4	+31,1	63,8
35–44 år	90,2	+63,4*	67,1	80,8	+29,8	60,4
45–54 år	83,1	+55,6*	56,8	75,6	+33,3	52,0
55–64 år	72,3	+59,5*	47,9	64,2	+38,3	40,3
65–74 år	45,7	+38,3*	28,1	34,7	+25,9	19,7
75–84 år	21,1	+18,1*	14,1	14,2	+10,2	8,7
Samtliga män	75,2	+54,1*	57,3	66,7	+30,2*	50,6
Kvinnor						
16–24 år	82,3	+59,3*	67,1	71,8	+37,9	59,4
25–34 år	82,4	+65,4*	59,4	74,7	+35,9	52,7
35–44 år	89,1	+59,6*	54,2	70,3	+36,2	44,7
45–54 år	83,5	+57,9*	47,6	75,1	+34,7	39,4
55–64 år	64,8	+55,1*	30,9	55,7	+34,6*	23,7
65–74 år	32,9	+30,8*	15,3	25,5	+21,5	10,4
75–84 år	11,3	+9,1*	3,8	7,5	+6,9*	2,7
Samtliga kvinnor	68,7	+51,2*	42,9	60,3	+31,1	36,0

Kapitel 8 – Politiska resurser och aktiviteter

av Lars Häll

- medlemskap och deltagande i föreningslivet
- medlemskap och deltagande i politiska partier
- valdeltagande
- intresse för politik
- medborgarkompetens

8.1 Inledning

Att utöva sina medborgerliga rättigheter är ett centralt intresse för alla åldrar, inte minst bland de unga, som efter att ha lämnat föräldrahemmets (kanske) relativa trygghet, skall stå på egna ben i en yrkesroll, en familjeroll etc.

I en representativ demokrati kan politiskt inflytande utövas genom deltagande i demokratins institutioner: genom valdeltagande, genom arbete inom politiska partier, och inom intresseorganisationer i vidare bemärkelse. Modellen kräver engagerade och aktiva medborgare som har förmåga att göra sin mening hörd. Det är en roll som måste läras in under uppväxtåren. Fostran till demokrati och kunskapsuppbyggnad är en viktig uppgift för skolan. I vidare mening gäller det ungdomars etablering i medborgarrollen. Den omfattar inte bara aktiviteter inom den politiska arenan, utan också inom föreningslivet, och förmågan att tillvarata sina rättigheter individuellt gentemot myndigheter, organisationer och företag. Inom välfärdsforskningen talar man om *politiska resurser* som en självständig välfärdskomponent.

En utförlig beskrivning av politiska resurser finns i den senaste sektorsrapporten från SCB²⁵. I föreliggande rapport har vi följt utvecklingen ytterligare några år framåt till 2003, när det gäller medlemskap och aktiviteter i politiska partier. Vidare redovisas valdeltagandet för olika åldersgrupper vid 2002 års val, intresset för att diskutera politiska frågor, och slutligen, uppfattningen om sin egna förmåga att överklaga ett beslut av en myndighet – om man själv tror sig kunna, om man känner någon som skulle kunna hjälpa till, eller om man är helt utelämnad i en sådan situation.

8.2 Föreningsaktiviteter

Föreningslivet i Sverige har en lång tradition och skiljer sig delvis från andra länder genom bland annat en hög anslutningsgrad och en stark demokratisk organisering. Många mänskliga aktiviteter sker inom ramen för föreningslivet. Föreningar gestaltar vår vardag och bidrar därmed till vår välfärd. De har också en viktig roll som politisk resurs – de bistår medborgarna i deras intressen och konflikter med marknaden och myndigheterna.

---

²⁵ "Politiska resurser och aktiviteter 1992-2001", rapport nr 102 i serien Levnadsförhållanden, SCB, 2003.

Föreningslivet spelar dessutom en väsentlig roll som en mötesplats där medborgarna kan utveckla sociala relationer. Föreningslivet genererar på det sättet ett socialt kapital i form av kompetens och vana att samarbeta med andra och ge och ta förtroende i medmänskliga relationer.

Den svenska demokratin har rötter i föreningslivet, och föreningslivet utgör fortfarande en bas för demokratins funktion. Föreningslivet utvecklar särskilda förutsättningar för den representativa demokratin genom att vänja och träna väljarna vid att gemensamt värdera, argumentera och fatta beslut. Det organiserar också en mångfald av politiska, ekonomiska och sociala intressen. I samband med 2000–01 års undersökningar av svenska folkets levnadsförhållanden gjordes en grundlig kartläggning av befolkningens föreningsaktiviteter²⁶. Frågor ställdes om medlemskap, aktivitet och eventuella förtroendeuppdrag för 28 olika förenings- eller organisationstyper.

Åren 2000–01 var i genomsnitt omkring 6 miljoner av den vuxna befolkningen medlemmar i någon förening. Det utgör närmare 89 procent av samtliga 16–84-åringar. Sedan 1992–93 är det en minskning med mellan 2 och 3 procentenheter. En summering av antalet medlemmar i de olika föreningstyperna visar på ungefär 17,8 miljoner föreningsmedlemskap. Det innebär att den svenska befolkningen i åldrarna mellan 16 och 84 år i genomsnitt är medlemmar i 2,6 olika föreningstyper. Precis som i början av 90-talet dominerar fyra organisationer, nämligen fackliga organisationer, idrottsföreningar, konsumentkooperativ samt boendeföreningar. Dessa organisationstyper svarar för över hälften, 54 procent, av samtliga medlemskap.

8.2.1 En allmän översikt

I tabell 8.1 ges en översiktlig bild av medlemskap och aktivitet inom det svenska föreningslivet. Redan i 16–24-årsåldern är mer än tre av fyra ungdomar medlemmar i någon förening och över 40 procent säger sig delta aktivt i föreningens verksamhet och det är här ingen större skillnad mellan pojkar och flickor. Aktivitetsnivån är högst i åldrarna mellan 35 och 54 år, för att sedan börja mattas något – mer accentuerat efter pensionsåldern. Men ännu uppe i 75–84-årsåldern deltar 30 procent av pensionärerna aktivt i någon förening.

Även för de övriga föreningsaktiviteterna i tabell 8.1 visas snarlika resultat. Det är ungefär lika stora andelar bland pojkar och flickor, 16–24 år, som har något förtroendeuppdrag i någon förening (16–17 procent), som någon gång talat på ett möte (drygt 30 procent) eller som någon gång försökt påverka ett beslut i någon förening (24 procent bland pojkarna och 22 bland flickorna). Med stigande ålder upp emot pensionsåldrarna ökar andelen som är involverade i dessa föreningsengagemang men nu blir också skillnaderna mellan könen större till kvinnornas nackdel. Efter pensionsåldern avtrappas andelen personer som på olika sätt är engagerade i föreningslivet.

²⁶ "Föreningslivet i Sverige – välfärd, socialt kapital och demokratiskola", rapport nr 98 i serien Levnadsförhållanden, SCB, 2003.

Tabell 8.1
Medlemskap och aktivitet inom det svenska föreningslivet. Särredovisning efter kön och ålder. År 2000/01. Procent

	Medlem i någon förening	Aktiv i någon förening	Förtroendeuppdrag i någon förening	Någon gång talat på ett möte	Någon gång försökt påverka ett beslut i någon förening
Samtliga	90,2	44,2	26,9	48,7	42,6
ÅLDER					
16–24 år	76,5	42,3	16,8	32,1	23,0
25–34 år	92,6	45,3	25,4	48,1	38,6
35–44 år	94,4	48,3	34,2	56,6	51,6
45–54 år	95,8	49,1	34,6	57,2	53,7
55–64 år	94,5	44,2	29,2	54,2	50,7
65–74 år	88,6	40,8	24,8	43,4	38,8
75–84 år	80,2	30,0	12,5	37,5	28,6
Kön och ålder					
Män, 16–24 år	79,7	43,1	17,6	34,0	24,4
25–44 år	94,2	51,2	33,3	57,1	49,1
45–64 år	95,1	51,6	36,3	65,7	58,9
65–84 år	88,1	40,4	22,7	56,8	46,6
Samtliga män	91,5	48,4	30,4	56,8	48,6
Kvinnor, 16–24 år	73,3	41,4	15,9	30,0	21,5
25–44 år	92,8	42,2	26,2	47,4	40,9
45–64 år	95,3	42,1	27,9	45,8	45,6
65–84 år	82,4	32,7	17,0	28,3	24,6
Samtliga kvinnor	89,0	40,1	23,5	40,7	36,6

8.2.2 Medlemskap i olika föreningstyper

Tabell 8.2 visar medlemsanslutningen till olika organisationstyper inom skilda köns- och åldersgrupper. Vi kan här se att man i ungdomsåldrarna främst är överrepresenterade när det gäller idrottsföreningar, men även, när det gäller lite äldre ungdomar, väl representerade i miljöorganisationer, friluftsföreningar, hobbyföreningar, motororganisationer, boendeföreningar, invandrarorganisationer, frireligiösa samfund och grupper för internationella frågor.

Å andra sidan av den åldersmässiga segregeringen, kan vi se att pensionärsgrupperna, såväl yngre som äldre, ligger över befolkningsgenomsnittet när det

gäller anslutning till politiska partier (mer om detta i avsnitt 8.3), handikapp- och patientföreningar, kvinnoorganisationer, föreningar inom svenska kyrkan, humanitära hjälporganisationer, nykterhetsorganisationer, ordenssällskap och konsumentkooperativ. Inom de flesta organisationsformerna har manliga pensionärer högre, eller betydligt högre, medlemsandelar än kvinnliga. Observera att vi här talar om organisations- eller föreningstyper: den som samtidigt sjunger i kör, spelar amatörteater och är med i konstföreningen noteras bara för ett medlemskap i "kulturförening". Det totala antalet medlemskap i enskilda föreningar är således större än vad vi visar här.

Tabell 8.2
Medlemskap inom olika organisationer och sammanslutningar bland vissa åldersgrupper. År 2000. Procent

	16- 24 år	25- 34 år	35- 44 år	45- 54 år	55- 64 år	65- 74 år	75- 84 år	Hela befolk- ningen, 16-84 år
Politiskt parti	3,8	1,8	5,4	7,6	10,5	14,9	12,0	7,3
Idrottsförening	43,8	36,2	36,9	34,3	25,2	18,4	8,7	31,1
Friluftsförening	5,4	7,4	9,7	12,2	11,0	9,2	4,6	8,9
Miljöorganisation	2,7	4,8	5,3	5,7	4,3	2,6	1,7	4,2
Kultur-, musik-, dans- eller teater	8,2	7,2	8,6	12,4	17,5	14,1	9,2	11,0
Annan hobbyförening	7,6	5,3	8,7	8,7	11,9	7,9	5,2	8,1
Motororganisation	4,3	7,8	7,4	9,2	7,6	5,2	3,8	6,9
Förening för boende	9,3	25,7	27,2	24,0	23,8	26,0	21,6	23,0
Handikapp- eller patientförening	1,4	3,2	3,2	4,9	6,4	8,9	6,5	4,6
Invandrarorg. (enbart invandrare)	5,0	7,1	6,7	8,1	4,6	2,7	..	6,0
Kvinnorganisation (enbart kvinnor)	0,0	1,0	1,5	3,0	2,9	2,2	2,5	1,9
Aktieägarförening	2,2	3,1	1,5	2,9	3,0	4,9	1,4	2,7
Grupp el. förening inom svenska kyrkan	2,6	3,2	3,9	4,0	5,8	8,1	6,5	4,6
Frivilligst samfund	3,0	3,6	1,7	2,1	3,4	2,5	4,0	2,8
Humanitär hjälporganisation	3,8	7,6	7,8	8,9	9,2	10,6	10,4	8,2
Facklig organisation (enb. förvärvsarb)	55,9	73,0	82,5	87,0	91,3	57,4	..	80,3
Nyktethetsorganisation	0,4	0,5	0,3	1,5	1,5	2,7	2,0	1,1
Frivillig försvarsorganisation	1,7	2,5	2,9	3,5	2,9	2,7	1,2	2,6
Fredsorganisation	0,4	0,5	1,0	1,3	0,8	1,1	0,4	0,8
Föräldraförening (föräldr. m barn 0-18 år)	..	11,5	18,1	14,8	16,9	..	..	15,3
Lokal aktionsgrupp	0,8	1,1	1,9	3,4	2,7	2,4	2,2	2,1
Grupp för internationell fråga	1,2	1,9	2,0	2,7	1,9	1,1	0,9	1,8
Ordenssällskap	0,4	0,5	1,4	2,8	4,8	4,7	3,5	2,4
Konsumentkooperativ, samfälligheter	8,2	22,9	30,7	35,9	38,6	39,5	30,5	29,5
Antal i befolkningen (1000-tal)*	900	1 189	1 205	1 231	1 020	743	589	6 876
Antal intervjuer*	768	996	1 012	1 005	832	592	472	5 677

*Gäller ej vid selektioner (föräldrar, invandrare, kvinnor etc.) Här hänvisas till rapporten "Föreningslivet i Sverige", rapport nr 98 i serien Levnadsvillkånder, SCB, 2003.

8.3 Partipolitiska aktiviteter

8.3.1 Medlem i politiska partier

Medlemsandelen i politiska partier har halverats sedan början av 80-talet. Åren 1980 och 1981 var i genomsnitt närmare 14 procent av den vuxna befolkningen medlemmar i något politiskt parti. Den högsta andelen under perioden nåddes 1984-85 med 15 procent partianslutna. Därefter har andelen successivt minskat till 6 procent år 2004. Under hela perioden har andelen medlemmar varit högre bland män än kvinnor. Skillnaden mellan könen har emellertid minskat från drygt 5 procentenheter 1980-81 till drygt en procentenhet 2004.

Under hela perioden visas en negativ utveckling i samtliga åldersgrupper.

Minst är medlemsnedgången bland pensionärerna, medan den kraftigaste flykten från partiväsendet har anförts av ungdomarna. Den allra kraftigaste nedgången finns bland unga män i åldersgruppen 16-24 år, för vilka andelen partimedlemmar minskat ned nästan tre fjärdedelar.

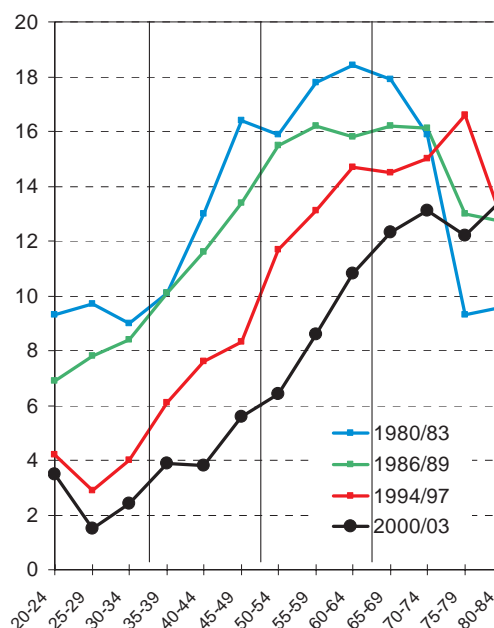
Fortsättningsvis skall vi mer i detalj studera utvecklingen beträffande partimedlemskap och mötesdeltagande med hjälp av multivariat analys.

I diagram 8.1.a-b visas de andelar som säger sig vara *medlemmar* i något politiskt parti, och vi gör här jämförelser mellan olika åldersgrupper (i femårsklasser) med kontroll för kön, klass, familjesituation och regionsstruktur.

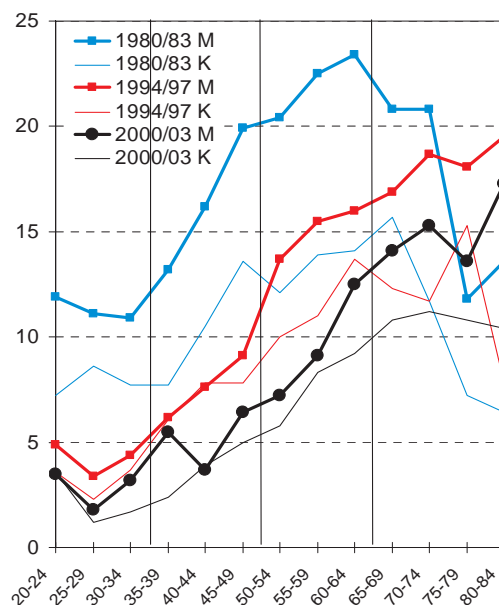
I diagram 8.1.a kan man tydligt se den markanta nedgången i partimedlemskap som ägt rum först fram till mitten av 90-talet, och som sedan fortsatt in i 2000-talet. En viss minskning skedde redan under 80-talet, men inte alls lika kraftig som under 90-talet. Vi ser att 90-talets och 2000-talets pensionärskollektiv har ett högre engagemang än de yrkesverksamma ända upp till 80-årsåldern. 80-talspensionärerna hade däremot en markant minskning efter 70-årsåldern. En rimlig tolkning är att erfarenhet från medelålderns mer omfattande deltagande, tillsammans med ökad hälsa, förlängs in i pensionsåldern, samtidigt som nästa generation i tilltagande omfattning lämnar partiorganisationerna eller aldrig engagerar sig. Vi ser en tilltagande för-gubbning av partiväsendet (det framgår även av nästa diagram). Sammantaget ser vi alltså en tydlig bild av att tillströmningen till de politiska partierna är i kraftigt avtagande, men att de som blev partimedlemmar under tidigare decennier är trofasta sitt parti högt upp i åldrarna.

I diagram 8.1.b visas skillnaderna i medlemskap mellan könen, med kontroll för klass, familjesituation och region. Under 80-talet hade män inom var och en av fem-årsklasserna betydligt högre andelar partimedlemmar än kvinnorna. Vid mitten av 90-talet såväl som vid 2000-talets början har könsskillnaderna däremot utjämnats radikalt fram till 50-60-års-åldrarna, men därefter är det åter männen som dominerar inom partiväsendet.

Diagram 8.1.a
Medlem i politiskt parti, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procental. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 8.1.b
Medlem i politiskt parti, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procental. Källa: ULF 1980-2003

8.3.2 Politiska möten

I diagram 8.2.a-b visas de andelar som säger sig ha varit på något politiskt möte under en ettårsperiod, där beräkningarna sker på samma sätt som när det ovan gällde medlemskap, även här med jämförelser mellan olika åldersgrupper (i femårsklasser).

I likhet med partianslutning har det i alla åldrar upp till 75 år skett en kraftig nedgång när det gäller politiskt mötesdeltagande sedan början av 80-talet. I de allra yngsta åldersgrupperna minskar mötesbesöken i grupperna i åldrarna mellan 20 och 35 år, från fem procent till knappt två procent. Därefter ökar mötesaktiviteten med stigande ålder fram till cirka 70 år. I alla åldrar är dock minskningen från tidigare perioder tydlig.

Skillnaden mellan könen har utjämnats sedan början av 80-talet, och i början av 2000-talet finns det över huvud taget inga skillnader mellan unga män och kvinnor.

Diagram 8.2.a

Deltog i möten i politiskt parti under senaste året, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

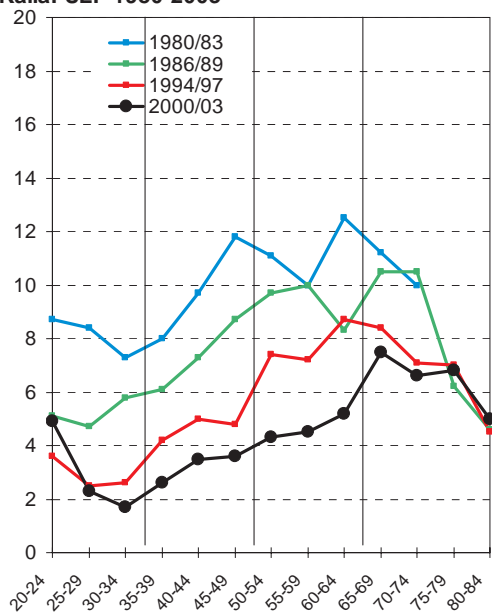
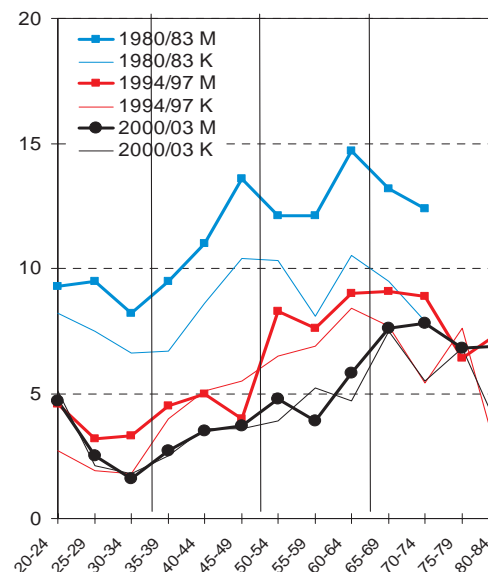

Diagram 8.2.b

Deltog i möten i politiskt parti under senaste året, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

8.4 Valdeltagande

Uppgifterna om valdeltagande är hämtade från 2002 års valdeltagandeundersökning som SCB genomfört i samband med arbetskraftsundersökningen (AKU) under september och oktober 2002. Urvalet omfattar cirka 40 000 personer i åldern över 16 år. I tabell 8.3 visas valdeltagande bland män och kvinnor i olika åldrar till riksdags-, kommun- respektive landstingsvalen 2002.

Valdeltagandet är högst i riksdagsvalet med 81 procent av de röstberättigade. I de övriga valen några procentenheter färre, cirka 78 procent.

Vid riksdagsvalet 2002 röstade cirka 70 procent av första- och andragångsväljarna (ca 18-24 år). Valdeltagandet är betydligt högre bland äldre: 77 procent i 25-29-årsåldern och ökar sedan med stigande ålder upp till 89 procent i 65-69-årsåldern. Bland de yngsta är könsskillnaderna ganska små, men efter 25 år upp till 60-årsåldern har kvinnorna en klar övervikt i röstningsbenägenhet. I pensionsåldrarna är männen i lika klar majoritet.

Valdeltagandet har gått ner. I riksdagsvalet 1982 röstade 91 procent av den röstberättigade befolkningen. Fram till riksdagsvalet 2002 har således valdeltagande minskat med cirka 10 procentenheter. I tabell 8.4 visas valdeltagandet i några grupper av yngre, medelålders och äldre. Här kan vi se att röstandet har minskat mest bland de yngre, 22–29 år, från över 90 procent i valen mellan 1976–1982 till 73 procent år 2002. Även bland medelålders och äldre har deltagandet minskat, men i lägre utsträckning.

Hur ser då åldersfördelningen ut bland de *valda* riksdagsmännen? I tabell 8.5 visas åldersfördelningen bland riks-

dagsmännen efter valresultaten vid ett antal val sedan 1956. Tendensen är en föryngring av riksdagen. Det finns numera mycket få ålderspensionärer. Vid samtliga val sedan 1982 har det rört sig om max 3–4 procent. Dessförinnan, så sent som 1970 var nästan en femtedel av riksdagsledamöterna över 65 år. Den dominerande gruppen utgörs av personer i den övre medelåldern, 50–64 år, som haft mer än hälften av posterna sedan början av 80-talet. En svag tendens till ökat ungdomsinflytande har märkts vid de senaste båda valen, då ungefär var tjugonde ledamot varit under 30 år.

Tabell 8.3
Valdeltagande bland de röstberättigade till riksdags-, kommun- resp. landstingsvalen 2002. Särredovisning efter kön och ålder. Procent¹

	Riksdagsvalet			Kommunfullmäktigevalen			Landstingsfullmäktigevalen		
	Män	Kvinnor	Båda könen	Män	Kvinnor	Båda könen	Män	Kvinnor	Båda könen
Förstagångsväljare,									
18–21 år	68,2	72,6	70,3	64,5	68,8	66,6	64,1	68,7	66,3
21–24 år	70,5	67,4	69,0	64,9	63,0	63,9	63,8	62,2	63,0
25–29 år	73,6	80,6	77,0	69,2	76,4	72,8	68,3	75,6	71,9
30–34 år	77,1	82,3	79,6	72,9	78,7	75,8	72,1	78,3	75,1
35–39 år	78,9	83,5	81,1	75,2	79,9	77,5	74,3	79,7	76,9
40–44 år	78,5	85,8	82,0	75,8	83,1	79,4	75,0	82,9	78,9
45–49 år	80,4	85,4	82,9	77,8	83,4	80,5	77,2	82,9	80,0
50–54 år	84,7	87,9	86,3	82,0	85,9	84,0	81,6	85,7	83,6
55–59 år	86,6	89,6	88,1	84,0	87,3	85,7	83,7	87,2	85,5
60–64 år	88,0	89,5	88,8	85,9	87,6	86,7	85,6	87,7	86,7
65–69 år	90,2	87,8	89,0	87,5	86,0	86,7	88,0	84,7	86,3
70–74 år	91,3	84,7	87,7	88,5	83,0	85,5	88,3	82,2	85,0
75– år	82,6	66,3	72,6	81,7	64,5	71,2	81,5	64,2	70,9
Samtliga röstberättigade	81,0	81,4	81,2	77,9	78,8	78,4	77,4	78,4	77,9

1) För uppgifter om osäkerhetstal vid skattningarna, liksom av populationstal och definitioner, hänvisas till "Valdeltagande vid valet 2002", Me 13 SM 0301, SCB.

Tabell 8.4
Valdeltagande i några åldersgrupper vid riksdagsvalen 1970–2002. Procent

	22-29 år	40-49 år	65-74 år	Samt- liga
1970	85,5	92,5	90,7	88,3
1973	88,5	93,3	91,0	90,8
1976	91,3	95,7	93,1	91,8
1979	90,2	94,3	92,9	90,7
1982	90,8	94,1	92,0	91,4
1985	87,7	94,3	94,0	89,9
1988	78,0	89,2	89,9	86,0
1991	81,9	90,5	91,1	86,7
1994	81,2	90,4	91,3	86,8
1998	76,5	85,0	87,7	81,4
2002	73,0	82,5	88,4	81,2

Tabell 8.5
Åldersfördelning bland riksdagsledamöter efter ett antal val 1956–2002. Procent

	18-29 år	30-49 år	50-64 år	65- år	S:a	Antal pers.
1956	0	37	43	12	100	230
1970	2	37	43	18	100	350
1982	1	41	56	3	100	349
1985	1	45	52	3	100	349
1988	1	45	52	3	100	349
1991	1	42	53	4	100	349
1994	5	43	51	1	100	349
1998	4	39	55	3	100	349
2002	4	44	51	2	100	349

8.5 Intresse för politiska frågor

Medlemskap, mötesdeltagande och valdeltagande kan ses som indikatorer på politiskt intresse. I den mån som vi har en minskning av förtroendet för politiska institutioner behövs en kompletterande indikator för politiskt intresse som inte kopplas till deltagande. Intresse för politik och att uttrycka sina politiska ståndpunkter försöker vi därför spegla genom frågan: "Hur brukar Du själv göra om

Du är med i ett sällskap, där samtalet kommer in på politiska frågor? Vilken av de här beskrivningarna tycker Du passar bäst in på Dig själv?" Följande svarsalternativ fanns tillgängliga:

- 6) Jag brukar inte bry mig om att lyssna när folk börjar prata om politik.
- 7) Jag brukar nog lyssna, men jag lägger mig aldrig i diskussionen.
- 8) Det händer ibland, men inte så ofta, att jag säger vad jag själv tycker.
- 9) Jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt.

I tabell 8.6 visas hur man svarat inom olika köns- och åldersgrupper vid början av 2000-talet, jämfört med svaren vid 90-talets början.

Vi ser här att de "passiva", de som aldrig lägger sig i en politisk diskussion (kolumn 3) har ökat och omfattar vid 2000-talets början närmare 30 procent av befolkningen. Och det är bland ungdomarna som passiviteten har ökat, bland 16-24-åringarna med 9 procentenheter (till 36 procent passiva) och bland 25-34-åringarna med 7 procentenheter (till 28 procent).

Andelen passiva är lägst i medelåldrarna, men ökar så åter bland ålderspensionärerna – bland de äldsta, 75-84-åringarna, uppger 46 procent att man aldrig lägger sig i en politisk diskussion. Bland dessa medelålders och äldre är dock andelarna oförändrade under 90-talet. Det är således ungdomarna som svarar för den negativa trenden.

Tabell 8.6

Deltagande i politiska diskussioner efter kön och ålder. Nuläge år 2000/01 i procent samt utvecklingen mellan 1992/93 och 2000/01 i procentenheter, där plustecken anger ökning och * att förändringen är signifikant

		Andel som valt resp. resp. alternativ på frågan: "Hur brukar Du själv göra om Du är med i ett sällskap, där samtalet kommer in på politiska frågor?"									
		Jag brukar inte bry mig om att lyssna när folk börjar prata om politik (1)	Jag brukar nog lyssna, men jag lägger mig aldrig i diskussionen (2)	Summa kolumn 1 + 2 (3)	Det händer ibland, men inte så ofta, att jag säger vad jag själv tycker (4)	Jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt (5)	Summa kolumn 4 + 5 (6)				
Samtliga	16-84 år	9.6 + 2.6*	18.9 + 0.6	28.6 + 3.2*	31.1 - 0.1	40.3 - 3.1*	71.4 - 3.2*				
Därav:	16-24 år	15.6 + 5.2*	20.4 + 3.9*	36.0 + 9.1*	25.5 - 3.2*	38.5 - 5.9*	64.0 - 9.1*				
	25-34 år	11.3 + 3.5*	16.3 + 3.7*	27.6 + 7.2*	28.6 - 2.4	43.8 - 4.8*	72.4 - 7.2*				
	35-44 år	8.9 + 4.3*	12.5 + 1.1	21.4 + 5.4*	33.1 + 0.2	45.5 - 5.6*	78.6 - 5.4*				
	45-54 år	5.6 + 1.3	14.6 - 3.2*	20.2 - 1.9	33.8 + 2.6	46.1 - 0.7	79.8 + 1.9				
	55-64 år	6.8 + 2.1*	19.8 - 1.0	26.6 + 1.1	34.1 + 0.4	39.3 - 1.5	73.4 - 1.1				
	65-74 år	9.5 + 1.6	26.5 - 1.3	36.0 + 0.3	33.3 + 1.4	30.7 - 1.7	64.0 - 0.3				
	75-84 år	12.1 - 0.3	33.7 - 0.1	45.8 - 0.5	26.9 - 0.5	27.3 + 1.0	54.2 + 0.5				
Kön och ålder											
Män											
Samtliga	16-84 år	8.8 + 2.0*	15.9 + 0.2	24.7 + 2.2*	31.1 + 0.6	44.1 - 2.8*	75.3 - 2.2*				
	16-24 år	16.0 + 4.6*	18.6 + 3.8	34.6 + 8.3*	25.3 - 3.2	40.0 - 5.1*	65.4 - 8.3*				
	25-44 år	8.8 + 2.7*	12.3 + 1.8	21.0 + 4.5*	31.1 - 0.3	47.9 - 4.2*	79.0 - 4.5*				
	45-64 år	6.4 + 1.4	14.1 - 2.5*	20.4 - 1.0	33.2 + 3.2*	46.4 - 2.2	79.6 + 1.0				
	65-84 år	8.1 + 0.3	25.2 - 0.7	33.2 - 0.3	31.8 + 0.3	34.9 + 0.1	66.8 + 0.3				
Kvinnor											
Samtliga	16-84 år	10.4 + 3.2*	21.9 + 1.0	32.3 + 4.2*	31.1 - 0.7	36.6 - 3.5*	67.7 - 4.2*				
	16-24 år	15.3 + 5.8*	22.1 + 4.0	37.4 + 9.9*	25.7 - 3.1	36.8 - 6.7*	62.6 - 9.9*				
	25-44 år	11.6 + 5.0*	16.7 + 3.1*	28.2 + 8.1*	30.6 - 1.9	41.2 - 6.2*	71.8 - 8.1*				
	45-64 år	5.9 + 1.9*	20.0 - 1.4	25.9 + 0.5	34.7 + 0.2	39.4 - 0.8	74.1 - 0.5				
	65-84 år	12.6 + 1.5	33.2 - 0.4	45.8 + 1.1	29.5 + 0.5	24.7 - 1.5	54.2 - 1.1				

Förhållandena blir naturligtvis spegelvända när man ser till de aktiva deltagarna. Om man enbart ser till det mest "aktiva" påståendet "jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt" instämmer 40 procent av befolkningen – en nedgång med 3 procentenheter under 90-talet. Här hamnar inte ungdomarna speciellt långt efter den medelålders generationen, och betydligt högre än ålderspensionärerna. I samtliga åldersgrupper upp till 65 år ligger andelarna mellan 39 och 46 procent. Det är dock de yngre som svarar för nedgången: åldersgrupperna upp till 44 år har minskat andelen aktiva med 5-6 procentenheter, medan de äldre grupperna i stort sett bibehållit sina andelar sedan 90-talets början.

I alla åldersklasser är det en högre andel av männen som deltar aktivt i politiska diskussioner. Det är dock något mindre skillnader mellan yngre män och kvinnor än bland de äldre.

8.6 Förmåga att överklaga beslut

En ytterligare indikator på politiska resurser är förmågan att kunna författa en skrivelse och överklaga ett beslut av en myndighet. På frågan "Skulle Du själv kunna författa en skrivelse och överklaga ett beslut av en myndighet?" svarade 68 procent av befolkningen, 16-84 år, ja (år 2004). Helt utelämnade (man kan inte överklaga själv, känner ingen som kan hjälpa till och vet inte heller vart man kan vända sig för att få hjälp) är ungefär

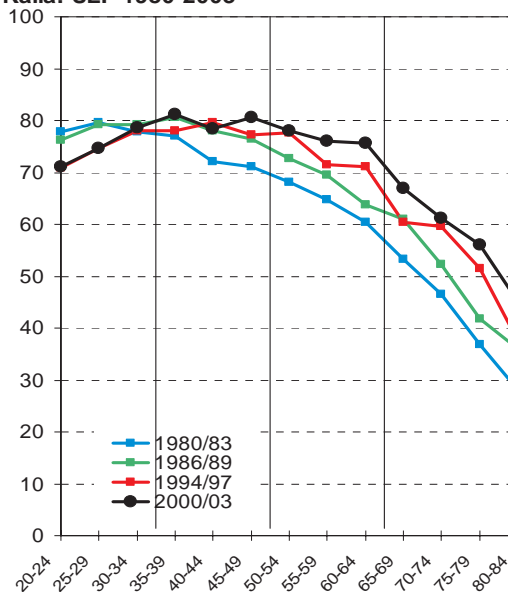
fem procent, eller omkring 350 000 personer. För en utförlig redovisning av svarsfördelningarna hänvisas till ”Politiska resurser och aktiviteter 1992–2001”, (kapitel 8), rapport nr 102 i serien Levnadsförhållanden, SCB.

I diagram 8.3.a–b visas andelen som säger att man själva skulle kunna klara av att överklaga ett myndighetsbeslut. I 8.3.a ser vi två intressanta tendenser. I åldrarna över 40 år har överklagandeförmågan ökat markant och successivt sedan början av 80-talet – allra tydligast är detta i de äldre grupperna från cirka 60 år. Detta är naturligt med tanke på den allt högre utbildningsnivå de äldre har med sig i bagaget, vilket borde leda till en allt högre kompetens även på detta område.

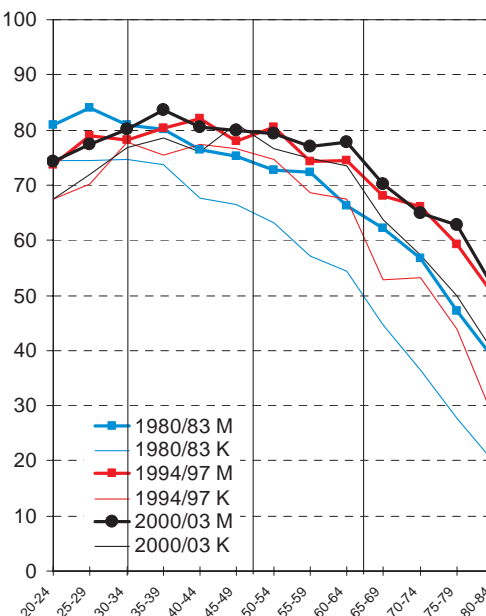
Det mest anmärkningsvärda i diagram 8.3.a är däremot det faktum att ungdomarna mellan 20 och 30 år (som också har allt högre utbildning) istället gått motsatt väg, och hamnar på lägre andelar än man hade både vid början och slutet av 80-talet. Här ligger det nära till hands att peka på känslor av främlingskap inför de ökande svårigheterna att etablera sig i vuxenvärlden, lägre, otryggare och senare inkomster, samt hög ungdomsarbetslöshet.

I samtliga åldersklasser och perioder har män större självförtroende än kvinnor, när man kontrollerar för klass, familjesituation och region (diagram 8.3.b). Könsskillnaderna ökar med stigande ålder och är mest markanta i pensionärsåldrarna. Den minskade kompetensen bland ungdomarna är tydlig både bland män och kvinnor.

Diagram 8.3.a
Förmåga att överklaga ett myndighetsbeslut, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 8.3.b
Förmåga att överklaga ett myndighetsbeslut, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Kapitel 9 – Utsatthet för kriminalitet och andra otrygga förhållanden

av Lars Häll

- utsatta för våld eller hotelser
- oro för våld
- utsatta för stöld eller skadegörelse
- ”oroande förhållanden”

9.1 Inledning

Kontroll över den egna situationen och trygghet mot oförutsedda och oönskade ingrepp i tillvaron är en viktig välfärdsdimension i livets alla skeden. En mängd aspekter kring detta behandlas i flera av rapportens kapitel. I detta kapitel skall vi studera kriminalitet ur ett offerperspektiv. I massmedia möts vi så gott som dagligen av rapporter om våld och andra övergrepp – något som naturligtvis påverkar oss i en eller annan form. I värsta fall kan de leda till att vi inte vågar gå utomhus av rädsla för att bli överfallna eller bestulna. När enskilda våldshändelser presenteras omfångsrikt och dramatiskt i massmedia leder det helt naturligt till att många människor blir rädda. Man identifierar sig med offret: det som kan hända andra kan naturligtvis också hända mig.

Både den faktiska kriminaliteten och den allmänna debatten kring denna får således välfärdskonsekvenser inte bara för dem som blir direkt drabbade, utan även för den övriga befolkningen, i form av oro och känslor av otrygghet. Som ett led i SCB:s undersökningar av levnadsförhållandena har vi försökt kartlägga några av dessa problem. Hur vanligt är då våldet i vårt samhälle och hur utbredd är oron för att man själv skall bli angripen? Vilka blir utsatta för stölder

och skadegörelser? Har kriminaliteten ökat eller minskat sedan början av 80-talet?

Först bara några ord om de speciella problem som är förknippade med kartläggningar av denna typ. För det första finns det vissa förhållanden som är näst intill omöjliga att studera i en intervjuundersökning. Man kan på goda grunder anta att det finns ett utbrett våld som de intervjuade av olika anledningar inte så gärna vill berätta om. Varken för polisen eller för SCB:s intervjuare. Exempel på sådana brott är sexuella övergrepp, misshandel och trakasserier inom familjen och andra brott där gärningsmannen är känd och finns inom bekantskapskretsen. Uppgifter om antalet våldsbrott av denna typ blir därför med all sannolikhet kraftigt underskattade.

En annan kategori av offer som inte kommer med i offerundersökningarna är barn och ungdomar under 16 år. Olika data om skolungdomar tyder på höga våldrisker inom gruppen både i och utanför skolan, i umgänget med kamraterna likaväl som vid konflikter med syskon och föräldrar²⁷.

²⁷ Se t.ex. ”Barns villkor”, rapport nr 110 i serien Levnadsförhållanden, SCB, 2005.

Kriminalitet är endast ett otrygghetsproblem i en serie, med beröringspunkter till samtliga välfärdskomponenter. Sett ur ett ungdomsperspektiv är trygghetsförlusten vid uppbrottet från barnhemmet och föräldrahemmet ett generellt välfärdsproblem. Svårigheter med att få en fast plats i förvärvslivet, ekonomiska besvär, problem med att skaffa en egen bostad och senare familjebildning kan leda till frustration och i förlängningen till konflikter av olika slag.

Brottsnivån kan således också vara ett slags mått på det sociala klimatet och olika typer av sociala konflikter. Stora klasskillnader kan ge utslag i omfattande egendomsbrottslighet, könsrollskonflikter påverkar volymen av kvinnomiss-handel och generationskonflikter kan ge hög ungdomsbrottslighet. Nivån och utvecklingen av brottslighet, och volymen av gärningsmän och brottsoffer i olika samhällsgrupper, kan således tolkas dels i termer av välfärd (vilka drabbas?), dels i termer av aktuella konflikter.²⁸

9.2 Utsatta för våld eller hotelser

Under 2000-talets första år uppgav cirka sju och en halv procent av befolkningen mellan 16 och 84 år att man under en ettårsperiod blivit utsatt för någon form av våld eller hot om våld. Detta motsvarar närmare 520 000 personer. Av dessa hade cirka fyra procent, omkring 265 000, drabbats av faktiskt våld medan övriga enbart blivit utsatta för något hot.

I diagramserien 9.1.a-c visas andelen som varit utsatt för *något våld eller hot* de senaste 12 månaderna, där vi jämför mellan olika åldersgrupper (femårsklasser) och mellan fyra tidpunkter: början av 80-talet (1980/83), slutet av 80-talet

(1986/89), mitten av 90-talet (1994/97) resp. början av 2000-talet (2000/03). Dessa beräkningar sker med hjälp av multivariat analys (se teknisk kommentar i kapitel 1) och med kontroll för kön, klass, familjesituation och regionsstruktur.

I diagram 9.1.a visas tydligt det kraftiga åldersberoendet. Utsattheten minskar från cirka 14 procent bland de yngsta, 20-24 år, successivt ned till under två procent i pensionärsåldrarna. Sannolikt är skillnaderna mellan åldersgrupperna i "verkligheten" ännu större. I en intervjuundersökning som denna är det ju den subjektiva uppfattningen av en våldshändelse som räknas. Om man haft möjlighet till en mera objektiv måttstock vid bedömningen av vad som skulle anses som våld eller hot är det tänkbart att skillnaden mellan unga och gamla blivit ännu större. Personer som är svaga i olika avseenden, äldre, rörelsehindrade, sjuka etc., har antagligen en lägre "toleransnivå" mot vad som kan uppfattas som våld eller hot. En händelse som de flesta ungdomar glömmer relativt snabbt, kan av äldre personer upplevas som ett allvarligt hot.

Utvecklingen sedan 80-talet fram till början av 2000-talet visar en kraftig ökning av våldet i samtliga åldersgrupper fram till 65-årsåldern. Härefter ligger utsattheten stabilt mellan 1-2 procent. Inte minst bland ungdomsgrupperna är ökningen mycket markant.

²⁸ För en allmän diskussion kring offerundersökningar och de mätproblem och restriktioner som förekommer vid dessa kartläggningar hänvisas till rapporten "Offer för vålds- och egendomsbrott 1978-2002", rapport nr 104 i serien Levnadsförhållanden, SCB, 2004.

Diagram 9.1.a

Utsatta för våld eller hotelser senaste året, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

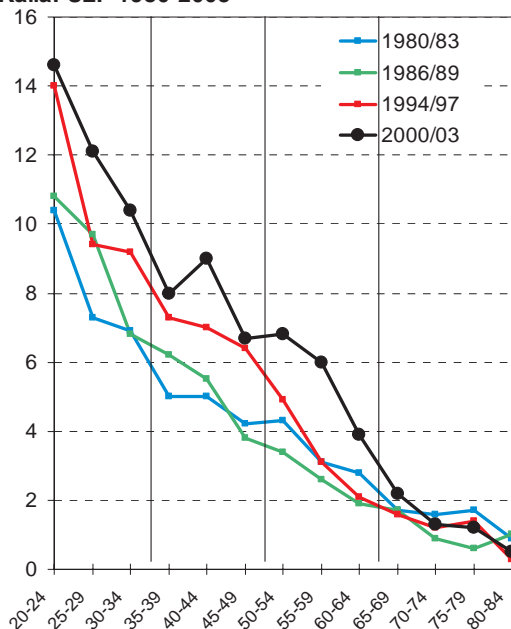
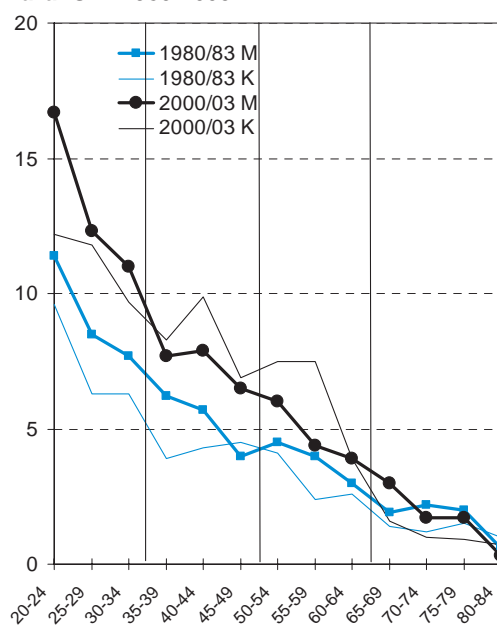

Diagram 9.1.b

Utsatta för våld eller hotelser senaste året, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

Den långsiktiga trenden för män och kvinnor går mot en utjämning. Ser man till årsdata för hela perioden sedan 1980 har männen årligen haft högre andelar utsatta än kvinnorna. Det är först 2002-03 som det skett en utjämning mellan könen, då både män och kvinnor, 16-84 år, låg på nivån 7,5 procent. Preliminära data från 2004 visar fortsatt lika nivåer. Karaktären av händelserna skiljer sig dock: dels drabbas männen oftare av faktiskt våld, kvinnorna oftare av enbart hotelser, dels drabbas männen oftare av s.k. "gatuvåld", medan kvinnorna i högre utsträckning utsätts för våld eller hot i en bostad eller i samband med tjänsteutövning.

I diagram 9.1.b visas skillnaderna mellan män och kvinnor i femårs-grupper, här av läsbarhetsskäl begränsade till början av resp. 80-tal och 2000-tal (de perioder då skillnaderna är mest markanta). Vi ser här att unga män är mest utsatta fram till ca 35-årsåldern, men att köns-skillnaderna blivit mindre vid 2000-talets början. Man kan se detta som att våld (framför allt "gatuvåld") traditionellt

ofta varit ett inslag i en aggressiv mansroll i ungdomsgenerationen, och offren är likaledes unga män i samma åldrar. Vi kan dock konstatera att skillnaderna mellan yngre män och kvinnor blivit mindre under senare år.

Härefter, i medelåldrarna mellan ca 35 och 60 år, har en tydlig omsvängning ägt rum. Kvinnor utsätts numera i högre grad än män i samtliga fem-årsgrupper för våld eller hotelser. Här handlar det om att kvinnor i dessa åldrar ofta hunnit skaffa familj, barn och kanske också brutit upp från en parrelation. Framför allt visar det sig att många ensamstående kvinnor med barn berättar om något våld eller hot i den egna bostaden och som ofta antagligen sammanhänger med aggression från nuvarande eller tidigare partners. När vi lägger samman alla undersökningarna sedan 1980 för att få säkrare värden visar det sig att i genomsnitt drygt 8 procent av de ensamstående mammorna berättat om något bostads-våld under en ettårsperiod – bland ensamstående småbarnsmammor blir års-genomsnittet hela 12 procent (2003: 15

procent). Dessa siffror är säkert också underskattningar p.g.a. högt mörkertal. Misshandel och konflikter med partners ligger inom den privata sfären som man inte gärna öppnar för en främmande intervjuare. Dessutom sker intervjuerna normalt i hemmet, där barn, partner eller besökande kan vara närvarande. Parallella trender till en ökande kvinnomisshandel kan vara att andelen ensamstående bland yngre och medelålders har ökat under senare decennier och att parbildningsprocessen präglas av allt flera och kortare relationer.

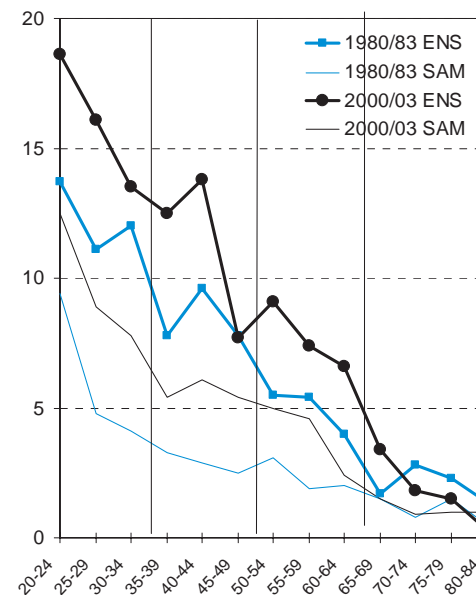
I ökande utsträckning drabbas också yngre och medelålders kvinnor av våld när man kommit ut i yrkeslivet – koncentrerat till vissa utsatta yrken t.ex. poliser och väktare, vårdpersonal, kollektivtrafik etc, dvs. de som i sin tjänst kommer i kontakt med den mera stökiga delen av allmänheten.

Att ensamstående löper större risk att bli utsatta för våld eller hotelser än sammanboende framgår tydligt i diagram 9.1.c. Den ökade våldsutvecklingen sedan början av 80-talet har dock drabbat både ensamstående och sammanboende (men på olika nivåer) fram till 70-årsåldern. Härefter är skillnaderna över tiden små och oregelbundna. Erfarenhetsmässigt vet vi att det framför allt är ensamstående män utan barn och ensamstående kvinnor *med* barn som blir utsatta. Som nämnts ovan tyder mycket på att detta våld delvis är av olika karaktär. Män drabbas främst på olika offentliga platser – gator, restauranger, nöjesställen etc. – medan kvinnor oftare blir utsatta för våld i den egna eller någon annans bostadslägenhet (ofta av nuvarande eller f.d. partner).

Diagram 9.1.c

Utsatta för våld eller hotelser senaste året, efter familjesituation, period och ålder. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal.

Källa: ULF 1980-2003

9.3 Oro för att bli utsatt för våld

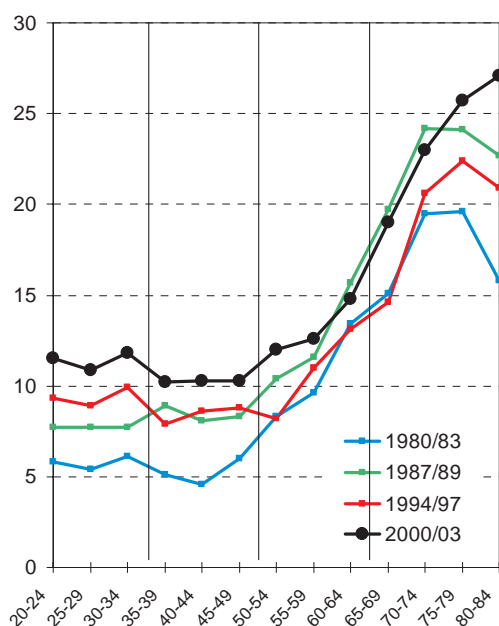
Att känna oro inför möjligheten av att bli utsatt för någon form av våld eller hotelser kan vara en följd av flera faktorer. En orsak kan naturligtvis vara att man själv eller någon anhörig tidigare drabbats av någon våldshändelse, vilket framgent satt sina spår. Den vanligaste orsaken är kanske dock mera allmänna stämningar som kan råda i samhället. När enskilda tragiska våldshändelser omfattande, upprepat och dramatiskt skildras i massmedia skapar detta helt naturligt ångest och försiktighet hos många människor.

Vi vet från tidigare undersökningar att detta inte minst gäller bland äldre människor. Undersökningarna av de äldres levnadsförhållanden har visat en omfattande oro för kriminalitet, samtidigt som de *reella* riskerna är relativt små. Det grundläggande välfärdsproblemet har här alltså inte varit de faktiska händelserna och riskerna, utan den subjektiva otryggheten som kriminaliteten, som i huvudsak drabbar yngre, skapar hos de äldre.

Nu kan vi emellertid visa att oron för att bli utsatt för våld är ett alltmer *ökande* problem även bland ungdomar och yngre medelålders personer. I diagram 9.2.a ser vi att denna oro, från att i början av 80-talet ha legat på cirka 5 procent, under 20-årsperioden fram till 2000-talets början, successivt har fördubblats till över 10-procents-strecket. Detta gäller i samtliga femårsklasser från 20 år uppemot 50-års-åldern. Härefter ökar oron med stigande ålder för att nå ett maximum ungefär vid 70-75-årsåldrarna. Vid tidigare mätningar har oron minskat något bland de allra äldsta (kanske beroende på att man inte så ofta har anledning att gå ut på kvällen). Våra färskaste data (2000/03) visar dock att oron fortsätter att stiga även bland 80-84-åringarna. Dessa resultat bygger på dem som svarat "ja, ofta" eller "ja, någon gång" på frågan "Har det under de senaste 12 månaderna hänt att Du avstått från att ge Dig ut på kvällen av oro för att bli överfallen, rånad eller på annat sätt ofredad?".

Diagram 9.2.a

Oro för våld efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Den ökande oron för våld bland ungdomarna förklaras främst av de stigande andelarna bland yngre kvinnor. I diagram 9.2.b visas att oron bland yngre kvinnor, 20 upp till 35-årsåldrarna, ökat från knappt 15 till 23-24 procent under 20-årsperioden fram till början av 2000-talet. I högre åldrar är utvecklingen inte lika tydlig, men stiger för varje äldre femårsgrupp snabbare än bland jämnåriga män, fram till 75-årsåldern.

Vi kan således konstatera att den ökade faktiska utsattheten för våld bland unga och medelålders kvinnor, som vi såts i tidigare avsnitt, även har följts av en stigande oro för att drabbas av våld eller hot. Bland de yngre männen har inte en faktiskt ökad våldsnivå, på samma sätt lett till nämnvärt högre grad av oro.

Slutligen visas i diagram 9.2.c att ensamstående är mer oroad för våld än samboende. Detta gäller för samtliga åldersgrupper utom bland de allra yngsta. I samtliga åldersgrupper ligger nivåerna bland både ensamstående och samboende högre vid början av 2000-talet än de gjorde vid 80-talets början.

Diagram 9.2.b

Oro för våld efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

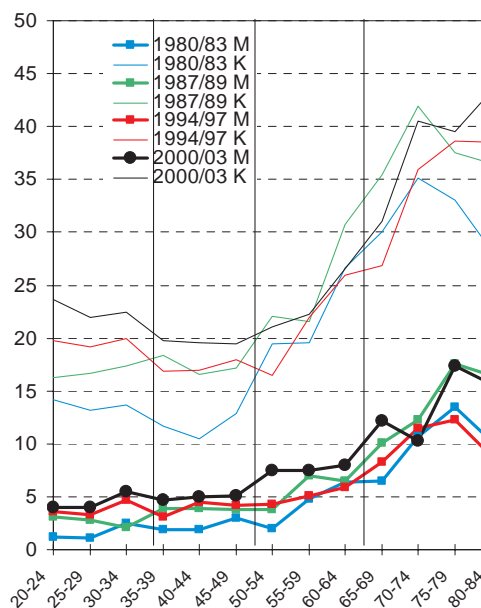
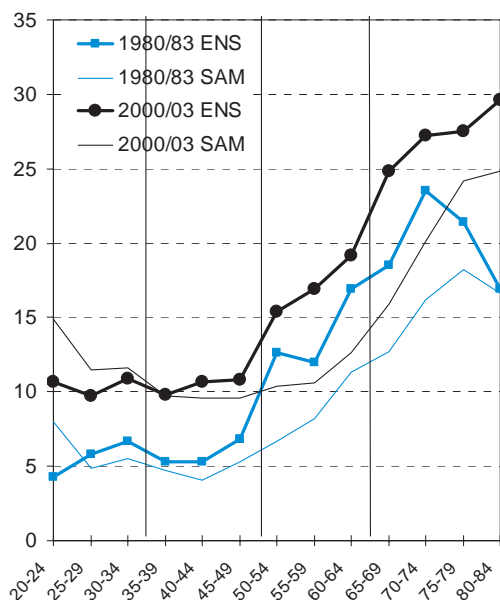

Diagram 9.2.c

Oro för våld, efter familjesituation, period och ålder. Med kontroll för kön, klass och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

9.4 Offer för stöld eller skadegörelse

I detta avsnitt redovisas hur stor andel av de svenska hushållen som under en ett-års-period blivit utsatta för någon stöld eller skadegörelse.

Vid intervjuerna gavs följande ingress till avsnittet: "Jag skall nu räkna upp några olika typer av brott. Har Du (eller någon i Ditt hushåll) blivit utsatt för något eller några av följande brott under de senaste 12 månaderna, alltså sedan... (datum)". Den intervjuade fick därefter ta ställning till var och en av sju olika brottstyper:

Stöld eller skadegörelse ...

- ... i den ordinarie bostaden;
- ... på vind, i källare, i garage eller annat förvaringsutrymme;
- ... i fritidsbostaden;
- ... av bil;
- ... av något i eller från bilen;
- ... av cykel, moped, MC, eller delar av dessa;

... annan stöld, t ex på arbetsplatsen, i samband med resor, av båt etc.

Då vi ovan redogjorde för olika typer av våldshändelser var det naturligt att låta den enskilde personen, den drabbade, stå i centrum. När det däremot gäller brott mot förmögenhet är det lika naturligt att vidga perspektivet till att omfatta hela hushållet. Vad som drabbar en enskild medlem av ett hushåll, bör ju i ekonomiskt avseende drabba samtliga familjemedlemmar.

När man däremot, som här, vill studera individuella egenskaper som kön, ålder, familjesituation eller socioekonomisk grupp måste redovisningen baseras på de enskilda individerna. Uppgifterna om stöld/ skadegörelse för de befolkningsgrupper som redovisas i diagrammen anger således hur många individer som tillhör drabbade hushåll.

Ungefär 25 procent av befolkningen uppger att man tillhör hushåll som under en ett-års-period blivit utsatta för någon stöld eller skadegörelse. Det är en andel som varit ganska stabil under senare år, men visar en ökning i ett 20-års-perspektiv. I diagram 9.3.a avslöjas emellertid kraftiga skillnader mellan olika åldrar. Yngre tillhör betydligt oftare drabbade hushåll än äldre. Exponering för egendomsbrottslighet påverkas i huvudsak av boendemiljön och av de egna stöldbegärliga tillgångarna. Ungdomar tenderar att bo i mindre attraktiva områden och bör därför vara mera utsatta än de äldre. De har å andra sidan mindre tillgångar. Statistiken tyder på att den första faktorn är den viktigaste. Andelar kring 35 procent bland 20-30-åringarna minskar till under 10 procent bland de äldsta. Skillnaden beror framför allt på fordonstillgreppen, i synnerhet beträffande cyklar, mopeder och motorcyklar, som i avsevärt högre grad drabbar de yngre.

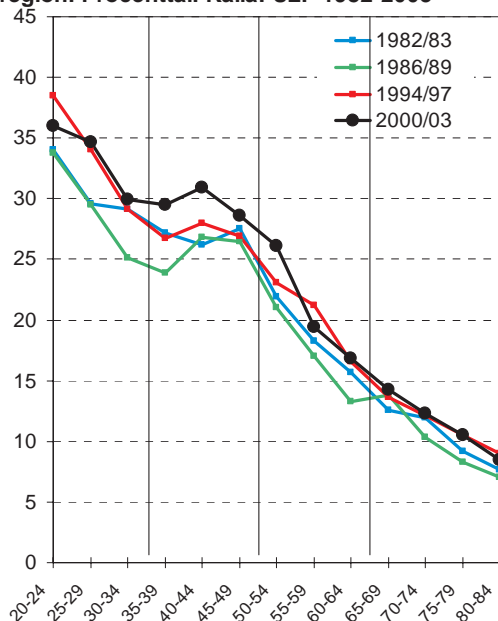
Kurvorna lutar dock inte likformigt nedåt med stigande ålder, utan visar en mindre topp i medelåldrarna kring 40-50 år. Det är då många hushåll har fått barn

med åtföljande fler cyklar etc. att stjäla eller göra åverkan på.

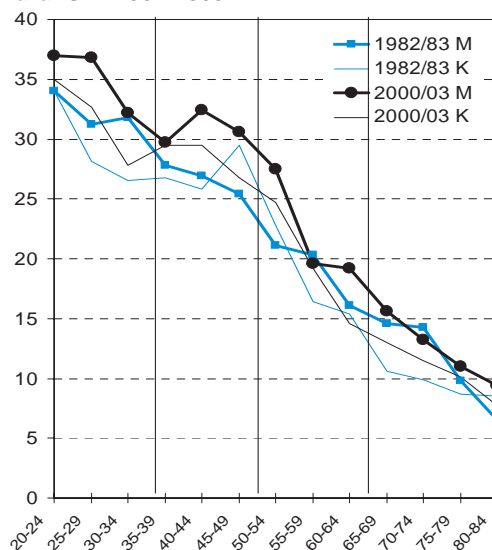
I flertalet åldersgrupper fram till pensionsåren skedde det en minskning av stöld-/skadegörelsenivåerna under 80-talet, men sedan följde en ökning fram till mitten av 90-talet. I de yngre medelåldrarna, cirka 35-50 år, fortsatte denna ökning in på 2000-talet, medan den för övriga åldersgrupper har stabiliserats. I pensionärsåldrarna över 20 år har skillnaderna varit små under hela 20-årsperioden.

Skillnaderna mellan män och kvinnor i diagram 9.3.b är ganska små men visar att män i flertalet åldersklasser redovisar en större andel drabbade än kvinnor. Detta beror främst på att de flesta kvinnor och män ingår i (tvåkönade) samboendehushåll. Dessutom rapporterar män i större utsträckning stölder/skadegörelser av eller från bilar. Även denna figur visar dock att ungdomar, både manliga och kvinnliga, drabbas betydligt mer än i de äldre generationerna.

Diagram 9.3.a
Personer som utsatts för stöld eller skadegörelse, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1982-2003

Diagram 9.3.b
Personer som utsatts för stöld eller skadegörelse, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1982-2003

9.5 Oroande förhållanden

I detta avslutande avsnitt kommer vi översiktligt att redovisa ytterligare några förhållanden som kan påverka både yngre och äldre människors trygghet. Det handlar om situationer eller förhållanden som ibland kan upplevas som hotfulla eller skrämmande: oro för sviktande hälsa, oro för den framtida ekonomin, oro för läget i världen m.fl. Oron för familjens kommande ekonomi redovisas mera detaljerat i en diagramsvit på samma sätt som för flertalet indikatorer i den här rapporten, medan övriga redovisas mer översiktligt i tabell 9.1.

Det är ganska svårt att uttala sig om huruvida det här är frågan om individuellt väl förankrade eller delvis socialt konstruerade opinioner som kommer till uttryck. Oberoende av vad som styr svaren, är det dock intressant att jämföra dessa mellan olika grupper av tillfrågade.

Oro för familjens ekonomi

Oron för sin eller familjens ekonomi under "det kommande året" (efter intervju-tillfället) följer av naturliga skäl de eko-

nomiska konjunkturernas upp och nedgångar. I diagram 9.4.a visas detta mycket tydligt. Oron för ekonomin ökar från 20-årsåldern upp till den yngre medelåldern (man lämnar föräldrahemmet, skall söka sig ut på arbetsmarknaden och så småningom bilda eget). Kurvorna från början och slutet av 80-talet visar att 30 upp till drygt 35 procent av ungdomarna, 20 – 35 år kände oro för sin ekonomi, en oro som sedan minskar successivt med stigande ålder till nedåt 5 procent i pensionärsåldrarna.

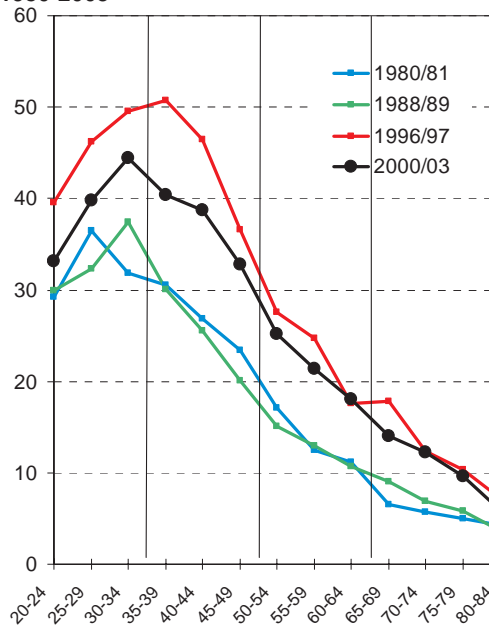
I samband med lågkonjunkturen och massarbetslösheten vid mitten av 90-talet ökade andelen som oroade sig för ekonomin dramatiskt i alla åldersgrupper, men mest markant bland ungdomarna. 1996/97 kände 50 procent, varannan av ungdomarna i 30-årsåldern, oro för sin eller familjens ekonomi. Efter 40-årsåldern minskade andelen oroade åter markant, men med genomgående högre värden än under 80-talet.

Vid 2000-talets början ser vi åter en viss nedgång för andelarna som oroar sig för sin ekonomi – främst bland ungdomar och yngre medelålders personer. Man intar en slags medelnivå mellan åttiotalets högkonjunktur och nittiotalets lågkonjunktur.

Kvinnor är oftare än män oroliga för familjens ekonomi – könsskillnaderna är störst under ungdomsåren och den yngre medelåldern. Framför allt gäller detta under 90-talets arbetslöshetskris, men även vid 2000-talets början är könsskillnaderna påtagliga bland de yngre (diagram 9.4.b).

Slutligen visas i diagram 9.4.c att ensamstående genomgående är mera oroliga för sin ekonomi än samboende. Detta har givetvis en real bakgrund i att ensamstående inte kan leva lika billigt som samboende: stordriftsfördelen bortfaller. Undantag utgörs av de allra yngsta. Även här är skillnaderna mest accentuerade vid 90-talets mitt och i början av 2000-talet.

Diagram 9.4.a
Personer som är oroliga för sin ekonomi, efter period och ålder. Med kontroll för kön, klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Diagram 9.4.b
Personer som är oroliga för sin ekonomi, efter kön, period och ålder. Med kontroll för klass, familjesituation och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

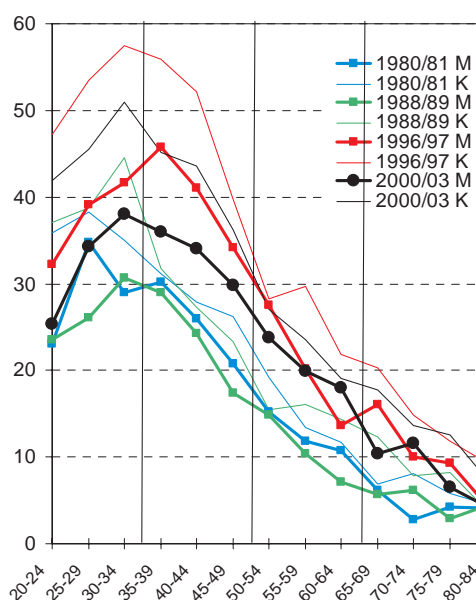
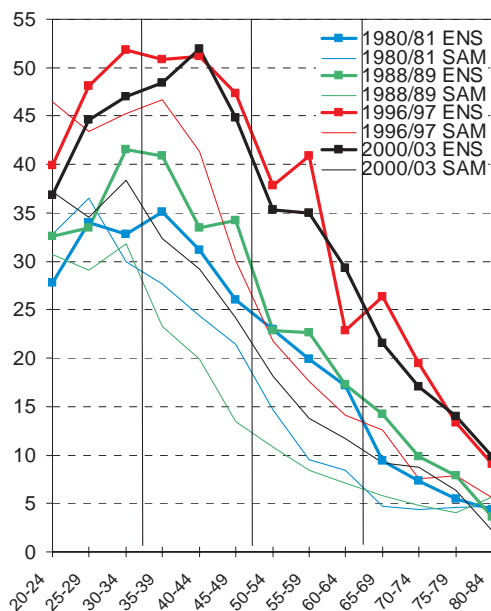

Diagram 9.4.c

Personer som är oroliga för sin ekonom, efter familiesituation, period och ålder. Med kontroll för kön, klass, och region. Procenttal. Källa: ULF 1980-2003

Övriga oroande förhållanden

Oro för att bli arbetslös har enbart ställts till dem som hade något förvärvsarbete vid intervjutillfället. Liksom oron för hushållets ekonomi följer oro för arbetslöshet arbetsmarknadens svängningar i hög- och lågkonjunktur (se tabell 9.1). Vid mitten av 90-talet låg andelen oroade kring 40 procent, men har nu fram till början av 2000-talet minskat till cirka 15 procent, i takt med de något gynnsammare utsikterna på arbetsmarknaden. De yngre kvinnorna är betydligt mera oroade än unga män, 23 procent jämfört med cirka 15 procent. I medelåldrarna ligger nivån för båda könen kring 12-14 procent.

Ungefär en fjärdedel av befolkningen känner oro för inbrott eller skadegörelse i bostaden. Här andelen högst i den övre medelåldern, cirka 30 procent, och minskar ned till 20 procent bland de yngre, 20-34 år. I alla åldersklasser är oron högre bland kvinnor än bland män.

Den viktigaste förklaringen till hälsvariationer i befolkningen är givetvis det biologiska åldrandet, men hur tidigt

ohälsan gör sig gällande, är en följd av vår livsföring i vid bemärkelse – av påfrestningar i arbetslivet och av vår allmänna livsstil (för en diskussion och redovisning kring detta, se kapitel 5 "Hälsa"). Detsamma gäller *oron för sin hälsa*: den ökar givetvis med stigande ålder och påverkas också förmodligen av redan inträffade hälsobrister. I tabell 9.1 visas att andelen oroade stiger från cirka 30 procent bland ungdomarna till cirka 40 procent i åldrarna över 50 år. I alla åldrar är oron mera utbredd bland kvinnor än män.

Oro för att "man själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller HIV-smitta" har minskat dramatiskt under 90-talet. Det är här frågan om en halvering, från 15 procent oroade 1993 (snarlika värden uppmättes vid slutet av 80-talet) till sju procent vid början av 2000-talet. Skillnaden är numera ganska liten mellan ungdomar och personer i medelåldern, liksom mellan könen. Lägst andelar förekommer bland pensionärerna.

Frågor om *oro för miljöförstöring*, dels kring hemorten, dels i världen i stort, har i ULF-undersökningarna ställts sedan mitten av 80-talet. Några generella iakttagelser kan dras från dessa: oron är betydligt större för den globala miljöförstörelsen än för de eventuella problemen kring hemorten; oron har minskat under 90-talet – främst beträffande den lokala miljöförstörelsen; kvinnorna är vid samtliga mättillfällen mera oroade än män och ungdomar är något mindre oroade än personer i medelåldern, 35-64 år.

Oro för Sveriges energiförsörjning är lägst bland ungdomar, cirka 22 procent, och ökar sedan till närmare 40 procent i åldrarna över 50 år. Skillnaderna är här små mellan män och kvinnor.

Indikatoren "oro för den internationella situationen" är antagligen den som påverkas mest av det rådande tillståndet i världen, där dagsaktuella skeenden som en plötsligt uppflammande konflikt kan göra tidigare svar överspelade. Vad vi

kan se från olika mättillfällen är dels att åldersskillnaderna är små, dels att kvinnor är betydligt oroligare än män. Vid mätningarna 2000/01 låg andelen oroli-

ga på mellan 50 och 55 procent i alla åldersgrupper, kvinnorna på cirka 60 procent och männen omkring 45 procent.

Tabell 9.1
Några andra oroande förhållanden. Särredovisning efter kön och ålder. 2000/01. Procent.

		Har under den senaste tiden känt sig orolig för...				
		..familjens ekonomi	..att bli arbetslös ¹	..inbrott eller skadegörelse i bostaden	..sin egen hälsa	..aids eller hiv-smitta ²
Män,	20-34 år	34,6	14,8	16,1	24,3	7,2
	35-44 år	30,6	14,3	21,3	29,7	6,9
	50-64 år	18,2	13,6	25,4	34,7	7,0
	65-84 år	8,4	..	20,7	36,5	4,7
	Samtliga män, 20-84 år	24,5	13,9	20,8	30,8	6,6
Kvinnor,	20-34 år	46,3	22,7	25,0	34,8	9,1
	35-44 år	37,3	13,2	24,8	38,8	7,5
	50-64 år	22,4	10,0	33,3	45,3	9,0
	65-84 år	16,7	..	26,0	42,0	6,0
	Samtliga kvinnor, 20-84 år	31,2	15,0	27,3	40,1	8,0
Båda könen,	20-34 år	40,2	18,5	20,3	29,4	8,1
	35-44 år	33,8	13,7	23,1	34,1	7,3
	50-64 år	20,3	11,9	29,3	40,0	8,0
	65-84 år	13,0	..	23,6	39,6	5,3
	Samtliga 20-84 år	27,8	14,4	24,1	35,5	7,3

1) Enbart förvärvsarbete

2) "Orolig för att Du själv eller någon nära anhörig skall drabbas av aids eller hiv-smitta?"

Tabell 9.1 (forts.)

		Har under den senaste tiden känt sig orolig för...			
		..miljöförstöring kring hemorten	..miljöförstöring i världen	..Sveriges energiförsörjning	..den internationella situationen
Män,	20-34 år	23,7	71,3	21,5	43,5
	35-44 år	26,5	78,1	28,3	48,4
	50-64 år	28,6	75,4	36,8	43,0
	65-84 år	26,1	75,1	37,6	39,5
	Samtliga män, 20-84 år	26,2	75,0	30,3	44,1
Kvinnor,	20-34 år	32,3	79,7	21,6	59,9
	35-44 år	36,2	83,0	31,0	63,3
	50-64 år	41,3	83,6	39,4	61,3
	65-84 år	37,0	77,9	37,7	58,4
	Samtliga kvinnor, 20-84 år	36,7	81,3	32,2	60,8
Båda könen,	20-34 år	27,8	75,4	21,5	51,4
	35-44 år	31,2	80,6	29,5	55,8
	50-64 år	34,9	79,5	38,1	52,1
	65-84 år	32,2	76,6	37,7	50,1
	Samtliga 20-84 år	31,4	78,2	31,3	52,5

Rapportförteckning

I serien Levnadsförhållanden har följande rapporter utkommit:

1	Hälsa och sjukvårdskonsumtion 1974	22	Social rapport om ojämlikheten i Sverige
2	Sysselsättning och arbetsplatsförhållanden 1974	23	Våra dagliga resor. Behov och resurser
3	Boendeförhållanden 1974	24	Offer för vålds- och egendomsbrott 1978
4	Utbildning och studiedeltagande 1974	25	Handikappad. Delaktig och jämlik? 1977/78
5	Ekonomiska förhållanden 1974	26	Data om invandrare
6	Levnadsförhållanden – utveckling och nuläge enligt tillgänglig statistik	27	Social Report on Inequality in Sweden
7	Sysselsättning och arbetstider 1975	28	Välfärd för vem?
8	Översikt över välfärdens fördelning 1975	29	De studerandes ekonomi och levnadsstandard 1976/78
9	Invandrarnas levnadsförhållanden 1975	30	Ekonomisk stagnation – vad har hänt med välfärden? 1975–1981
11	Hälsa och sjukvårdskonsumtion 1975	31	Politiska resurser 1978
12	Arbetsmiljö 1975	32	Arbetsmiljö 1979
13	Boendeförhållanden 1975	33	Perspektiv på välfärden 1982
14	Utbildning, vuxenstudier och förvärvsarbete 1975	34	Skattereformens fördelningseffekter
15	Arbetsförhållanden och sjukfrånvaro	35	Utbildning och utbildningseffekter
16	Låginkomstfamiljerna – vilka de är och hur de lever 1975/76	36	Arbetslöshetens offer
17	Fritidsaktiviteter 1976	37	Oregelbundna och obekväma arbetstider
18	Ensamhet och gemenskap – perspektiv på social förankring 1976	38	Tema invandare
19	Regionala levnadsnivåvariationer 1975/76	39	Hushållens förmögenheter årsskiftet 1981/82
20	Hur jämställda är vi? 1975/77	40	Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster?
21	Om barns villkor	41	Handikappade
		42	Ohälsa och sjukvård 1975–1983

43	Pensionärer	71	Familj i förändring
44	Våra dagliga resor. Behov och resurser 1978–1983	72	Sociala relationer 1988-89. Tabeller
45	Boende 1975–1983	73	Några medicinska handikappgrupperns levnadsförhållanden
46	Den svenske bonden	74	Handikappade 1975 –1989
47	Sysselsättning 1975–1983 (tabellsammanställning)	75	Facklig anslutning och aktivitet 1980–1989
49	Tandhälsa och tandvård	76	Ohälsa och sjukvård 1980–1989
50	Det svenska klassamhället 1975–1985	77	Utbildning och uppväxtförhållanden
51	Ojämligheten i Sverige 1975–1985	78	Arbetsförhållanden, ohälsa och sjukfrånvaro 1975–1989
52	Socialbidragstagarna 1983–1985	79	I Tid och Otid. En undersökning om kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91
53	Perspektiv på välfärden 1987	80	Tidsanvändningsundersökningen 1990/91. Tabeller
54	Ett decennium av stagnerande realinkomster	81	Pensionärer 1980–1989
56	Fritid 1982–1983	82	Våra dagliga resor 1982–1991
57	Minskad lönespridning 1968–1981	83	Vilka ungdomar motionerar mer?
58	Inequality in Sweden	84	Boende 1975–1991
59	Så använder vi tiden	85	Fritid 1976–1991
60	Jordbrukarnas levnadsförhållanden 1975–1987	86	Föreningslivet i Sverige – en statistisk belysning
61	Arbetsmiljö 1986–1987. Preliminära resultat (tabeller)	87	Barns hälsa 1988–89
62	Barns levnadsvillkor	88	Offer för vålds- och egendomsbrott 1978–1993
63	Leva i Västervik	89	Barn och deras familjer 1992–93
64	Ungdomars inträde i arbetslivet 1973–1985	90	Politiska resurser och aktiviteter 1978–1994
65	Sysselsättning, arbetstider, arbetsmiljö 1986–1987	91	Välfärd och ojämlikhet i 20-årsperspektiv 1975–1995
66	Offer för vålds- och egendomsbrott 1978–1989	92	Sysselsättning, arbetstider och arbetsmiljö 1994-95
67	Vuxnas studiedeltagande 1975–1989	93	Äldres levnadsförhållanden 1980–1999
68	Ohälsa och sjukvård 1988-89. Preliminära resultat (tabeller)	94	Tandhälsa och tandvårdsutnyttjande 1975–1999
69	Tema invandrare		
70	Mer eller mindre arbete? – löntagarnas arbetstidsönskemål		

95	Ohälsa och sjukvård 1980–2000	103	Fritid 1976–2002
96	Integration till svensk välfärd? Om invandrares välfärd på 1990- talet	104	Offer för våld och egendomsbrott 1978–2002
97	Funktionshindrade 1988–1999	105	Bruk och missbruk, vanor och ovanor – Hälsorelaterade lev- nadsvanor 1980–2002
98	Föreningslivet i Sverige (Välfärd; Socialt kapital; Demokratiskola)	106	Perspektiv på välfärden 2004
99	Tid för vardagsliv	107	Så bor vi i Sverige. Bostäder, bo- endemiljö och transporter 1975-2002
100	Välfärd och ofärd på 1990-talet	108	Ungdomars etablering. Genera- tionsklyftan 1980-2003
101	Associational life in Sweden (Ge- neral Welfare, Social Capital, Tra- ining in Democracy)	109	Sysselsättning, arbetstider och arbetsmiljö 2002-2003
102	Politiska resurser och aktiviteter 1992–2001	110	Barns villkor

I serien Levnadsförhållanden har även följande appendix utkommit:

1	Teknisk rapport avseende 1974 års undersökning av levnadsförhållanden
2	Försök med hushållsansats i SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden. En mätteknisk och statistisk utvärdering (slut)
3	Teknisk rapport avseende 1975 och 1976 års undersökning av levnadsförhållanden (slut)
4	Teknisk rapport avseende 1977 och 1978 års undersökning av levnadsförhållanden
5	Förändringsskattningar i undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF). En redovisning av metodstudier och rekommenderad metodik
6	Teknisk rapport avseende 1980-81 års undersökning av levnadsförhållanden
7	Teknisk rapport avseende 1982-83 års undersökning av levnadsförhållanden
8	Återintervjustudier i undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF) 81, 83 och 84
9	Mätproblem i surveyfrågor. Analys av variationen i tillförlitlighet
10	Den socioekonomiska indelningen (SEI) i tre SCB-undersökningar
11	Kvaliteten vid retrospektiva frågor om tidigare yrkesexponering. En utvärdering av yrkeshistoriken i undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF)
12	Återintervjustudie i undersökningen av levnads förhållanden (ULF) 1989
13	Teknisk rapport avseende 1984-85 års, 1986-87 års och 1988-89 års undersökning av levnadsförhållanden
14	Genomlysning av undersökningen av levnadsförhållanden (ULF)

- 15 Teknisk rapport avseende 1990-91 års och 1992-93 års undersökning av levnadsförhållanden
- 16 The Swedish Survey of Living Conditions. Design and methods

Supplement till Appendix 15 och 16: Teknisk information om ULF 1994-99. Finns endast på SCB:s hemsida www.scb.se

- 17 Analys av bortfallet bland "utsatta" grupper i Undersökningen av levnadsförhållanden (ULF) 1986-1999

Summary

by Joachim Vogel and Lars Häll

Introduction

Differences in living conditions of the population are determined by a number of stratified variables such as sex, labour market status, social class, generation, region, family circumstances, and ethnic group. Statistics Sweden regularly probes welfare trends of various population groups, examining how welfare gaps change over time and how they increase or decrease. The series of reports entitled Living Conditions includes a sub-series in this vein (reports on vulnerable groups). More comprehensive reports show how the Swedish structure of distribution has changed on the whole, and how things look from an international perspective. Statistics Sweden's surveys and previous reports show that, among other things, class and gender differences have been reduced in the long-term, while generational differences have increased as far back as we can follow in the statistics²⁹. Statistics show that welfare of the generation of young adults has long since been developing less favourably than that of older generations.

In this report we describe living conditions for the generation of young adults from two angles. First, we show how welfare has changed for young adults (aged 20-34) in real terms, with a broad

welfare perspective for some ten welfare components. Here we illustrate how employment, working environment, income, material living standard, health, political participation, social networks, security and safety have developed, and if welfare for young adults of a certain age has decreased or increased. Our other perspective uses a systematic welfare comparison with other age groups. Here we would like to show how welfare of young adults holds an even pace with that of older generations: is the generation gap widening or becoming narrower? This report describes development since 1980.

Welfare is determined by welfare production that occurs on the *labour market* (income from work, income security, working environment), supplemented and modified via *the welfare state* (public transfers and services), and by *the family* (support from parents, dependency burden, large-scale benefits of cohabitation). When we study welfare economy for different population groups, we see the effects of cooperation between the three *welfare institutions* (known as a "welfare mix" consisting of the labour market, the welfare state, and the family), partly in the present and partly in the past.

We can see *welfare as a career* outstretched over our lifetimes. During the different phases of life we have different needs and resources. The labour market, the welfare state and the family also offer us different opportunities. Young people will establish themselves in the adult

---

²⁹ Vogel, J. and Råbäck, G. (2004): Materiell ojämlikhet i tids- och internationellt perspektiv. (Material inequality from both a time perspective and an international perspective) Chapter 4 in Valfärd och ofärd på 90-talet. Report 100 in the series Living Conditions. Statistics Sweden

world, and begin their welfare career via occupational training, moving from their parents' homes, entering the labour market, finding their own residence, settling down with a partner and starting a family, as consumers with their own finances and participating as adults in community life (as citizens and in associations) etc.

The generation of young adults today is under more pressure during the *establishment phase* than earlier generations. *Educational demands* have increased markedly, leading to postponement of gainful employment, income, residence, and *lower living standard at the same chronological age*. During the crisis of the 1990s, the generation of young adults was further under pressure via a sharp rise in unemployment of young adults. This contributed to a longer establishment phase and a lag in welfare compared to older generations.

In general, we can summarise the generational differences as follows:

- The welfare career of young adults was delayed on a broad front. The establishment phase was stretched out over time and ended at a higher chronological age.
- Employment, income, living standard and health were unchanged or even reduced, compared to people in the same age group of some 20 years ago.
- The 1990s resulted in a deep letdown for young adults, but there was a marked recovery up until 2003.
- Older generations experienced a more favourable development of welfare.
- Generational differences have therefore increased.

During the same period, and even during the crisis of the 1990s, the older generations experienced a continued positive development. Retired people received increased pension rights (through the impact of pension reforms and increased employment of women during the 1970s and 80s). The estab-

lished generation of middle-aged parents had better employment and income security.

Data and method of analysis

This report is based on Statistics Sweden's annual surveys of living conditions (ULF). In order to present detailed welfare statistics for finely broken down age groups (5-year groups from ages 20-84) calculations have been made for four periods which span several years (4 years in the beginning of the 1980s, the end of the 1980s, the mid-1990s, and the beginning of 2000s). The data includes about 20 000 interviews per period.

We refine the age effect in this report: all calculations of age differences are controlled for structural differences in class, family situation, sex and region. These calculations are built on regression analysis, where separate estimates are made for finely broken down age groups (5-year groups). To allow for maximum clarity, we present the calculations in the form of coloured graphs and not in table format.

Young adults and working life (Chapter 2)

Today's generation of young adults has been introduced to a much harsher situation on the labour market than earlier generations. During the 1990s, more than one in ten jobs disappeared. Since then, recovery has hardly come halfway.

Due to this fact, newcomers on the labour market came in on a much lower employment level, and unemployment was considerably higher than for those who were young during the 1970s and 80s. In the mid 1990s, one in five people aged 20-24 were *underemployed*, and every other person had *temporary employment*.

At the same time, young adults are more highly educated, but required skills and expectations on the labour market are also higher. Today we see a more qualified younger generation meeting a

harsh labour market marked by global competition, increased productivity and a more demanding *working environment*. As a result, young adults evaluate the working environment more negatively than during the 1980s. Statistics Sweden's surveys show that more young adults today report *physical strain* occurs in their work, and more feel their work is of a simple and forced-pace nature compared to both young adults of the 1980s and older workers of the 2000s.

Further, there are considerably more young adults who report an *instrumental attitude* towards work ("working only for the money") than previous generations. In general, this applies to all age groups during the 1990s, but especially to the generation of young adults.

Economic resources (Chapter 3)

In Chapter 3, we show that income differences between the different generations have increased during the last 20 years. The results point towards increased generation gaps for all indicators. However, we can also see real improvements for all age groups from the end of the 1990s.

During the establishment phase of those around age 20, employment is considerably lower than for those who are middle aged. Employment has fallen partly due to increased education of young adults, and the relative rise in unemployment during the beginning of the 1990s. Therefore, *income from work* has decreased during the crisis of the 1990s for people aged 20-24 (in real terms), and has by and large remained the same since the mid 1980s until the mid 1990s for people under age 50. After the recovery at the end of the 1990s, income from work has increased for all age groups, compared to the mid 1990s. However, income has increased considerably more for middle-aged people, and the income gap with the generation of young adults has increased sharply.

Disposable income (purchasing power in relation to "needs" with consideration to household size) has increased for all ages since the middle of the 1980s and up until the beginning of the 2000s. Nevertheless, this increase is the smallest for the youngest and largest for those aged 50-60. The generation differences have thus increased as well in terms of disposable income.

The poverty rate has increased among those aged 20-24 during the 1990s, and has since fallen somewhat in the 2000s. Poverty among young adults is still considerably higher than among middle-aged people.

Significant changes have occurred in the upper parts of income distribution. The percentage of *affluent people* (who have disposable incomes corresponding to at least double the social assistance norm) has increased dramatically for middle-aged people (aged 45 and above). A certain increase is also apparent in the generation of young adults.

Acute problems with household finances (problems in making payments, loans for food, social assistance, unpaid rental fees etc) are much more common for younger people. A sharp increase also occurred here during the 1990s, but has since dropped somewhat up until the 2000s.

Material standard (Chapter 4)

The material standard of the population is determined by their income from work, taxes and assistance together with our dependency burden. Income needs vary during the different cycles of our lives, as does consumption and material standard. The generation of young adults is now receiving income from work somewhat later than previous generations. During the 1990s, this implied a dramatic increase in unemployment of young adults and thereby reduced income for them. As with previous generations, today's young adults must not only establish themselves not only in terms of work and secure income, but

also in terms of consumption (residence, independent finances).

Work and income thus come later, resulting in increased generation gaps in living standards compared to the 1980s, especially during the 1990s, and partly during the 2000s. In most respects, living standards of young adults have stagnated and even decreased in some aspects, compared to previous generations of young adults. In parallel with stagnation or reduced standard, we have measured significant improvements in standard for people who are middle-aged or retired. The crisis of the 1990s had only slight consequences for these generational groups. Upon retirement, many pensioners were able to continue living the same material lifestyle as before, due to increased pension rights.

While the percentage of those with "*low standard of living*" (an index) has dropped by 50 per cent for pensioners since the 1980s, the percentage of young adults in this category has increased. While the percentage of young adults taking *holiday trips* dropped, the percentage of pensioners able to travel increased sharply. The number of people over 50 *owning cars* also increased sharply, while this figure dropped for those under age 30.

Furthermore, the *standard of housing space* has fallen for the generation of young adults (under age 30), while an increase has occurred for those middle-aged and retired. Similarly, *single dwelling housing* has declined for younger people, but increased for those over age 50.

Thus, generation gaps have occurred in two ways: partly by the improvements in standard for those over age 50, and partly because of stagnation and actual reductions in standard for young adults.

Health (Chapter 5)

Reasons for changes in public health are complex, but we are able to trace these changes in population groups via meas-

uring their health from year to year. Changes in public health can be seen as reactions to stress related to employment and working environment, the natural environment, social relations, income problems and material standard of living, and insecurity within these areas. Surveys show increased problems of welfare during the 1990s within these areas (see employment and working environment in Chapter 2 and economic resources in Chapter 3).

Public health has taken different directions for different age groups. During the 1990s, Statistics Sweden has registered declining health, especially for young adults. Health problems occur somewhat earlier than in the beginning of the 1980s (i.e. at a younger age).

This tendency is not as clear among those of older age groups, particularly concerning those who are retired. In some respects, we can also see an improved ability to function and work. Differences in health between generations have thus been somewhat reduced, due to a clear worsening for the generation of young adults.

Ill-health increased the most for the generation of young adults, all health indicators considered. This particularly applies to psychosomatic indicators (insomnia, fatigue and anxiety).

Lifestyle also affects public health development. Surveys show that smoking has sharply declined in the generation of young adults. More and more are exercising, but obesity is also on the rise.

Statistics Sweden's methods to measure health include some subjective elements (they are based on respondents' self-reports about ill-health), and can to a certain degree also reflect an increased demand for health, better diagnoses and increased knowledge about one's own health during the last 20 years.

Social contacts (Chapter 6)

Chapter 6 deals with the *conditions* for solitude and community - contact with family, neighbours, friends and acquaintances. Welfare statistics can shed light on the quality and comprehensiveness of social relationships, but lack qualitative measures for the sense of community or solitude.

Most young adults move from their parents' homes when they are around age 20, as has by and large been the case since the beginning of the 1980s. However, *single households* have increased among those who have moved out.

Slightly more than 50 per cent of young adults keep in touch with *close relatives* (parents, siblings) on a weekly basis from the time they leave the family home. This is a dramatic decrease since the 1980s. Close *contact with neighbours* has also decreased significantly among young adults since the 1980s.

However, young adults are frequently in touch with their circle of friends (outside the family). About 90 per cent of young adults aged 20-29 meet friends at least every week (student friends, extensive contacts with others who are in the phase of forming couple-relationships). After passing this age group, the percentage drops quickly and successively up until age 55, when the curve evens out and stabilises at the 50-60 per cent level.

Over 90 per cent of those under age 35 have *contact with one or more close friends they can talk to about anything*. Here we also see a positive trend for all ages since the beginning of the 1980s.

Leisure activities (Chapter 7)

This chapter mainly describes opportunities for leisure activities such as culture and entertainment, outdoor activities, sports and exercise, etc.

Cultural activities such as going to the theatre, concerts, the cinema and libraries have increased since the beginning of

the 1980s, but mostly for those in the older age groups. One activity that has lost ground since the beginning of the 1980s is *church-going*. However, young adults still go to church (or other places of worship) at about the same rate as then.

Many *outdoor activities* have increased in frequency (gardening, hiking in the woods, countryside and elsewhere). Older people mainly account for the up-swing. Activities that involve money, such as outings with pleasure boats, have decreased among young adults.

Frequent *exercise (at least twice a week)* has increased for all age groups. Young women have increased their amount of exercise by 20 percentage points since the beginning of the 1980s, thus surpassing men and accounting for about 50 per cent of all those getting exercise.

Other activities include going to restaurants, pubs, cafés (up considerably for all age groups) and participation in study circles (down somewhat among young adults but up for those who are older).

Lastly, the chapter presents the explosive development of computers and Internet use. This applies to all age groups.

Political activities (Chapter 8)

Seen from an international perspective, participation in *interest groups* (membership, participation in meetings) is still extensive. Even in the 16-24 age group we find more than 3 out of 4 young adults are members in some type of association, and over 40 per cent say that they actively participate in associations. However, commitment has sharply declined compared to the 1980s.

Membership in political parties has been cut in half since the 1980s, from 15 per cent to 6 per cent in 2004. Young adults mainly account for this drop. Among young men aged 16-24, the share who are party members has dropped by nearly 75 per cent. All in all, we clearly

see that a return of growth in political parties is sharply in decline, but that older people are more faithful to their party even when reaching old-age. The proportion of old people in politics has increased sharply. This is also true for *participation in political party meetings*. Furthermore, *election turnouts* have also declined from about 90 per cent in 1980 to 73 per cent in 2002. Even here, young adults account for much of the decline.

We have also studied to see if people "are able to write a letter of appeal to a government authority". It was disturbing to find that people under 30 have lower writing skills than those in the 1980s. In contrast, self confidence of older people has increased markedly and successively during this period.

Victimisation (Chapter 9)

Since the 1980s and up until the beginning of the 2000s, *exposure to threats and violence* (during a one-year period) has increased for all age groups up to age 65. Exposure varies from about 14 per cent among the youngest (aged 20-24), and

gradually falls to under two per cent of pensioners.

Young men in public places (streets, restaurants, bars, etc.) are among the most apparent risk groups, stemming from the role of the male. Young and middle-aged women are vulnerable to violence in their own homes or those of others (often current or ex partners). Certain occupational groups (police, health care staff, bus drivers etc.) are also exposed to violence.

Fear of being exposed to violence is an *ever-increasing* problem among young adults and younger middle-aged persons. However, this anxiety is greatest among pensioners, i.e. those groups who actually are at least risk of being exposed to violence.

One of the final sections deals with "alarming conditions" which can affect people's security. Among other things, we see that young adults worry about their future finances and the risk of becoming unemployed to a considerably greater degree than older people.

Ungdomars etablering

Generationsklyftan 1980–2003

SCB genomför löpande analyser av olika befolkningsgruppers välfärdsutveckling, hur välfärdsklyftor förändras över tid, och hur de ökar och minskar. SCB:s undersökningar och tidigare rapporter visar bl.a. att klasskillnader och könsskillnader har minskat på lång sikt, men att generationsskillnaderna har vuxit så långt vi kan följa dem tillbaka i statistiken. Statistiken visar att ungdomsgenerationens välfärd sedan länge har utvecklats sämre än äldre generationers, särskilt under sysselsättningskrisen i början av 90-talet.

I denna rapport beskriver vi ungdomsgenerationens välfärdsutveckling med två ansatser. För det första visar vi hur välfärden har förändrats för ungdomar i reala termer, med ett brett välfärdsperspektiv för ett tiotal välfärdskomponenter. Här visar vi hur sysselsättning, arbetsmiljö, realinkomster, materiell levnadsstandard, politiskt deltagande, sociala nätverk och trygghet och säkerhet har utvecklats, och om välfärden för ungdomar i viss ålder har minskat eller ökat.

Vårt andra perspektiv gäller en systematisk välfärdsjämförelse med andra åldersgrupper. Här vill vi visa om ungdomars välfärd håller jämna steg med äldre generationer: om generationsklyftorna vidgas eller om de minskar. Rapporten beskriver utvecklingen sedan 1980. Rapporten visar:

- att ungdomars välfärdskarriär fördröjdes på bred front. Etableringsfasen utsträcktes i tiden och avslutas vid allt högre levnadsålder.
- att sysselsättning, inkomster, materiell levnadsstandard och hälsa var oförändrade eller t.o.m. minskade, jämfört med jämnåriga för ett 20-tal år sedan.
- att 90-talet innebar en djup nedgång för ungdomar, men att vi fick en markant återhämtning fram till 2003.
- att äldre generationer hade en väsentligt bättre välfärdsutveckling.
- att generationsskillnaderna därför har ökat.

Rapporten är tänkt som ett diskussionsunderlag kring generationskontraktet och för den framtida ungdomspolitik

ISSN 0347-7193
ISBN 91-618-1288-9

Statistikpublikationer kan beställas från SCB, Publikationstjänsten, 701 89 ÖREBRO, e-post: publ@scb.se, telefon: 019-17 68 00, fax: 019-17 64 44. De kan också köpas genom bokhandeln eller direkt hos SCB, Karlavägen 100 i Stockholm. Aktuell publicering redovisas på vår webbplats (www.scb.se). Ytterligare hjälp ges av Bibliotek och information, e-post: information@scb.se, telefon: 08-506 948 01, fax: 08-506 948 99.

Statistical publications can be ordered from Statistics Sweden, Publication Services, SE-701 89 ÖREBRO, Sweden (phone: +46 19 17 68 00, fax: +46 19 17 64 44, e-mail: publ@scb.se). If you do not find the data you need in the publications, please contact Statistics Sweden, Library and Information, Box 24300, SE-104 51 STOCKHOLM, Sweden (e-mail: information@scb.se, phone: +46 8 506 948 01, fax: +46 8 506 948 99).